

Život u Pazinu u drugoj polovici 19. stoljeća prema matičnim knjigama

Ardalić, Nikola

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:757785>

Rights / Prava: [In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-25**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FILOZOFSKI FAKULTET

NIKOLA ARDALIĆ

**ŽIVOT U PAZINU U DRUGOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA PREMA MATIČNIM
KNJIGAMA**

Diplomski rad

Pula, rujan, 2019.

**SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FILOZOFSKI FAKULTET**

NIKOLA ARDALIĆ

**ŽIVOT U PAZINU U DRUGOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA PREMA MATIČNIM
KNJIGAMA**

Diplomski rad

JMBAG: 0303022704, redoviti student

Studijski smjer: diplomski studij povijesti

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: povijesna demografija

Mentor: izv. prof. dr.sc. Marija Mogorović Crljenko

Sumentorica: doc. dr.sc. Danijela Doblanović

Pula, rujan, 2019.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Nikola Ardalić, kandidat za magistra povijesti ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____, 2019 godine

IZJAVA o korištenju autorskog djela

Ja, Nikola Ardalić dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom „Život u Pazinu u drugoj polovici 19. stoljeća prema matičnim knjigama krštenih, umrlih i vjenčanih“ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	6
2. KRATKA POVIJEST PAZINA.....	8
3. KRŠTENJA U PAZINU OD 1850. DO 1870.	9
3.1. FEMINITET, MASKULINITET I NATALITET.....	10
3.2. GODIŠNJA DOBA, PORODI I ZAČEĆA.....	17
3.3. BLIZANCI.....	20
3.4. NEZAKONITA DJECA.....	25
3.5. NAPUŠTANJE DJECE.....	32
3.6. BABICE.....	34
3.7. SVEĆENICI.....	39
3.8. RODITELJI.....	42
3.9. KUMOVI.....	47
3.10. IMENA I PREZIMENA.....	55
4. VJENČANJA U PAZINU OD 1850. DO 1870.....	66
4.1. GODIŠNJE KRETANJE BRAKOVA U PAZINU.....	67
4.2. VJENČANJA I SEZONSKE VARIJACIJE.....	77
4.3. DAN VJENČANJA.....	81
4.4. DOB MLADENACA.....	84
4.5. MLADENCI I DOBNA RAZLIKA.....	90
4.6. UDOVCI I UDOVICE.....	94
4.7. PODRIJETLO MLADENACA.....	96
4.8. SVJEDOCI.....	100
5. UMRLI U PAZINU U RAZDOBLJU OD 1850. DO 1870. GODINE.....	102
5.1. GODIŠNJE KRETANJE UMRLIH I MORTALITET.....	103
5.2. SEZONSKO KRETANJE UMRLIH.....	107
5.3. DOB I SPOL UMRLIH.....	115
5.4. KOLERA 1855. GODINE.....	119
5.5. ŠARLAH 1859. GODINE.....	121
5.6. TUBERKULOZA.....	122

5.7. OSTALI UZROCI SMRTI.....	123
6. ZAKLJUČAK.....	135
7. IZVORI.....	139
8. LITERATURA.....	140
9. ONLINE LITERATURA.....	145
10. SAŽETAK.....	146
11. SUMMARY.....	147

1.UVOD

Jedan od najboljih izvora za proučavanje demografije nekog područja su matične knjige. Proučavanjem podataka u njima možemo dobiti uvid u svakodnevni život zajednice od početka života do smrti i otkriti razne detalje vezane uz ritam života i smrti određenog mjesta. Podatci dobiveni analiziranjem matičnih knjiga mogu nam biti leća kroz koju možemo sagledavati utjecaje većih promjena u društvu, ratova, epidemija, političkih promjena i općenito funkcioniranje društva. Analiza bilo kojeg razdoblja bez takvih podataka je nepotpuna.¹ Historiografija je zanemarivala povijesnu demografiju, jer je najveći fokus bio na povijesti vezanoj uz politiku država, a živote seljaka i prosječnih ljudi se u analizama često zanemarivalo. Promjena u historiografiji dogodila se kada su članovi francuske struje historiografskog razmišljanja okupljeni oko „škole Annalesa“ sa svojim demografskim i mikrohistoriografskim istraživanjima pokazali da je povijesna demografija neizostavan dio istraživanja povijesti nekog razdoblja.²

Tradicija vođenja matičnih knjiga uspostavljena je na 24. sjednici Tridentskog koncila u studenome 1563. godine. Najprije je postavljena obaveza vođenja matičnih knjiga krštenih i vjenčanih, a tek kasnije 1614. godine se „Rimskim obrednikom“ uvodi i obaveza vođenja matičnih knjiga umrlih i knjiga stanja duša.³ Istra ima jako dugu tradiciju vođenja matičnih knjiga, najstarija matična knjiga Istre je matična knjiga krštenih Umaga 1483. godine (nemamo original, ali je sačuvana u prijepisu iz 1608. godine).⁴ Za analizu matičnih knjiga Pazina iznimno je bitna bila reforma Josipa II. 1784. godine kada se naredilo crkvenim vlastima da se matične knjige razdvoje na umrle, vjenčane i krštene (jer su ponekad svi ti podatci narativno upisivani u istu knjigu) i tom reformom su se počele uvoditi rubrike u matične knjige tako da je upis krštenja, vjenčanja i smrti uglavnom bio standardiziran, što uvelike olakšava istraživanje povijesne demografije.⁵

¹ Slaven Bertoša, *Život i smrt u Puli. Starosjeditelji i doseljenici od XVII. do početka XIX. stoljeća*, Pazin: Matica hrvatska, 2002., 19.-14.

² Miroslav Bertoša, "Matične knjige – arhivsko vrelo o demografskim previranjima predindustrijske Europe", *Vjesnik DAR*, sv. 41-42, 1999.-2000, 315.-352.

³ S. Bertoša, *Život i smrt u Puli*, 27.

⁴ Vladimir Stipetić i Nenad Vekarić, *Povijesna demografija Hrvatske*, Zagreb: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2004., 28. Vidi i: *Matična knjiga krštenih župe Umag (1483. – 1643.)*, priredile Danijela Doblanović Šuran i Marija Mogorović Crljenko, Pazin: Državni arhiv u Pazinu, 2019.

⁵ S. Bertoša, *Svjetska povijest modernog doba s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok* Zagreb: Profil international, 2004., 132.-133.; Dražen Vlahov, „Matične knjige u povijesnom arhivu u Pazinu“, *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 2-3, 1992.-1993., 280.

U ovom radu koristit će se pazinske matične knjige s fokusom na razdoblje od 1850. do 1870. godine. Matična knjiga krštenih 1847.-1882. koristit će se za analizu krštenja, matična knjiga umrlih 1847.-1909. i matična knjiga umrlih 1716.-1776. bit će korištene u analizi umrlih, a za analizu vjenčanja će se koristiti matična knjiga vjenčanih 1847.-1912.

2. KRATKA POVIJEST PAZINA

Pazin se prvi put spominje u carskoj ispravi Otona II. 983. godine i to kao *Castrum Pisinum*- utvrda Pazin. Ostatak grada se kroz stoljeća počeo širiti oko same utvrde i polagano poprimati značajke grada. U 11. stoljeću došao je pod vlast biskupa iz Poreča i tako je bilo sve do 12. stoljeća kada ga preuzima Meinhard Švarncenburški. Kasnije su posjed preuzeli Habsburgovci, ali do toga su Pazinom vladali poznati grofovi Gorički. Habsburgovci su preuzeli Pazin, on je postao njihov privatni posjed i ta ga je obitelj držala u rukama sve do Uskočkog rata 1615. godine kada su ga prodali. Nakon toga je Pazin stalno mijenjao vlasnike, jer ga je kupio modenski markiz Montecuccoli. U rukama njegove obitelji ostao je sve do 1848. godine kada je austrijska vlast ukinula feudalne odnose i otkupila posjed od obitelji, ali njima je svejedno ostao Kaštel.⁶ Kroz veći dio 19. stoljeća Pazin je bio pod Austrijom, ali je početkom stoljeća nakratko bio u francuskim rukama zbog Napolonovih velikih osvajanja. Francuska vlast je prikupljala i podatke o stanovništvu tako da znamo da je 1812. godine u Pazinu bilo otprilike 1600 stanovnika.⁷ Nakon ponovnog dolaska u ruke Austrije postaje dijelom "Liburnijske pokrajine", a u Pazinu se postavlja carsko kraljevski kotarski komesarijat. Godine 1825. Pazin dolazi pod Istarsko okružje i gotovo cijela Istra je tada bila ujedinjena s centrom u Pazinu gdje se nalazio kotarski sud i financijska uprava okružja što je kasnije očito u matičnim knjigama krštenih zbog spominjanja velikog broja raznih austrijskih službenika među krsnim kumovima, a grad je dobio i stalnu vojnu posadu. Barun Friedrich Grimschitz bio je na čelu cijelog činovničkog aparata i do 1850. godine imao je funkciju i titulu okružnog kapetana, a 1860. godine postaje predsjednikom okružja. Grad je u 19. stoljeću imao veliki broj trgovaca, liječnika, obrtnika pa čak i inženjera povezanih uz telegrafiju i urarstvo. Na kulturnoj razini dešavali su se razni sukobi između lokalnog slavenkog i talijanskog stanovništva. U Pazinu je situacija bila takva da je i Barun Grimschitz dolazio u sukob s lokalnim iredentistima.⁸

⁶ „Pazin“, <http://www.istrapedia.hr/hrv/471/pazin/istra-a-z> (zadnja provjera 29.4.2019)

⁷ Nevio Šetić, *Napoleon u Istri: Istra za francuske uprave 1805-1813*, Pula: Čakavaski sabor, 1989., 19.-70.

⁸ Božo Milanović, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, Knjiga I, Pazin: Istarsko književno društvo Sv. Ćirila i Metoda, 1967., 53.-60.; 160.-164.

3.KRŠTENJA U PAZINU

Analiza krštenih u razdoblju od 1850. do 1870. godine temeljit će se na matičnoj knjizi krštenih koja obuhvaća razdoblje od 1847. do 1882. godine. Obje knjige i njihove digitalne kopije čuvaju se u Državnom arhivu u Pazinu. Podaci koje možemo izvući iz analize matičnih knjiga krštenih su mnogobrojni jer je u njih svećenik zabilježio vlastito ime, religiju, zakonski status djeteta (legitimno i nelegitimno), imena roditelja, imena kumova, imena babica i često je uz ime roditelja i kumova zabilježio i njihovo zanimanje, to jest socijalni status, a u nekim slučajevima je napisao i podrijetlo roditelja ukoliko nisu bili iz Pazina. Religijska homogenost Istre 19. stoljeća je za mjesta poput Pazina značila i da je broj krštenih u većini slučajeva bio jednak ili približan broju rođenih.⁹ Preko krštenja možemo pratiti tempo rođenja, jer su se djeca najčešće krstila unutar prvog mjeseca života, a praćenjem rođenja ujedno možemo pratiti i kako su se kretala začeca¹⁰. Pazinske matične knjige sadržavaju i kućne brojeve obitelji roditelja krštenika što nam omogućuje da preko katastarskih mapa napravljenih 1820., 1855. i 1875. vidimo gdje su točno obitelji krštenika živile u Pazinu.¹¹ U pazinskoj knjizi krštenih od 1847. do 1882. postoje tri upisa rođenja na zadnjoj stranici matične knjige, a ne krštenja jer roditelji nisu bili katolici, ali je svećenik(koji nije zabilježio svoje ime) svejedno odlučio upisati te podatke u knjigu. Prvo dijete Rudolf je rođeno 12. listopada 1874. godine, a roditelji su mu bili gospodin Mauricije Loew iz Moravske i Sidonia Kadelburger iz Pešte za koje je zabilježeno da su židovske vjeroispovijesti (*israelita*). Drugo dijete je Vilhelmus koje je rođeno 3. travnja 1875. godine i u stupcu religije je zabilježeno da je protestant, njegov otac Vilhelm Legler je zabilježen kao protestant, a majka je katolkinja Adelis Kohler. Treći upis je djevojčica Milka koja je rođena 20. studenog 1875. godine i zabilježena je kao pravoslavka, a njezini su roditelji bili seljak Juraj Munjac iz Dubrove i Slava Rajnović za koju je zabilježeno da je kćer Ivana Rajnovića.¹²

⁹ Jakov Jelinčić, „Matične knjige s područja Pazinštine do 1945 (1949) godine“, *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 2-3. 1992.-1993., 253.

¹⁰ Lana Krvopić, „Matična knjiga krštenih župe Tinjan 1847. – 1880.“, *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 20, 2013., 41.

¹¹ Mirela Slukan-Altić, „Historijsko-geografska osnova razvoja Pazina: kartografska analiza“, *Pazinski memorijal*, knjiga 26/27, 2009., 243-248.

¹² HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882

3.1 FEMINITET, MASKULINITET I NATALITET

U promatranom razdoblju od 1850. godine do 1870. zabilježeno je 2044 krštenja. Zabilježeno je sveukupno 1044 dječaka (51,07%) i 1000 djevojčica (48,92%) i takvu prevagu primjećujemo u brojnim drugim mjestima u Istri tijekom 19. stoljeća (Grafikon 1.). U razdoblju od 1800. do 1850 godine u Tinjanu je prevaga dječaka bila 52,42%, a u kasnijem razdoblju od 1847. do 1880. godine ta je prevaga narasla na 53,7%.¹³ Sličnu prevagu nalazimo u Labinu (1861. do 1871. 52,33% dječaka)¹⁴, Taru (1850. do 1880. 53,3% dječaka)¹⁵, Barbanu (1820. do 1840. 53,2% dječaka)¹⁶, Svetvinčentu (1875. do 1900. 51,05% dječaka)¹⁷, a iznimke pravilu čini Novigrad koji u razdoblju od 1591. do 1800. ima prevagu djevojčica 50,4%¹⁸ i Buzet u kojemu je prevaga djevojčica 51,04% od 1870. do 1880. godine.¹⁹ Prevaga rođenja dječaka je u proučavanju demografije prisutna u cijelom svijetu i postoji mnogo faktora koji utječu na tu prevagu. Novija istraživanja pokazala su da su često vanjski faktori poput visokih temperatura i ekstremnih uvjeta poput ratova pridonosila takvoj nejednakosti jer je primijećeno da u tim uvjetima dolazi do promjena u omjerima spola rođene djece.²⁰ U Tinjanu je tako 1817. godine omjer dječaka i djevojčica bio 38,48% naprema 65,51%, najvjerojatnije zbog gladi koja je tada vladala Istrom.²¹ Prevaga djevojčica nad dječacima u Pazinu bila je prisutna u čak 8 godina 1851., 1852., 1857., 1860., 1861., 1866., 1867., i 1869. (Grafikon 2, Tablica 1). Uzimajući u obzir broj dječaka i djevojčica možemo izračunati koeficijent feminiteta i koeficijent maskuliniteta koji izražavaju broj djevojčica na svakih 1000 dječaka za koeficijent feminiteta (i obrnuto za koeficijent maskuliniteta) što nam pokazuje prevagu jednog ili drugog spola.²² U Pazinu je u tom

¹³ Tea Bonaca, *Ritam života župe Tinjan u prvoj polovici 19. stoljeća*, diplomski rad, Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2016., <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:772732>, 14.; L. Krvopić, "Matična knjiga krštenih...", 41.

¹⁴ Davor Salihović, "Rođenja i krštenja u Labinu od 1861. do 1871.", *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 20., 2013., 87.

¹⁵ Monika Zuprić, "Kćeri i sinovi Tara, Vabriga i Frate. Analiza matičnih knjiga krštenih župe Tar 1850.–1880.", *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 20., 2013., 66.

¹⁶ Tea Radola, "Stanovništvo Barbana u matičnim knjigama XIX. stoljeća." diplomski rad, Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2016. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:220533>, 16.

¹⁷ Alen Drandić, "Demografska analiza podataka matičnih knjiga krštenih i vjenčanih župe Svetvinčenat (1875. –1900.)", *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 20., 2013., 129.

¹⁸ Marino Budicin, "L'andamento della popolazione a Cittanova nei secoli XVI – XVIII", Rovinj: *Atti del Centro di ricerche storiche Rovigno*, sv. 19., 1988.-1989., 93.

¹⁹ Rina Kralj-Brassard, Jelena Obradović-Mojaš i Miroslav Bertoša, "Stanovništvo Buzeta (1870. – 1880.): početak tranzicije mortaliteta", *Analiza Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 47, 2009., 128

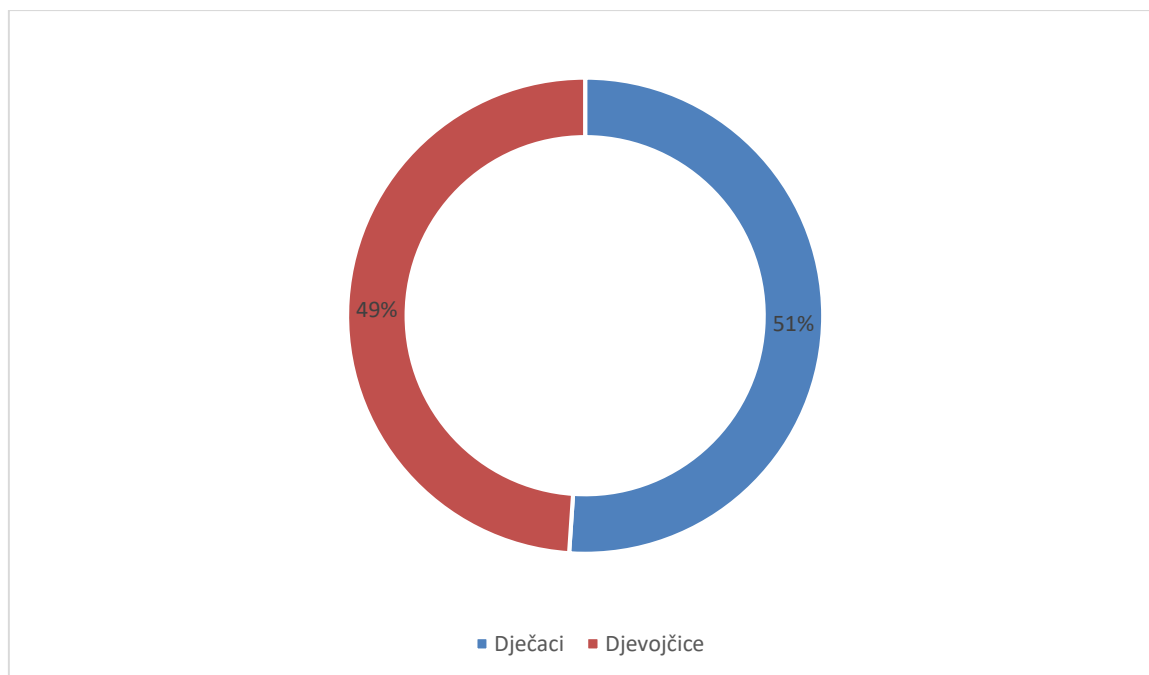
²⁰ <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2412929/> (zadnja provjera 10.5.2019.)

²¹ T. Bonaca, "Ritam života župe Tinjan...", 15.

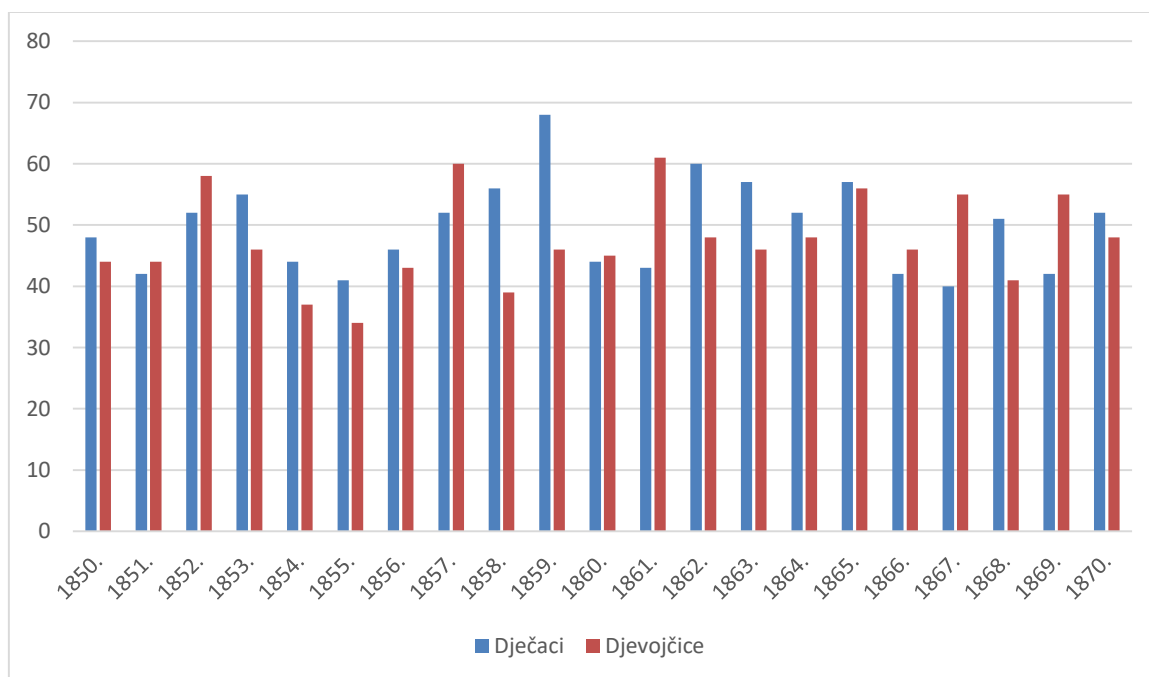
²² Alicia Wertheimer-Baletić, *Demografija. Stanovništvo i ekonomski razvitak*, Zagreb: Informator, 1982., 220-221.

razdoblju koeficijent feminiteta 957,85 dok je koeficijent maskuliniteta 1044 što ne začuđuje zbog sličnih omjera diljem ostatka Istre.

Grafikon 1: Kršteni prema spolu

Grafikon 2: Godišnji omjer spolova

Tablica 1. Broj dječaka i djevojčica od 1850. do 1870.

Godina	Dječaci	Djevojčice
1850.	48	44
1851.	42	44
1852.	52	58
1853.	55	46
1854.	44	37
1855.	41	34
1856.	46	43
1857.	52	60
1858.	56	39
1859.	68	46
1860.	44	45
1861.	43	61
1862.	60	48
1863.	57	46
1864.	52	48
1865.	57	56
1866.	42	46
1867.	40	55
1868.	51	41
1869.	42	55
1870.	52	48
Ukupno	1044	1000

Broj krštenja varirao je po godinama, prosječni broj krštenih godišnje iznosio je 97,33, a godina u kojoj je bio najveći broj krštene djece bila je 1859. godina sa sveukupno 114 krštene djece (Tablica 2, Grafikon 3). Godine 1855. je zabilježen najmanji broj krštenih samo 75, a objašnjenje za to mogla bi biti epidemija kolere²³ koja je tada harala Istrom i te je godine 14 ljudi u Pazinu umrlo od njenih posljedica, a četiri godine kasnije, vidimo nagli rast rođenja vjerojatno uvjetovan prolaskom epidemije i

²³ J. Jelinčić, "Neke epidemije u Buzetskom kraju s posebnim osvrtom na veliku epidemiju kolere 1855. godine", *Buzetski zbornik*, sv. 11, 1987. 164.

stabilizacijom zdravstvenog stanja.²⁴ Sličnu situaciju vidimo u Taru 1855. gdje je u razdoblju od 1850. do 1880. godine upravo godina epidemije zabilježila najmanji broj krštenja²⁵ te u Tinjanu gdje je ta godina imala najmanji broj krštenih u razdoblju od 1847. do 1880.²⁶

Tablica 2. Kršteni po godinama

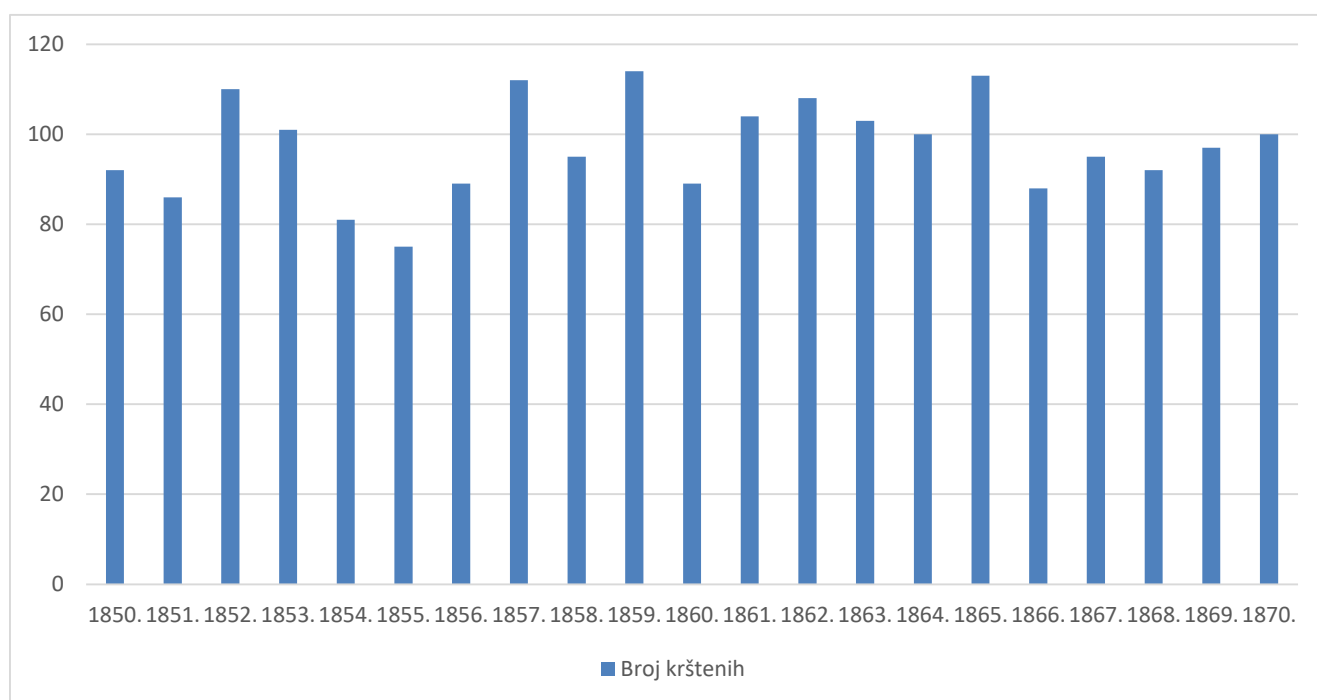
Godina	Kršteni	Udio
1850.	92	4,50%
1851.	86	4,21%
1852.	110	5,38%
1853.	101	4,94%
1854.	81	3,96%
1855.	75	3,67%
1856.	89	4,35%
1857.	112	5,48%
1858.	95	4,65%
1859.	114	5,58%
1860.	89	4,35%
1861.	104	5,09%
1862.	108	5,28%
1863.	103	5,04%
1864.	100	4,89%
1865.	113	5,53%
1866.	88	4,31%
1867.	95	4,65%
1868.	92	4,50%
1869.	97	4,75%
1870.	100	4,89%
Sveukupno	2044	

²⁴ HR-DAPA 429, Matična knjiga umrlih Pazin 1847-1909

²⁵ M. Zuprić, „Kćeri i sinovi Tara...“, 64.

²⁶ L. Krvopić, „Matična knjiga krštenih...“, 41.

Grafikon 3. Kretanje krštenih po godinama

Zbog prikupljanja podataka o stanovništvu lokalnih vlasti imamo mogućnost računanja stope nataliteta za pojedine godine u Pazinu druge polovice 19. stoljeća. Natalitet nam pokazuje reproduktivnu moć i rast stanovništva, a primjećuju se niske razine u razvijenim zemljama dok slabije razvijene zemlje često imaju visoki natalitet.²⁷ Natalitet je bitan za promatranje i zbog toga što može dati uvid u početak procesa demografske tranzicije tijekom kojeg stope nataliteta i mortaliteta počinju polagano padati na niske razine. Taj se proces počeo sporo odvijati drugom polovicom 19. stoljeća diljem Hrvatske i na njega utječu različiti faktori poput poboljšanja higijene, lijekova i standarda življenja.²⁸ Unutar razdoblja od 1850. do 1870. godine koje analiziramo, podatke o stanovništvu imamo za tri godine. Prva godina je 1853. kada je stanovništvo Pazina imalo 2648 stanovnika²⁹, druga godina je 1857. kada je u Pazinu bilo 2880 stanovnika i 1869. godine kada je ta brojka narasla na 2909.³⁰ Natalitet možemo izračunati za te godine i iznosi 36,25‰ za 1853. godinu, 38,88‰ za 1857. i

²⁷ A. Wertheimer-Baletić, *Demografija. Stanovništvo*, 141.-143.

²⁸ Nenad Vekarić i Božena Vraneš-Šoljan., „Počeci demografske tranzicije u Hrvatskoj“, *Analiz Zavoda za povijesne znanosti HAZU*, sv. 47, 2009., 27.-59.

²⁹ Bernard Stulli, „Istarsko okružje 1825-1860, Prvi dio“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, Posebna izdanja 8, 1964., 158.

³⁰ Mirko Korenčić, *Naselja i stanovništvo Socijalističke Republike Hrvatske 1857-1971*, Zagreb: JAZU, 1979. 521.

33,00‰ za 1869. godinu. Pomoću tih brojki možemo približno izračunati natalitet za svaku godinu ako izračunamo i prosječni godišnji rast stanovnika, iako nemamo podatke o stanovništvu za godine između mjerenja možemo izračunati prosječni rast stanovništva između već poznatih podataka, a preko matične knjige krštenih i matične knjige umrlih možemo provjeriti broj živorođene djece u tim godinama te pretpostaviti prosječno kretanje nataliteta od 1853. do 1869. Računanjem dolazimo do prosječne stope nataliteta u periodu od 1853. godine do 1869. koja je 33,54‰. Najniži natalitet bio je 1855. godine što je i očekivano uzimajući u obzir epidemiju kolere, a najviši natalitet bio je 1859. godine (Tablica 3). Razdoblja nakon godina visokog mortaliteta često prate periodi visokog nataliteta gdje stanovništvo nadomješta izgubljene brojke tako da visoki natalitet kojega vidimo 1857. i 1859. godine ne začuđuje.³¹

³¹ T. Bonaca, „Ritam života župe Tinjan...“, 15.

Tablica 3. Stopa nataliteta od 1853. do 1869.

Godina	Broja stanovnika	Stopa nataliteta
1853.	2648	36,25‰
1854.	2706	29,56‰
1855.	2764	26,41‰
1856.	2822	30,12‰
1857.	2880	38,88‰
1858.	2882	31,92‰
1859.	2884	39,18‰
1860.	2886	30,49‰
1861.	2888	35,66‰
1862.	2890	37,02‰
1863.	2893	35,6‰
1864.	2896	34,18‰
1865.	2899	38,29‰
1866.	2901	29,64‰
1867.	2903	32,38‰
1868.	2906	31,65‰
1869.	2909	33‰
	Prosječni natalitet	33,54‰

3.2 GODIŠNJA DOBA, PORODI I ZAČEĆA

Na porode, začeca i njihov ritam u Istri 19. stoljeća utjecali su mnogi čimbenici. Stanovništvo se je većinski bavilo poljoprivredom i stočarstvom te je podređivalo svoje živote poljoprivrednim radovima i utjecaju godišnjih doba.³² Zbog religijske homogenosti Istre i Pazina donekle su na začeca utjecali i crkveni propisi Katoličke crkve budući da je u razdoblju korizme i adventa Crkva pozivala na post i odricanje pa tako i na suzdržavanje od spolnih odnosa među bračnim partnerima. Veliki utjecaj na ritam začeca moglo je imati i ekonomsko stanje stanovništva, te su dramatični događaji poput ratova, kriza, gladi i epidemija mijenjali normalni ritam, što smo i vidjeli na niskom natalitetu i malom broju krštenih 1855. u Pazinu tijekom epidemije kolere, a gledano s antropološko biološke strane proljeće je često bilo vrijeme začeca zbog seksualnog buđenja ljudi, životinja i biljka, odnosno prirode općenito.³³ Zbog agrarnog karaktera većine stanovništva tog doba, često ljeti bude manje začeca zbog velike količine posla koju treba odraditi na poljima.³⁴

Najveće brojke rođenja u Pazinu primjećujemo u zimskim mjesecima, u siječnju je rođeno 215 djece (10,51%), u ožujku 205 (10,02%) i veljači 196 (9,58%). Uzmemo li u obzir da prosječna trudnoća traje 9 mjeseci možemo izračunati kada su ta djeca začeta što nam donosi podatak da je najveći broj začeca bio u travnju (215, 10,51%), lipnju (205, 10,02%) i svibnju (196, 9,58%). Najmanji broj rođenja primijećen je u srpnju (126, 6,16%), lipnju (137, 6,7%) i kolovozu (137, 6,7), a začeca u listopadu (126, 6,16%), studenom (137, 6,7%) i rujnu (137, 6,7%) (tablica 4, grafikon 4). Najbrojnija začeca bila su u proljetnim mjesecima (travanj, svibanj, lipanj) i u tom godišnjem dobu nastupa seksualno buđenje ne samo prirode nego i ljudi, te se najveći broj začeca može pratiti oko tih mjeseci i u drugim istarskim mjestima u 19. stoljeću, primjerice u Tinjanu je u razdoblju od 1800. do 1850. travanj bio mjesec s daleko najviše začeca (11,49%)³⁵, a u periodu između 1847. do 1880. je proljetni mjesec lipanj imao najviše začeca (10%)³⁶. U Barbanu je između 1820. do 1840. najveći broj začeca bio u

³² B. Stulli, „Istarsko okružje 1825-1860...“, 47.-91.

³³ Peter T. Ellison, Claudia R. Valeggia i Diana S. Sherry, „Human birth seasonality. Studies of Living and Extinct Human and Non-Human Primates“ u: *Seasonality in Primates*, ur: Diane K. Brockman i Carel P. van Schaik, Cambridge: Cambridge University Press, 2006., 379.

³⁴ N. Vekarić i dr., *Vrijeme ženidbe i ritam poroda. Dubrovnik i njegova okolica od 17. – 19. stoljeća*, Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku HAZU, 2000., 84.

³⁵ T. Bonaca, „Ritam života župe Tinjan...“, 20-22.

³⁶ L. Krvopić, „Matična knjiga krštenih...“, 41.

proljetnim mjesecima³⁷, sličnu situaciju vidimo i u Labinu između 1861. i 1871. gdje je najveći broj začeca bio u ožujku i proljetnim mjesecima,³⁸ Tar je u periodu od 1850. do 1880. imao najviše začeca u lipnju (11,27 %),³⁹ a Vodnjan je od 1816. do 1860. imao najveći broj začeca u proljetnim mjesecima.⁴⁰ I prije 19. stoljeća vidi se sličan uzorak začeca u istarskim mjestima, u Svetvinčentu je tako u razdoblju između 1664. i 1799. najviše začeca bilo od travnja do lipnja,⁴¹ a preko analize krštenih u Puli od 18. do početka 19. stoljeća možemo vidjeti da je najviše krštenih tijekom prva tri mjeseca u godini što znači da je najveći udio začeca bio u travnju, svibnju i lipnju.⁴² Minimumi začeca u Pazinu u rujnu, listopadu i studenom najvjerojatnije imaju dva objašnjenja. Većina pazinskog (i istarskog) stanovništva 19. stoljeća bavilo se poljoprivredom i intenzivni cjelodnevni poljoprivredni radovi ljeti i jeseni nisu dopuštali supružnicima vremena i energije za seksualne aktivnosti i takav uzorak primjećujemo i u prije navedenim mjestima. Drugi razlog je najvjerojatnije religijske prirode zbog blagdana, posebice adventa tijekom kojih je svećenstvo često pozivalo na suzdržavanje makar ne možemo biti u potpunosti sigurni koliko se stanovništvo toga pridržavalo,⁴³ a veliki utjecaj religije na svakodnevni život i samim time i na manji broj začeca je očit i u drugim mjestima poput Savičente i Tinjana u prije navedenim razdobljima.⁴⁴ Takav trend nije specifičan samo za Istru nego ga primjećujemo i u drugim područjima diljem Hrvatske poput Dubrovnika u razdoblju od 17. do 19. stoljeća i sjeverozapadnoj Hrvatskoj kroz 18. i 19. stoljeće.⁴⁵

³⁷ T. Radola, "Stanovništvo Barbana u matičnim knjigama...", 19.-22.

³⁸ D. Salihović, „Rođenja i krštenja u Labinu...", 89.-90.

³⁹ M. Zuprić, „Kćeri i sinovi Tara...", 75.

⁴⁰ Lea Lešić Pustijanac, "Životni ciklus vodnjanske župe: krštenja, vjenčanja i smrti u 19. stoljeću." Pula: diplomski rad, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2016. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:305079>, 22.

⁴¹ Danijela Doblanović, „Sezonska kretanja začeca/rođenja župe Svetvinčenat u 18. stoljeću“, *Povijesni prilozi*, sv. 43, 2012., 220.

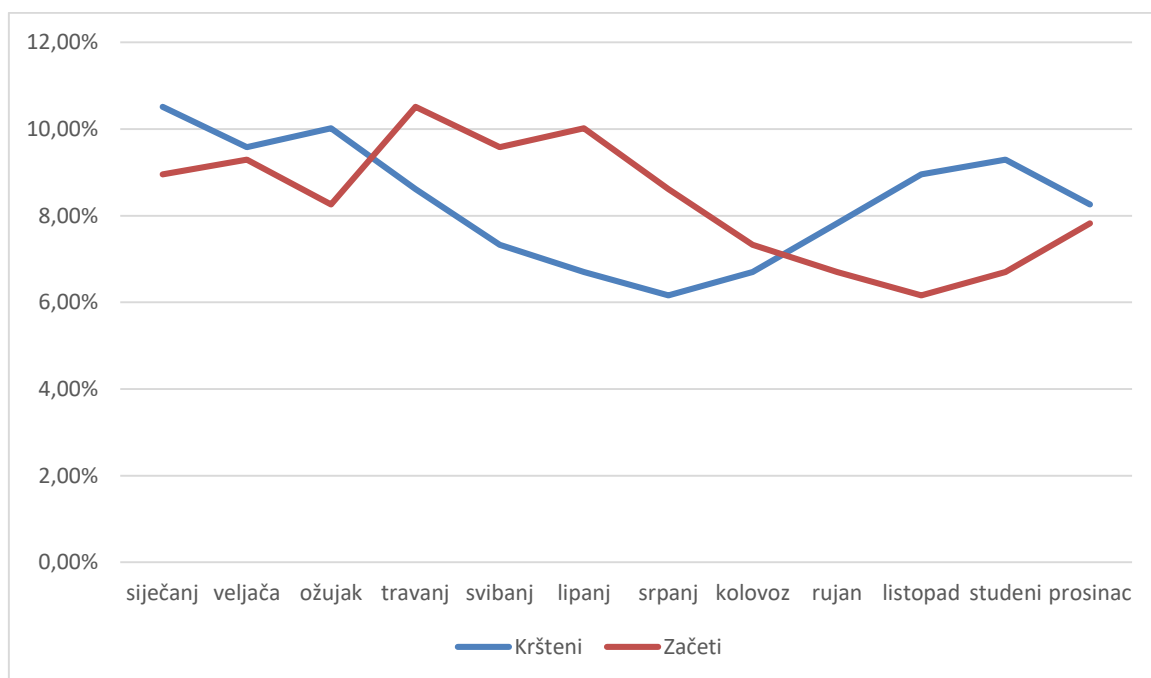
⁴² S. Bertoša, *Život i smrt u Puli*, 30.-33.

⁴³ Marija Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena, Položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima: primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću*, Zagreb: Srednja Europa, 2006., 60.

⁴⁴ D. Doblanović, „Sezonska kretanja začeca...", 220.; T. Bonaca, „Ritam života župe Tinjan..." 20.-22.

⁴⁵ N. Vekarić i dr. *Vrijeme ženidbe i ritam poroda*, 84.-90.; Stjepan Krivošić, *Stanovništvo i demografske prilike u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u 18. i prvoj polovini 19. stoljeća*, Varaždin: Zavod za znanstveni rad HAZU u Varaždinu, 1991., 46.

Grafikon 4. Začeca i krštenja po mjesecima od 1850 do 1870.

Tablica 4. Rođenja i začeca po mjesecima od 1850. do 1870. godine

Mjeseci	Rođenja	Postotci	Začeca	Postotci
siječanj	215	10,51	183	8,95
veljača	196	9,58	190	9,29
ožujak	205	10,02	169	8,26
travanj	176	8,61	215	10,51
svibanj	150	7,33	196	9,58
lipanj	137	6,7	205	10,02
srpanj	126	6,16	176	8,61
kolovoz	137	6,7	150	7,33
rujan	160	7,82	137	6,7
listopad	183	8,95	126	6,16
studen	190	9,29	137	6,7
prosina	169	8,26	160	7,82

3.3. BLIZANCI

U matičnim knjigama krštenih uz uobičajene zapise krštenja nalazimo i zapise krštenja blizanaca koji su često u samoj knjizi zabilježeni unutar jedne rubrike ili je pokraj njih zabilježeno *Gemini*. Jednoajčani blizanci rađaju se kada se jedna jajna stanica oplodi i počne se dijeliti na više zametaka (što znači da postoji mogućnost rađanja i jednoajčanih trojki, četvorki, petorki itd.), a višejajčani blizanci su rezultat oplodnje dviju ili više jajnih stanica koje se onda zasebno razvijaju. Razlike u razvitku jednoajčanih i višejajčanih blizanaca vide se u njihovoj genetskoj strukturi, spolu, fizičkom izgledu, pa čak i istoj krvnoj grupi jer su jednoajčani blizanci identični u svim prije navedenim kategorijama dok višejajčani mogu biti potpuno različiti.⁴⁶ Zbog tih razlika nemoguće je odrediti točan broj jednoajčanih i višejajčanih blizanaca, jer čak i kod rođenja istospolnih blizanaca ne možemo biti u potpunosti sigurni jesu li jednoajčani ili višejajčani. Rađanje blizanaca može biti uvjetovano mnogim faktorima, a postoje i razlike između učestalosti rađanja jednoajčanih i višejajčanih blizanaca. Na rađanje višejajčanih blizanaca utječe majčina dob, njena rasa i prijašnje trudnoće, a na jednoajčane ti faktori imaju relativno malen utjecaj. Najveće šanse za rađanje višejajčanih blizanaca imaju majke crne rase, majke oko 37. godine i majke koje su već imale višestruke trudnoće i trudnoće blizanaca. Jednoajčani blizanci u prosjeku čine 3,5 od 1000 rođenja dok su višejajčani u drugu ruku brojniji i variraju između 5 i 49 na 1000 rođenih. Novija istraživanja pokazuju da utjecaj na rađanje višejajčanih blizanaca ima i ekonomski status majke i razvijenost države u kojoj majka živi.⁴⁷

U Pazinu je u razdoblju od 1850. do 1870. godine rođeno sveukupno 19 parova blizanaca. U sveukupnom broju krštenih od 2044 oni čine 38 djece, to jest 1,86% svih krštenih (grafikon 5). Brojke blizanaca u drugim istarskim mjestima 19. stoljeća je uglavnom nešto veći nego u Pazinu. Najsličniji udio blizanaca pazinskom imali su Tar i Tinjan, Tar je od 1850. do 1880 imao 1,89% blizanaca⁴⁸ dok je Tinjan je u razdoblju od 1800. do 1850. godine zabilježio 1,88% blizanaca i time bio u postotku gotovo identičan Pazinu⁴⁹, a u nešto kasnijem razdoblju od 1847. do 1880. se taj udio povećao

⁴⁶ „Blizanci“ u „Medicinski leksikon“, ur. Ivo Padovan, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krleže, 1992. <http://medicinski.lzmk.hr/blizanci/> (zadnja provjera 29.5. 2019)

⁴⁷ <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1728-4457.2015.00088.x> (zadnja provjera 29.5.2019.)

⁴⁸ M. Zuprić, „Kćeri i sinovi Tara...“, 72-73.

⁴⁹ T. Bonaca, „Ritam života župe Tinjan...“, 26.

na 2,06%⁵⁰. Labin je između 1861. do 1871. imao 2% blizanaca⁵¹, Barban je od 1820. do 1840. imao 2,6%⁵², Buzet je od 1870. do 1880. imao 2,8% blizanaca.⁵³ Istarsko mjesto sa velikim postotkom blizanaca bila je Pula u kojoj je zabilježeno čak 4,03% u razdoblju od 1613. do 1817. godine.⁵⁴ Godišnje se rađalo 0,90 parova blizanaca, a zbog njihovog malog broja mnogo je godina u razdoblju između 1850. do 1870 kada se nije rodio niti jedan par u Pazinu (tablica 5.)

Spolna struktura pazinskih blizanaca odstupa od drugih mjesta u Istri. U Pazinu su najveći broj imali žensko-ženski blizanci kojih je bilo 9 parova (47,36%), a zatim muško-ženski sa 6 parova (31,58%) i muško-muški s 4 para (21,05%). U drugim mjestima poput Barbana i Tinjana najveći broj parova blizanaca bio je muško-ženski⁵⁵ dok su Pula i Tar imali najviše muško-muških parova (Grafikon 6).⁵⁶

Rađanje blizanaca nosilo je sa sobom opasnosti i za majku i za dijete. Novija istraživanja pokazuju da je veća šansa za razne komplikacije u trudnoći, tijekom rađanja i u prvih nekoliko mjeseci života djeteta, a naprednija medicinska postignuća prilikom rađanja poput carskog reza uvelike smanjuju mogućnost smrti blizanaca tijekom poroda.⁵⁷ Carski rez je zahvat u kojemu se, u slučaju komplikacije tijekom rađanja, reže trbušna stijenka majke i vadi dijete u nadi da oboje prežive. Iako je taj zahvat postojao stoljećima (prvi dokumentirani slučaj gdje je su proceduru preživjeli i majka i dijete bio je 1610. godine u Witenbergu, ali postoje spominjanja zahvata i u antičkom dobu) tek je u 20. stoljeću ušao u standardnu praksu medicine i iako je opasniji od normalnog vaginalnog rađanja rizik za majku i dijete je relativno malen⁵⁸. Do 80-ih godina 19. stoljeća je zbog nedostatka anestezije, nedostatka antibiotika i nedovoljnog kirurškog znanja liječnika carski rez bio apsolutno zadnja mjera kojom bi se interveniralo tijekom rađanja, jer bi majke često iskrvarile na operacijskom stolu ili kasnije podlegle raznim infekcijama. Zahvat je bio toliko opasan da je 62% zahvata u

⁵⁰ L. Krvopić, „Matična knjiga krštenih...“, 45.

⁵¹ D. Salihović, „Rođenja i krštenja u Labinu...“, 91.

⁵² T. Radola, „Stanovništvo Barbana u matičnim knjigama...“, 33-34.

⁵³ R. Kralj-Brassard i dr. „Stanovništvo Buzeta...“, 136.

⁵⁴ S. Bertoša, „Nati nel medesimo parto: Slučajevi rođenja blizanaca u Puli –prema podacima iz novovjekovnih matičnih knjiga“, u: *Filii, filiae – položaj i uloga djece na jadranskom prostoru. Zbornik IV. istarskog povijesnog biennala*, ur. M. Mogorović Crljenko, Poreč: Državni arhiv u Pazinu – Sveučilište Jurja Dobrile u Puli – Zavičajni muzej Poreštine, 2011., 164-165.

⁵⁵ T. Bonaca, „Ritam života župe Tinjan...“, 26.; T. Radola, „Stanovništvo Barbana u matičnim knjigama...“, 33-34.

⁵⁶ M. Zuprić, „Kćeri i sinovi Tara...“ 72-73.; S. Bertoša, „Nati nel medesimo parto...“, 164-165.

⁵⁷ <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5013231/> (zadnja provjera 29.5.2019.)

⁵⁸ „Carski rez“ u: „Medicinski leksikon“ <http://medicinski.lzmk.hr/carski-rez/> (zadnja provjera 29.5.2019.).

Europi 19. stoljeća završavalo smrću majke, a ta brojka je bila još veća u mjestima poput Engleske gdje je smrtnost bila 76%.⁵⁹ Velika smrtnost blizanaca u Pazinu zato ne začuđuje, od 19 parova čak 7 je umrlo (36,84%) nedugo nakon poroda, a u dva para je jedan on blizanaca umro pri porodu.

Blizanci rođeni u isto vrijeme su najčešće dijelili kumove tako je od 19 parova blizanaca tek nekolicina imala različite kumove na krštenju. Guido i Virgilije Schiesta, sinovi suca Alojzija Schieste i Rose Drasić rođeni 31. srpnja 1853. godine imali su različite kumove i kume. Guidusu su kumovi bili prokurator Juraj Mandušić i Regina Lučini dok su Virgilijevi kumovi bili Klement Orlić i Marija Wolf.⁶⁰ Još je jedan slučaj različitih kumova kod blizanaca rođenih 4. veljače 1866. čiji su roditelji bili Cezar Milanese i Marija Vernier. Njihovom sinu Alojziju kum je bio lokalni sakristan, ujedno i najčešće zabilježeni kum u matičnoj knjizi krštenih, Martin Koverlica i Antonija Defar, dok su njihovom drugom sinu Cezaru kumovi bili trgovac Mateo Gržetić i seljakinja Matea Buršić.⁶¹ Kćerke seljaka Nikole Glavića i Margarete Gržetić obje su imale ime Ivana, a Josipa Ivić ih je krstila u utrobi 16. svibnja 1853. godine zbog opasnosti od smrti i istog su dana umrle tako da kumovi nisu bili prisutni.⁶² Zanimljiv je porod blizanki Katarine i Marije Križanac 1. svibnja 1866. godine. Tijekom poroda Katarine desile su se nepoznate komplikacije (u matičnoj knjizi umrlih je pod uzrok smrti zabilježen težak porod *dificilis partus*)⁶³, te ju je babica Josipa Ivić krstila u utrobi i zato nema kumova u matičnoj knjizi krštenih, dok je njena sestra Marija preživjela i normalno je krštena, te su njeni kumovi bili seljaci Matija Hrelja i Ivana Funčić.⁶⁴

⁵⁹ David Peleg i dr. „The History of the Low Transverse Cesarean Section: The Pivotal Role of Munro Kerr“, Jerusalem: Israel Medicine Association Journal, 2019. 316-319. dostupno na <https://pdfs.semanticscholar.org/9d70/1d5e4c64cda20cba0dbb2e222a4b7396542f.pdf> (zadnja provjera 5.6.2019.)

⁶⁰ HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882

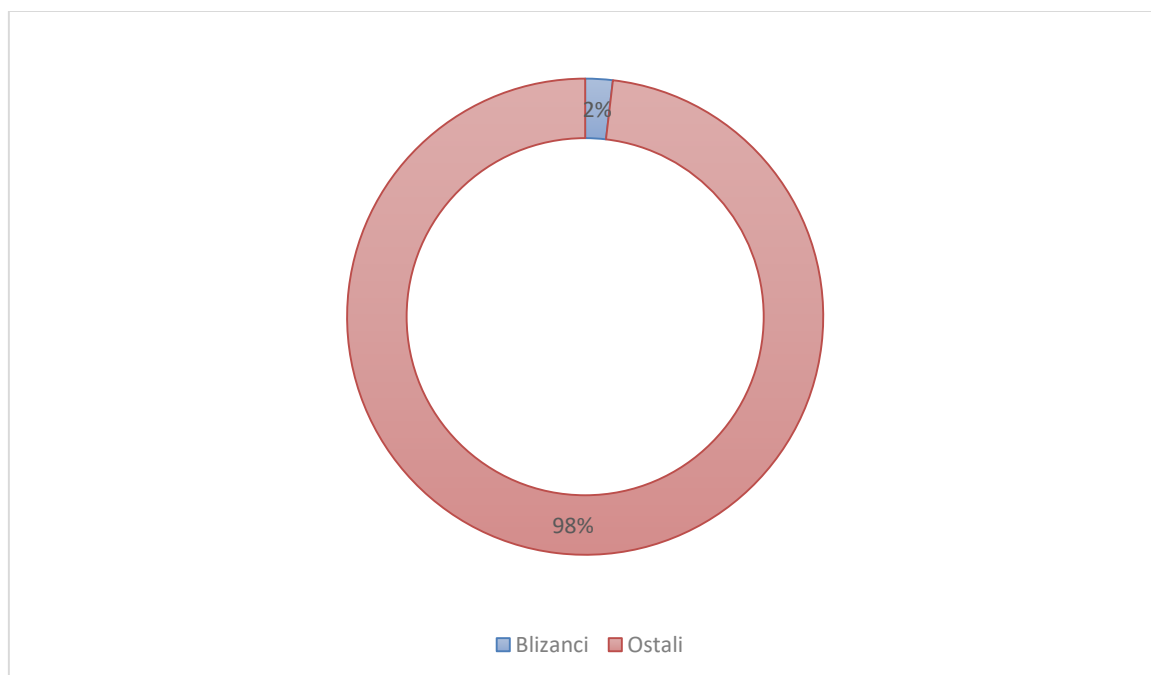
⁶¹ HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882

⁶² HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882

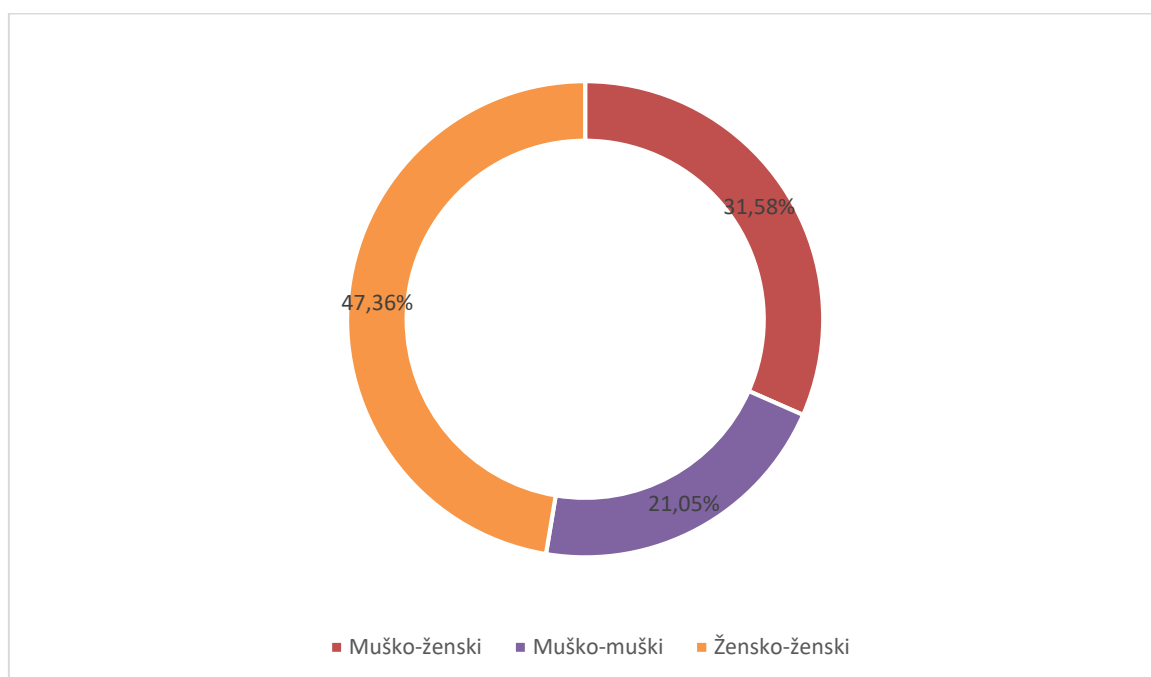
⁶³ HR-DAPA 429, Matična knjiga umrlih Pazin 1847-1909

⁶⁴ HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882

Grafikon 5. Blizanci u sveukupnom broju krštene djece od 1850. do 1870.

Grafikon 6. Struktura spolova blizanaca od 1850. do 1870.

Tablica 5.Parovi blizanaca po godinama od 1850. do 1870.

Godina	Parovi blizanaca	Udio
1850.	0	0
1851.	0	0
1852.	1	5,26%
1853.	1	5,26%
1854.	1	5,26%
1855.	0	0
1856.	0	0
1857.	0	0
1858.	0	0
1859.	0	0
1860.	1	5,26%
1861.	0	0
1862.	1	5,26%
1863.	0	0
1864.	2	10,52%
1865.	4	21,05%
1866.	3	15,78%
1867.	2	10,52%
1868.	1	5,26%
1869.	2	10,52%
1870.	0	0

3.4. NEZAKONITA DJECA

U matičnim knjigama krštenih su uz ostale podatke svećenici bilježili i je li dijete bilo zakonito, to jest je li rođeno unutar bračne zajednice. Obveza bilježenja zakonitosti djeteta donesena je još na Tridentinskom koncilu.⁶⁵ U pazinskim matičnim knjigama krštenih korištenih u ovom radu bile su dvije posebne rubrike *legitimi* i *illegitimi* u kojima je svećenik, ovisno o statusu djeteta, zabilježio broj 1 kako bi označio je li dijete bilo zakonito ili nezakonito.

Novovjekovno društvo nezakonitu djecu nije gledalo blagonaklono. Smatralo se sramotnim roditi dijete izvan bračne zajednice, te je reputacija tako rođenog djeteta i njegove majke često bila trajno okaljana.⁶⁶ Najčešće nalazimo zabilježeno samo ime majke, jer svećenici nisu smjeli zabilježiti ime oca kada je nezakonito dijete bilo u pitanju, ali ponekad su zabilježavali i ime oca ako su ga znali, što je bilo moguće u malenim sredinama, premda se na tu praksu gledalo negativno. Stoga su svećenicima koji su to radili tijekom biskupskih vizitacija često izdavana upozorenja da jednostavno zapišu da je dijete nezakonito.⁶⁷ Kako je bračna zajednica uvjetovala zakonitost djeteta, dijete koje je rođeno unutar braka, smatralo se zakonitim, čak i u slučaju da je otac djeteta bio različit od majčina zakonitog muža.⁶⁸

Na broj nezakonite djece u zajednicama 19. stoljeća utjecali su unutarnji i vanjski faktori. Unutarnji faktori koji su utjecali na te brojke u zajednicama bili su veličina zajednice, geografski položaj, pobožnost stanovništva, strogost lokalnog svećenstva, pa čak i stupanj industrijalizacije.⁶⁹ Na broj nezakonite djece utjecao je i položaj ljudi u društvu, jer su niži slojevi često imali više izvanbračne djece. Spolna struktura stanovništva također je utjecala na broj nezakonite djece, jer je u mjestima s manjim brojem muškaraca broj izvanbračnih seksualnih veza bio veći i samim time je

⁶⁵ Zoran Ladić i dr., „O nekim aspektima demografske, društvene i obiteljske povijesti Pićna u drugoj polovici 17. stoljeća prema matičnim krštenih rođenih“, u: *Pićanska biskupija i pićanština, Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa*, ur. Robert Matijašić, Pazin: Državni arhiv u Pazinu, 2012., 97.

⁶⁶ M. Mogorović Crljenko, „Odnos prema nezakonitoj djeci u istarskim komunalnim društvima od kraja 15. do sredine 17. stoljeća.“ u *Filii, filiae...: položaj i uloga djece na jadranskom prostoru Zbornik IV. istarskog povijesnog biennala*, ur. M. Mogorović Crljenko, Poreč: Državni arhiv u Pazinu, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Zavičajni muzej Poreštine, 2011. 154

⁶⁷ M. Bertoša, „Matične knjige – arhivsko vrelo...“, 349.

⁶⁸ M. Mogorović Crljenko, „Odnos prema nezakonitoj djeci...“, 146.-147

⁶⁹ S. Bertoša, „Život i smrt u Puli...“, 201.-202.

bilo nemoguće ozakoniti svu djecu rođenu iz takvih veza.⁷⁰ Vanjski faktori koji su mogli pridonijeti broju nezakonite djece bili su dramatični događaji poput ratova i raznih epidemija te su se tijekom takvih vremena moralne vrijednosti zajednice mogle mijenjati ili biti oslabljene što je moglo dovesti do manje moralne stege i više izvanbračnih odnosa.⁷¹

U Pazinu je u razdoblju od 1850. do 1870. godine od sveukupne brojke od 2044 krštenih zabilježeno 89 koji su kršteni kao nezakonita djeca što sačinjava 4,35% (Grafikon 7) svih krštenih (u brojke su uključena djeca koja su kasnije ozakonjena, više o ozakonjenju nezakonite djece bit će govora kasnije u poglavlju). U usporedbi s drugim mjestima u Istri 19. stoljeća Pazin ima nešto veći udio nezakonite djece. Mjesta s nižim udjelom nezakonite djece bili su Buzet, koji je u razdoblju od 1870. do 1880. imao 2,35% nezakonite djece⁷², zatim Vodnjan s još nižim postotkom od 2,06% između 1850. i 1860. godine⁷³, a iznimno niski udio nezakonite djece imao je Tinjan u razdoblju od 1800. do 1850. godine sa samo 1,47% nezakonite djece⁷⁴, međutim ta se situacija promijenila u razdoblju od 1847. do 1880. kada bilježi daleko veći udio od 3,46%.⁷⁵ Mjesta s višim postotcima nezakonite djece bila su Barban u razdoblju od 1820. do 1840. s 3,89% nezakonite djece, Pula koja je od 1613. do 1815. godine imala 4,35% krštene nezakonite djece (što je identični udio kao i u Pazinu), potom Labin koji je između 1861. i 1871. godine imao 4,88% i naposljetku Tar koji je u razdoblju od 1850. do 1880. imao 4,33% nezakonite djece.

Prosječni godišnji broj krštenja nezakonite djece od 1850. do 1870. u Pazinu bio je 4,33. Godina s najviše zabilježene nezakonite djece bila je 1859. (7 djece, 7,86% od sve nezakonite djece), a najmanje ih je kršteno 1866. godine (1 dijete, 1,12%, tablica 6.). Kretanje krštenja i začeca nezakonite djece možemo pratiti po mjesecima. Vidljivo je da je od sveukupno 89 krštenja njih 14 bilo u srpnju (15,73%), što znači da su najvjerojatnije začeti u listopadu što je zanimljivo jer je u tom mjesecu kroz promatrano razdoblje zabilježen najmanji broj začeca. Drugi mjesec s najviše začeca nezakonite djece bio je svibanj (12 djece 13,48%) koji je treći po redu s najvećim

⁷⁰M. Zuprić, "Nezakonita" djeca Tara, Vabriga i Frate tijekom 18. i 19. stoljeća." Master's thesis, University of Pula, 2018. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:864250>, 36.- 38.

⁷¹S. Bertoša, „Život i smrt u Puli...“, 201.-202.

⁷²R. Kralj-Brassard i dr., „Stanovništvo Buzeta...“, 136.

⁷³L. Lešić Pustijanac, "Životni ciklus vodnjanske župe...", 40.

⁷⁴T. Bonaca, „Ritam života župe Tinjan...“, 30

⁷⁵L. Krvopić, „Matična knjiga...“, 47.

brojem sveukupnih začeca. Najmanji broj začeca nezakonite djece bio je u rujnu (2 djece 2,24%) i travnju (3 djece 3,37% tablica 7.).

Djeca koja su krštena kao nezakonita kasnije su mogla biti ozakonjena u slučaju da su roditelji izvanbračnog djeteta kasnije ušli u brak⁷⁶ U razdoblju od 1850. do 1870. godine u Pazinu je bilo čak 28 slučajeva (26,96% sve nezakonite djece) u kojima je dijete bilo ozakonjeno brakom i svećenik je to zabilježio u matičnu knjigu krštenih zajedno sa svjedocima od kojih je najčešći bio lokalni sakristan *Martin Koverlica*. U šest je slučajeva svećenik zabilježio ime oca i podatak je li dijete bilo ozakonjeno. Prvi slučaj je rođenje Karla Srečka 18. prosinca 1850. godine kojega je krstio Gašpar Bertonić, njegovi roditelji bili su krčmar Anton Privilegis i Ursula Meladi, a zabilježeno je da ga krstila u utrobi babica Dominika u strahu od smrti te zbog toga nema zabilježene kumove.⁷⁷ Drugi slučaj je krštenje 26. siječnja 1851. djevojčice Juliane, župnik Ivan je kod toga krštenja uspio saznati samo dvije informacije o ocu, njegovo ime Josip i činjenicu da je bio vojnik te ih je upisao u knjigu krštenja. Njena majka bila je Julijana Lodz za koju je župnik dodatno zabilježio da je „reformatske“ religije. Kumovi djeteta bili su sluga Martin Trošt i krčmarka Antonija Defar.⁷⁸ Treći je slučaj krštenja djevojčice imena Ruža 6. svibnja 1853. godine čiji su roditelji bili Ivan Sartori i Antonija Križanac. Krstio ju je Ivan Cappellari, a njeni kumovi bili su Franjo Grbac i Marija Paladin.⁷⁹ Četvrto krštenje bilo je 28. srpnja 1855. godine kada je svećenik Ivan Cappellari krstio Antona, sina Antona Guština i Antonije Sloković, a kumovi na krštenju su bili lokalni sakristan Martin Koverlica i seljakinja Eufemija Šimičić.⁸⁰ Krštenje djevojčice Anđelke Franke Filomene 18. veljače 1859. godine peti je slučaj u kojemu je zabilježen identitet oca, ovog puta u cijelosti, a zabilježio ga je Ivan Cappelari. Njen otac bio je Leopold Koder, lokalni službenik u okrugu, njena majka bila je Ursula Biderchini, dok su kumovi bili Konstantin Šuker i Franka Mrak.⁸¹ Najzanimljiviji slučaj upisa oca zabilježen je 21. prosinca 1863. godine kada je Ivan Cappellari krstio Franju Ksavera, sina Marije Sloković Grbac kojemu su kumovi bili zemljoposjednik Simon Udovičić i krojačica Franka Gržetić, a babica je bila Josipa Ivić. U rubrici *legitimi* upisana jedinica koja označava zakonitost djeteta je tintom prekrivena i dodana je

⁷⁶ M. Mogorović Crljenko, „Odnos prema nezakonitoj djeci...“ 154.

⁷⁷ HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882,.

⁷⁸ HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882

⁷⁹ HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882

⁸⁰ HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882

⁸¹ HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882

jedinica u rubriku *illegitimi*, a netko je naknadno izbrisao/izbjelio ime oca (najvjerojatnije svećenik) nekakvim sredstvom što je vidljivo po diskoloraciji papira matične knjige i po linijama tiskane rubrike oca krštenog djeteta koje su djelomično oštećene s lijeve i desne strane. Na mjestu imena je povučena samo jedna malena horizontalna crta.⁸² Upis je vjerojatno izbrisao svećenik jer su se imena nezakonitih očeva u matičnu knjigu krštenih nisu smjela upisivati (osim u slučajevima naknadnih ozakonjenja djeteta). Možda je dijete kršteno i svećenik je naknadno saznao da je rođeno izvan bračne veze (što bi objasnilo prvotno upisivanje u rubriku *legitimi*) ili je upisani otac bio važna osoba u zajednici i ime je izbrisano da mu ne bude narušena reputacija. Postoji i mogućnost da je svećenik automatizmom upisao ime oca jer ga je poznavao i onda je kasnije to ime izbrisao, a moguće je i da je svećenik dobio upozorenje od prilikom biskupske vizitacije pa je izbrisao ime. Sve su to samo pretpostavke koje ne možemo dokazati bez drugih podataka.

Kako je gotovo trećina nezakonite djece bila naknadno ozakonjena, a zabilježeno je nekoliko upisa očeva i u slučajevima kad djeca nisu bila ozakonjena možemo djelomično vidjeti iz kojih su društvenih slojeva dolazili njihovi očevi i majke. Među očevima je najviše bilo ljudi iz srednjih slojeva (stolari, zidari i trgovci) (tablica 8.), a majke su najčešće bile iz nižih slojeva (seljakinje i služavke) (tablica 9.).

Slika 1: 21. prosinca 1863. godine – izbrisani upis⁸³

rel.	Franciscus	1	-	-	1	-	et	Maria filia	Simone ldo	Joseph
	Xav. n							Mariae filia	vičnik Pofuente	Vil. d.
	die 20. cur							com. garga	Francisca	
	h. l. mot							rina Gamata	Gersech	
									Artoz,	
	Nicolaus							Lemon	Margaretha	Egidio B. Arash
	n. die 24.								popidante	Alm. Vas

⁸²HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882

⁸³ Isto

Tablica 6. Broj nezakonite djece u razdoblju od 1850. do 1870. godine

Godina	Broj nezakonite djece	Udio u ukupnom broju nezakonite djece	Broj krštenih	Udio u ukupnom broju krštenih
1850.	5	5,61%	92	4,50%
1851.	5	5,61%	86	4,21%
1852.	5	5,61%	110	5,38%
1853.	3	3,37%	101	4,94%
1854.	2	2,24%	81	3,96%
1855.	4	4,49%	75	3,67%
1856.	6	6,74%	89	4,35%
1857.	6	6,74%	112	5,48%
1858.	6	6,74%	95	4,65%
1859.	7	7,86%	114	5,58%
1860.	2	2,24%	89	4,35%
1861.	6	6,74%	104	5,09%
1862.	6	6,74%	108	5,28%
1863.	5	5,61%	103	5,04%
1864.	2	2,24%	100	4,89%
1865.	3	3,37%	113	5,53%
1866.	1	1,12%	88	4,31%
1867.	3	3,37%	95	4,65%
1868.	4	4,49%	92	4,50%
1869.	3	3,37%	97	4,75%
1870.	5	5,61%	100	4,89%
	89	100%	2044	100%

Tablica 7. Sezonski raspored krštenja i začeca nezakonite djece

Mjeseci	Krštenja	Udio	Začeca	Udio
siječanj	3	3,37%	6	6,74%
veljača	12	13,48%	10	11,23%
ožujak	9	10,11%	7	7,86%
travanj	6	6,74%	3	3,37%
svibanj	6	6,74%	12	13,48%

lipanj	2	2,24%	9	10,11%
srpanj	14	15,73%	6	6,74%
kolovoz	6	6,74%	6	6,74%
rujan	8	8,98%	2	2,24%
listopad	6	6,74%	14	15,73%
studen	10	11,23%	6	6,74%
prosinac	7	7,86%	8	8,98%

Tablica 8. Zanimanja očeva nezakonite djece

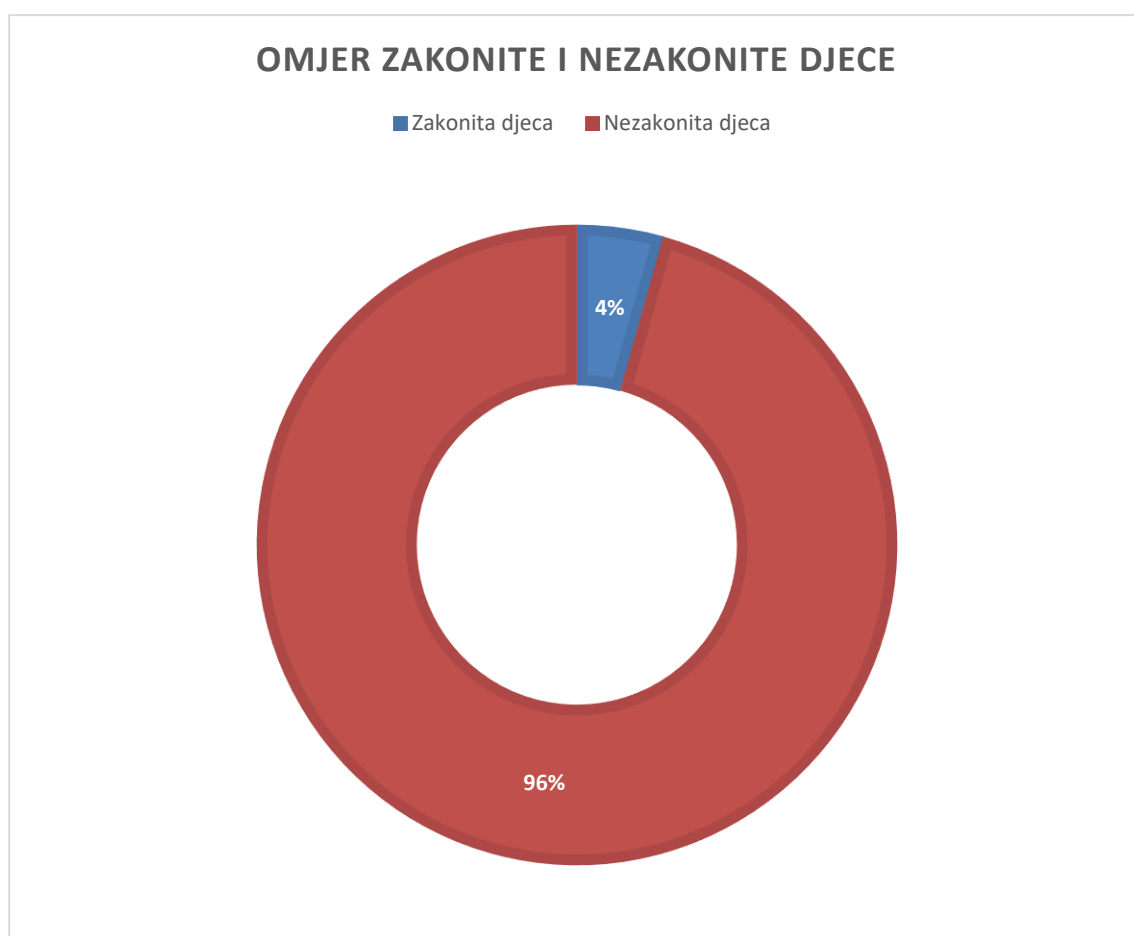
Zanimanje	Broj	Udio
Nepoznato	16	51,61%
Zidar (<i>caementarius</i>)	3	9,67%
Trgovac (<i>mercator</i>)	2	6,45%
Zemljoposjednik (<i>possidens</i>)	2	6,45%
Stolar, tesar (<i>carpentarius</i>)	2	6,45%
Vojnik (<i>miles</i>)	1	3,22%
Slikar (<i>pictor</i>)	1	3,22%
Krojač (<i>sutor</i>)	1	3,22%
Sluga (<i>famulus</i>)	1	3,22%
Kustos hospicija (<i>custos hospitii</i>)	1	3,22%
Krčmar (<i>caupo</i>)	1	3,22%

Tablica 9. Zanimanja majki nezakonite djece

Zanimanje	Broj	Udio
Nepoznato	49	58,33%
Seljakinja (<i>agricola</i>)	16	19,04%

Služavka (<i>famula/ancilla</i>)	9	10,71%
Zemljoposjednica (<i>possidens</i>)	5	5,95%
Krojačica (<i>sarta</i>)	2	2,38%
Krčmarica (<i>caupo</i>)	2	2,38%
Pekarica (<i>pistorius</i>)	1	1,19%

Grafikon 7. Omjer zakonite i nezakonite djece

3.5. NAPUŠTANJE DJECE

U matičnim knjigama zabilježena su i napuštena djeca. Djeca su obiteljima mogli predstavljati veliki teret u slučaju neimaštine i gladi, jer je ponekad situacija bila takva da je hranjenje još jednog djeteta bilo nemoguće. Dijete je moglo biti rezultat zabranjene veze, preljuba ili incesta te nikad ne bi bilo prihvaćeno u društvu pa je bilo ostavljeno da se očuva reputacija obitelji (ili jednog/oboje roditelja). Nasljedstvo obiteljske imovine isto je moglo biti razlog napuštanja djeteta, a na to je utjecao i spol djeteta zbog različitog nasljednog prava u nekim zajednicama između muške i ženske djece. Dijete je moglo biti teret obitelji ako je rođeno kronično bolesno ili s nekom vrstom deformiteta tako da bi život uz njega bio daleko teži.⁸⁴ Kako su teške situacije najčešće uvjetovale napuštanje djeteta u mnogim mjestima čin napuštanja nije sa sobom nosio nikakvu zakonsku kaznu niti preveliku društvenu osudu.⁸⁵ Roditelji napuštene djece često su ih ostavljali na mjestima gdje bi ih netko mogao pronaći poput putova, ispred crkvi ili dobrotvornih ustanova u nadi da će se te ustanove pobrinuti za napušteno dijete. Neki hospitali su čak imali takozvane *ruote*, horizontalnu polukružnu dasku koja se je mogla okrenuti na način da gleda prema unutrašnjosti ugrađenu u vratima hospitala na koju se je moglo ostaviti dijete, okrenuti ga i tako ga zaštititi od mnogih opasnosti koje su vrebale na otvorenom prostoru poput lutajućih životinja ili nepovoljnog vremena.⁸⁶ Takva djeca su najčešće bila zabilježena kao nezakonita na području Istre (pa tako i u Pazinu).⁸⁷

Kroz cijelo razdoblje od 1850. do 1870. godine u Pazinu u matičnoj knjizi krštenih upisan je samo jedan slučaj napuštanja djeteta. Djevojčica je pronađena 19. veljače 1856. godine, a krštena 21. veljače kada joj je vjerojatno i nadjenuto tročlano ime Skolastika Antonija Ruža (ispod njenog imena zabilježeno je *inventa* to jest pronađena). Krstio ju je svećenik Matej Jugo pomoćnik župnika, u rubrikama u kojima su se navodila imena roditelja nije bilo zabilježeno ništa, a kumovi na njenom krštenju

⁸⁴ Zdenka Janeković Romer, „O napuštanju, udomljavanju i posvajanju djece u srednjovjekovnom Dubrovniku i Dalmaciji“, u *Filii, filiae...: položaj i uloga djece na jadranskom prostoru. Zbornik IV. istarskog povijesnog biennala*, ur. M. Mogorović Crljenko, Poreč: Državni arhiv u Pazinu, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Zavičajni muzej Poreštine, 2011., 15

⁸⁵ Isto, 17.

⁸⁶ M. Bertoša, „Matične knjige – arhivsko vrelo...“, 321.; Marija Mogorović Crljenko, *Druga strana braka Nasilje i ilegitalnost u (izvan)bračnim vezama na području Porečke biskupije u prvoj polovici 17. stoljeća*, Zagreb: Srednja Europa, 2012., 273.

⁸⁷ S. Bertoša, „Život i smrt u Puli...“, 201.

bili su lokalni sakristan Martin Koverlica i Antonija Klišić. Ime Skolastika joj je vjerojatno dano zbog blizine blagdana sv. Skolastike, 10. veljače.⁸⁸ Svećenik je ispunio rubriku *Domus* u kojoj su se inače nalazili kućni brojevi roditelja djeteta, što bi možda moglo uputiti gdje je pronađena.⁸⁹ Upisan je broj „251“ što bi upućivalo da je ostavljena u blizini pazinskog kaštela Montecuccoli.⁹⁰ Iznad njenog imena upisan je znak križa kojeg su svećenici često stavljali iznad imena djece kako bi označili da su ona nedugo nakon krštenja umrla, ali u promatranom razdoblju do 1870. godine ne nalazimo upis njene smrti.⁹¹ Moguće je da je krštena u Pazinu, a kasnije je odvedena u drugu župu (i samim time bila upisana u matičnu knjigu te župe u trenutku smrti). Jedini zabilježeni upis smrti siročeta (*orphana*) od 1850. godine do 1870. godine je 28. lipnja 1850. godine kada je sa samo dva mjeseca umrla Sophia zbog grčeva (*convulsiones*) koje je uzrokovala nepoznata bolest.⁹² Njenog imena nema u matičnoj knjizi krštenih Pazina u godini njene smrti i prijašnjoj godini.

Relativno malen broj napuštene djece nalazimo i u drugim istarskim mjestima. U Barbanu je između 1820. i 1840. godine napušteno samo jedno dijete,⁹³ Tinjan je u prvoj polovici 19. stoljeća imao četvero napuštene djece i to u drugom desetljeću kada je gospodarska situacija u Istri bila loša što je moglo uvjetovati to napuštanje,⁹⁴ a kasnije je u razdoblju od 1847. do 1880. bio zabilježen samo jedan slučaj napuštanja.⁹⁵ U velikom vremenskom periodu od 1634. do 1801. godine u Puli vidimo da je napušteno 21 dijete od čega je veći dio njih napušten u 18. stoljeću.⁹⁶ Nešto veći broj napuštene djece u kraćem vremenu nalazimo u Novigradu i Vrsaru. U Vrsaru je u razdoblju od 1761. do 1780. napušteno devetero djece⁹⁷, a u Novigradu je od 1781. do 1800. napušteno petero djece.⁹⁸

⁸⁸ <https://d.lib.rochester.edu/teams/text/whatley-Šajinats-lives-in-middle-english-collections-life-of-st-Skolastika-introduction> (zadnja provjera 7.6. 2019.)

⁸⁹ HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882

⁹⁰ https://www.pazin.hr/wpcontent/uploads/planovi/DPU%20Centar%20II/DPU_centar_II_tekst%20i%20odredbe.pdf (zadnja provjera 7.6.2019.)

⁹¹ HR-DAPA 429, Matična knjiga umrlih Pazin 1847-1909

⁹² HR-DAPA 429, Matična knjiga umrlih Pazin 1847-1909

⁹³ T. Radola, "Stanovništvo Barbana u matičnim knjigama...", 33.

⁹⁴ T. Bonaca „Ritam života župe Tinjan...“, 35.-36.

⁹⁵ L. Krvočić, „Matična knjiga krštenih...“, 48.-49.

⁹⁶ S.Bertoša „Život i smrt u Puli...“, 206.

⁹⁷ M. Budicin "Alcune linee e fattori di sviluppo demografico di Orsera nei secoli XVI – XVIII", *Atti del Centro di ricerche storiche Rovigno*, sv. 18, 1988., 116.

⁹⁸ M. Budicin "L'andamento della popolazione a Cittanova nei secoli XVI – XVIII", *Atti del Centro di ricerche storiche Rovigno*, sv. 19, 1988.-1989., 94.

3.6. BABICE

Rađanje djeteta u 19. stoljeću nosilo je opasnost za dijete i majku. Loši higijenski uvjeti mjesta poroda koji su se najčešće obavljali u kući trudnice, nedovoljno poznavanje medicine, nepostojanje prikladnog medicinskog alata i rizik od infekcije mogli su biti kobni za majku i dijete relativno brzo nakon ili tijekom samog poroda. Kroz srednji i cijeli novi vijek najveću ulogu pri porodima imale su babice. Postojale su babice koje su svoje znanje stekle praksom i često su bile pozivane da pomognu pri porodu i pokušavale su olakšati porod makar je njihova pomoć često bila minimalna zbog nedostatka medicinskog znanja. Babice su mogle biti i povezane s obitelji trudne žene (bake, tete, majke, susjede itd.). Kod gotovo svakog upisa krštenja nalazimo i upis babice koja je to dijete porodila. U matične knjige 19. stoljeća koje su imale točno određene rubrike svećenici su bili obavezni upisati i ime babice, a prije uvođenja rubrika ta praksa nije bila obavezna iako se prakticirala ovisno o mjestu i svećeniku. Tako upise babica nalazimo čak i u najstarijoj istarskoj matičnoj knjizi krštenih iz Labina (1536.-1583.) što nam pokazuje koliko su bile poštovane i koliko se njihovu ulogu smatralo važnom pri rođenju djeteta.⁹⁹ Kako su prisustvovala svim porodima kroz novi vijek su se počele i vlasti uključivati u regulaciju babica tako da su za vrijeme austrijske i francuske uprave u Istri sve babice (ali i kirurzi, liječnici, ljekarnici itd.) trebali dobiti potvrde da su kvalificirani.¹⁰⁰

U matičnim knjigama tako nalazimo upise babica koje su imale potvrdu od vlasti i babice koje to nisu (*approbata* za potvrđenu ili *non approbata* za nepotvrđenu). Svećenici najčešće nisu upisivali ništa osim imena samih babica u pazinskoj matičnoj knjizi kršteni od 1847. do 1882. godine tako da je nemoguće biti siguran koje babice su stvarno bile odobrene i koje su babice radile bez dozvole, a možda je svećenik zaboravio zabilježiti ili odlučio ne zabilježiti imaju li dozvolu jer nije smatrao da je taj podatak bitan, a postoji mogućnost i da zabilježene babice uopće nisu imale dozvole. Niti jedna babica u promatranom razdoblju od 1850. do 1870. godine nije pokraj svoga imena imala zabilježeno ima li ili ne dozvolu. U razdoblju od 1847. do 1849. bilo je četiri upisa babica bez dozvola, a neke od njih nalazimo i u promatranom razdoblju.¹⁰¹ Za Katarinu Pilat je u tri navedene godine bilo zabilježeno jednom da je nepotvrđena, a u

⁹⁹ J. Jelinčić „Matične knjige Buzeta, važan izvor za proučavanje bužetske povijesti“, *Buzetski zbornik*, 9., 1985. 122.

¹⁰⁰ S. Bertoša „Život i smrt u Puli...“ 260.-261.

¹⁰¹ HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882

promatranome razdoblju je osam puta bila babica, ali svećenik nije upisao da je nepotvrđena. Razlog zašto je svećenik nije nastavio zabilježavati kao nepotvrđenu ne možemo utvrditi, možda je u međuvremenu babica dobila potvrdu ili svećenik nije vidio smisla u ponavljanju upisa da je nepotvrđena. Ivana Bibulić je isto navedena kao nepotvrđena između 1847. do 1849. godine, a zabilježena je u razdoblju od 1850. do 1870. kao babica čak 17 puta.

Od 1850. do 1870. godine u Pazinu je zabilježeno 170 različitih babica (171 ako uračunamo i župnika Ivana Capellarija koji je u jednom slučaju zabilježen pod rubriku *obstetrix*). Velik broj babica ne znači da su i te babice obavljale dužnosti babica često ili više puta, mogle su biti i nepotvrđene babice koje su uskočile kao pomoć tijekom poroda kao član obitelji (sestra, majka, baka ili teta) ili susjede u selu/ulici, a svećenik je imao dužnost zabilježiti ih u knjigu krštenih. Od 170 zabilježenih babica čak 76 (44,7% svih babica) njih je pomagalo u samo jednom porodu. U drugu ruku neke babice bile su iznimno zaposlene u promatranome razdoblju i osobno su obavljale stotine poroda. Antonija Sartori babica je s daleko najvećim brojem upisa pod rubriku *obstetrix*, zabilježena je čak 476 puta (23,28% svih upisa krštenja) što znači da je u prosjeku godišnje bila babica pri 22,66 poroda. Antonija Vezzi druga je po količini upisa s daleko manjom brojkom od 206 (10,07%), a slijede je Josipa sa 173 (8,46%), Dominika Kalac 153 (7,48%) i Josipa Runko sa 103 (5,04%) upisa (tablica 10.). U 5 slučajeva babice nisu bile zabilježene i njihovo ime je nepoznato, a za dvoje djece je bilo upisano da su rođeni mrtvi tako da je rubrika babice ostala prazna.

Ponekad je porod djeteta mogao imati komplikacije zbog raznih razloga poput lošeg zdravstvenog stanja majke, preuranjenog ili zakašnjelog poroda ili slabosti i bolesti djeteta još u utrobi majke. Kako bi se djetetu spasila duša babice su mogle krstiti dijete odmah nakon poroda ili u utrobi majke ako su mislile da će porod krenuti loše i da je djetetov život u opasnosti. Svećenik je kod takvih krštenja zabilježavao pod rubriku krstitelja: *Obstetrix ab periculum mortis* u slučajevima kada je babica krstila dijete odmah nakon poroda ili *Obstetrix in utero matris* kada je dijete kršteno u utrobi jer je babica mislila da će dijete biti rođeno mrtvo/umrijeti tijekom poroda. Sveukupno je takvih slučajeva krštenja u promatranom razdoblju bilo 34 (1,66% svih upisa u matičnu knjigu krštenih), od kojih su 27 krštenja obavile babice zbog opasnosti od smrti nakon poroda, šest krštenja u utrobi koje je isto obavila babica i jedno krštenje koje je obavio liječnik prisutan tijekom poroda (*Medicus ab periculum mortis*). Krštenje kod

kojega je krstitelj bio liječnik Franjo Vlah (kojeg nalazimo i kao kuma u mnogim krštenjima) dogodilo se 9. studenog 1862. godine kada je rođena Marija, kćer trgovca Karla Camusa i Klare Meyer. Babica na rođenju bila je Antonija Vezzi, a kako ju je na licu mjesta krstio liječnik nije bio zabilježen niti jedan kum.¹⁰² Liječnik je krstio malenu Mariju jer je očito vidio da je situacija kritična što nam potvrđuje i upis u matičnoj knjizi umrlih gdje je istog dana zabilježena njena smrt zbog *partus irregularis*, tj. abnormalnog poroda. U matičnoj knjizi krštenih vidimo da je svećenik zabilježio smrt djeteta sa znakom križa iznad njegova imena.¹⁰³

Zanimljiv upis babice nalazimo 16. rujna 1858. kada je kao krstitelj i babica djevojčice Eufemije Josipe upisan župnik Ivan Cappellari. Njezini roditelji bili su seljak Josip Sergović i Ivana Nefat, a kao kumovi su zabilježeni Ivan Sergović i sluškinja Antonija Trajić za koje je posebno napomenuto da su iz Lindara, što odstupa od drugih upisa kumova u Pazinu, jer su svećenici u promatranome razdoblju iznimno rijetko zabilježavali odakle kumovi dolaze. Promatrajući cijeli upis krštenja ne nalazimo na nikakve dodatne napomene koje bi objasnile zašto je župnik zabilježen kao babica ili kako je župnik uopće došao u situaciju da pomaže pri porodu prvo kao muškarac, jer je to bila tradicionalna ženska uloga (osim naravno liječnika koji su mogli biti prisutni u Pazinu pri određenim porodima što nam pokazuje prije navedeni slučaj gdje je krstitelj bio liječnik).¹⁰⁴ Postoji i mogućnost da je župnik jednostavno napravio krivi upis i slučajno napisao svoje ime na mjesto gdje je trebao biti upis babice uzimajući u obzir da je Ivan Cappellari od sveukupnog broja krštenih u promatranom razdoblju krstio čak 1296 djece(63,4%), a već mu se dešavalo da je upisivao krive podatke jer nalazimo da je kod šest krštenja krivo upisao spol djeteta.

Kako su babice bile poštovane zbog važne uloge koje su obnašale pri porodu i u percepciji ljudi njihovo je znanje i iskustvo bilo potrebno kako bi se osigurao uspješan porod. Ponekad pronalazimo primjere babica koje su kao znak poštovanja pitane da budu kume djetetu kojega su pomogle poroditi. Takav slučaj u Pazinu nalazimo 8. travnja 1863. godine kad su na krštenju Nikole, čiji su roditelji bili seljaci Martin Šajina Simić i Mateja Štampulić, kumovi bili lokalni sakristan Martin Koverlica i Katarina Zović koja je ujedno bila i babica na porodu Nikole.¹⁰⁵ Poštovanje prema babici pokazao je i

¹⁰² HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882

¹⁰³ HR-DAPA 429, Matična knjiga umrlih Pazin 1847-1909

¹⁰⁴ HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882

¹⁰⁵ HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882

svećenik koji je upisivao krštenja u pazinskoj matičnoj knjizi krštenih jer nalazimo kod babice Helene Zgrablić Pasančić znak križa kod upisa njenog imena u rubriku *obstetrix* 5. travnja 1856. godine., a u matičnoj knjizi umrlih nalazimo da je umrla tek 2. ožujka 1869. godine od posljedica upale pluća što bi značilo da se svećenik vratio do preko 10 godina starog upisa u matičnoj knjizi krštenih kako bi joj označio ime.¹⁰⁶

¹⁰⁶HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882 ; HR-DAPA 429, Matična knjiga umrlih Pazin 1847-1909

Tablica 10. Babice sa više od 5 upisa od 1850. do 1870. godine

Antonija Sartori	476	Mateja Šajina	12
Antonija Vezzi	203	Franka Guštin	11
Josipa Ivić	173	Marija Kirac	11
Dominika Kalac	153	Helena S.Pasančić	10
Josipa Runko	103	Barbara Raj	9
Antonija Matijašić	73	Ivana S.Bodulić	9
Marija Stranić	68	Margareta Vranić	9
Antonija Dobrila	51	Antonija Ladavac	8
Marija Guštin	48	Antonija Zgrablić	8
Josipa Kolman	44	Katarina Pillat	8
Marija Sergović	42	Ivana Matić	8
Franka Matić	28	Lucija Sloković	8
Antonija Grubiša	19	Marija Zović	8
Antonija G. Zgrablić	19	Angela Vezzi	7
Josipa Horvath	18	Barbara Lovrečić	7
Katarina Sergović	17	Ruža Vernier	7
Katarina Zović	17	Ursula Ravnić	7
Ivana Bibulich	17	Antonija Ivić	6
Josipa Antoni	15	Domenica Grubiša	6
Antonija Šajina	14	Josipa Rajer	6
Mateja Mogorović	14	Marija S.Kaščergan	6
Marija Kalac	12	Oliva Dobrila	6

3.7. SVEĆENICI

Kod upisa krštenja svećenik je naravno upisao tko je bila osoba koja je dijete krstila. U najvećem broju slučajeva krstitelj je bio župnik, ali su postojale i iznimke poput prije navedenih slučajeva kada su babice i liječnik krstili dijete u utrobi ili odmah nakon poroda bojeći se za njegov život i vječnu dušu. Osim lokalnog župnika krštenja su mogli obavljati i njegovi razni pomoćnici, a nalazimo i primjere krštenja koja su obavljali svećenici iz okolnih mjesta bliskih Pazinu i drugih dijelova Istre. Kako se u Pazinu nalazi i franjevački samostan Marijina Pohođenja zabilježeno je više pomoćnika koji su bili franjevci.

U većini matičnih knjiga Istre najviše se kao krstitelji spominju župnici, a zatim pomoćnici. Ista je situacija u Pazinu 19. stoljeća tako da kroz matične knjige krštenih nalazimo najviše upisa pazinskih župnika-prepozita. Pazinski župni arhiv sadržava podatke o župnicima-prepozitima tako da znamo da su u razdoblju od 1792. do 1884. godine u Pazinu župnici prepoziti bili Nikola Franjo Perišić, Josip Sloković. Šimun Dequal, Luigi Vlah, Adam Rumpler i za naše promatrano razdoblje najbitniji Ivan Cappellari (*Joannes Cappellari*).¹⁰⁷ Župnik-prepozit Ivan Cappellari je u matičnoj knjizi krštenih u razdoblju između 1850. do 1870. godine bio zabilježen kao krstitelj čak 1296 puta što znači da je osobno krstio više od 50% sve djece rođene u Pazinu u tom razdoblju (u prosjeku 61,71 dijete godišnje, sveukupno 63,4% svih krštenih) i nalazimo ga upisanog kao krstitelja u svakoj promatranoj godini. Matična knjiga krštenih Pazina od 1847. do 1882. u svakoj godini ima upise krštenja gdje nalazimo ime Ivana Cappellarija kao krstitelja. Nakon njega najveći broj upisa ima pomoćnik Simon Matejčić koji je u razdoblju od 1859. do 1865. godine krstio 107 djece (5,23% od sveukupnog broja krštenih), slijedi ga pomoćnik Gašpar Bertonić sa 66 krštenja (3,22%) u razdoblju od 1850. do 1851., zatim Franjo Marotti sa 65 krštenja (3,18%) od 1859. do 1862. godine i pomoćnik Matej Jugo sa 55 krštenja (2,69%) od 1856. do 1858. godine (tablica 11., tablica 12.). Sveukupan broj različitih svećenika koji su zabilježeni kao krstitelji bio je 56 što je relativno veliki broj za kratko razdoblje od dvadesetak godina (tablica 11.) Druge župe poput Tinjana¹⁰⁸ i Tara¹⁰⁹ u sličnim razdobljima imaju daleko manji broj svećenika zabilježenih kao krstitelja. Kako je i prije

¹⁰⁷ Josip Šiklič „Pazinska prepozitura i njeni prepoziti“, *Pazinski memorijal*, knjiga 26/27, 2009., 325-336.

¹⁰⁸ L. Krvopić, „Matična knjiga...“, 53.-52.

¹⁰⁹ M. Zuprić, „Kćeri i sinovi Tara...“, 81.-82.

spomenuto u Pazinu se nalazi franjevački samostan i franjevci su bili popularni među lokalnim stanovništvom tako da su ljudi mogli pitati i franjevce da budu krstitelji njihove djece. Zbog velikog broja raznih pomoćnika koji su krstili u Pazinu (pokraj 25 svećenika je zabilježeno *coop*, tj. pomoćnik, od kojih je za 6 zabilježeno da su izvan Pazina). Vjerojatno je da su upravo ti pomoćnici bili iz redova franjevaca. Neki od njih su i navedeni kao franjevci, primjerice Hugo Novljan (zabilježen kao *franciscanus*), Vilhelm Rizoli (*vicarius conventus Pisino guardianus*), Srećko Mrežić (*guardianus franciscanorum*), Gratus Pfeifer (*guardianus franciscanus*) Kao župnici bez navedene župe u promatranom razdoblju zabilježeni su Anton Rovis, Ivan Palminšak i Matija Godina. Kao prepoziti su zabilježeni Ivan Cappellari i Jakov Bakatić, a zanimljivo je da se spominje i Josip Orbanić, ali samo kao pomoćnik iz Žminja (*coop Gimini*). Naime 1884. godine osoba imena Josip Orbanić postaje pazinskim prepozitom. Za njega se zna da je rođen 1839. godine u Pazinu i da je prije nego što je postao pazinskim prepozitom bio župnik u Lanišću. Postoji mogućnost da je neko vrijeme kao svećenik bio u Žminju i da je to isti Josip Orbanić ili da se jednostavno radi o različitoj osobi jer je ime Josip često, a mnoge su obitelji na području nosile prezime Orbanić.¹¹⁰

Župnici i pomoćnici mogli su biti iz drugih župa i nalazimo zapise raznih istarskih mjesta iz kojih su dolazili. Najbliža mjesta bili su Beram (*Vermi*) iz kojih je došao pomoćnik Anton Sironić, Lindar (*Lindaro*) otkud je Ivan Ivić i Stari Pazin (*Pisinum Vetas*) otkuda je dekan Julije Blather. Tako je Anton Pucić zabilježen više puta kao *coop Gimini* u razdoblju od 1852. do 1867., a od 1867. je postao župnikom u mjestu Cere pokraj Žminja. Pomoćnici Ernest Centazzo, Anton Šajina, Blaž Schlessner, Josip Orbanić, Mihael Muserije i župnik Franjo Orlić isto su zabilježeni da su iz Žminja. Josip Križanac zabilježen je kao župnik Sv. Ivana i Pavla što nam daje dvije mogućnosti župa njegovog podrijetla, Šumber ili Žbandaj jer su upravo one župe Sv. Ivana i Pavla mučenika. Spomenuta su još mjesta Vozilići (*Vozilichi*), Sv. Petar u Šumi (*S. Petris in Sylvis*), Buje (*Bullearum*) i Pićan (*Pedena*)

¹¹⁰ J. Šiklič „Pazinska prepozitura...“, 334.

Tablica 11. Krstitelji u razdoblju od 1850.do 1870. godine

Ivan Cappellari	1296	Ivan Hrovat coop	18
Simon Matejčić	107	Josip Križanac	13
Gašpar Bertonić	66	Marko Andolshek	13
Franjo Marotti	65	Ivan Šušh coop	9
Matej Jugo	55	Franjo Lazar coop	8
Ivan Rajčić	46	Ivan Ivić	8
Petar Sinčić	35	Ernest Centazzo	7
Jakov Ladavac	34	Franjo Orlić	7
Matej Šupljina	32	Josip ManDušić coop	6
Aleksandar Zamlić	27	Anton Giacomini coop	5
Anton Rovis	22	Franjo Koverlica	5
Hugo Novlan	22	Josip Janz coop	5
Anton Pucić	20	Vilhelm Rizoli	5
Jakov Bakatić	19	Anton Šajina	5
Ivan Mizzan	4	Srećko Henrik	1
Anton Spinčić	3	Josip Dukić	1
Anton Župančić	3	Josip Orbanić	1
Edvard Saunig	3	Julije Blanter	1
Srećko Mrešić	3	Julije Brumnić	1
Andrea Kresić	2	Maksim Gerbin	1
Blaž Schlessner	2	Matej Ujčić	1
Karlo Masek	2	Matija Godina	1
Gratus Pfeifer	2	Maksim Godina	1
Ivan Palminšek	2	Mihael Museriae	1
Josip Dušić	2	Petar Basilika	1
Alojzije Löffner	1	Petar Negražan	1
Anton Sironić	1	Petar Pikulić	1
Calas Sanctus Margreiter	1	Viktor Mihajlović	1

Tablica 12. Razdoblje i broj krštenja 5 najčešćih upisanih svećenika u razdoblju od 1850. do 1870. godine

Ime	Razdoblje	Broj krštenih	Udio u sveukupnom broju krštene djece
Ivan Cappellari	1850.-1870.	1296	63,4%
Simon Matejčić	1859.-1865.	107	5,23%
Gašpar Bertonić	1850.-1851.	66	3,22%
Franjo Marotti	1859.-1862.	65	3,18%
Matej Jugo	1856.-1858.	55	2,68%

3.8. RODITELJI

Svećenici su uz obavezu zapisivanja imena djeteta, datuma krštenja i ostalih upisa morali zapisivati i imena i prezimena oba roditelja. Uz zapisivanje imena svećenici su često znali i zapisivati podatke poput profesije ili socijalnog statusa roditelja tako da preko matičnih knjiga krštenih možemo dobiti i uvid u profesije istraživanog mjesta. Upisi roditelja nam pokazuju i lokalna prezimena koja su prevladavala u zajednici, a ponekad je svećenik i zabilježio podatke odakle su roditelji došli tako da možemo vidjeti iz kojih mjesta su ljudi dolazili u Pazin.

U Pazinu je u razdoblju od 1850. do 1870. godine upisano 1987 očeva i 2043 majke. Kako svećenici nisu smjeli zapisivati ime oca u slučaju nezakonitog djeteta broj očeva naravno ne odgovara broju zabilježenih majki iako je ponekad svećenik zabilježio i ime oca ako ga je znao, a ima i slučajeva gdje je zabilježeno ime oca i kod nelegitimnog djeteta jer je brakom njegova oca i majke to dijete ozakonjeno što je i svećenik posebno napisao u knjigu.

U promatranom razdoblju samo je nekoliko puta napomenuto i mjesto otkud je jedan ili oba roditelja došlo. Najzanimljiviji slučaj su krštenja djece pomorskog kapetana Srečka Camusa i njegove žene Marije Elizabete Jones zbog podrijetla majke. Njihovo prvo dijete bila je Arabella Marija 24. svibnja 1863. Krstio ju je Ernest Centazzo, babica na porodu bila je nepoznata, a kum je bio trgovac Nikola Camus, najvjerojatnije Srečkov rođak iz bliže ili dalje obitelji.¹¹¹ Druga kćer Elvira Ana krštena je 28. svibnja 1864. godine, krstio ju je Ivan Cappellari, babica je bila Antonija Vezzi, a kumovi su bili trgovac Leon Camus i građanka Marija Camus, poput Nikole, najvjerojatnije obiteljski povezani sa Srečkom.¹¹² Što čini ove upise zanimljivim je dodatni upis koji je svećenik napisao kod upisa majke. Naime, svećenik je zabilježio da je Marija Elizabeta Jones protestantka iz Dartmoutha (*Religionis protestans ex Darmouth*). Dartmouth je naselje koje se nalazi na u Kanadi, točnije na području Nova Škotska. U matičnoj knjizi krštenih do 1870. godine ne nalazimo ponovno spominjanje Srečka i njegove žene, a imena njihovih kćeri nema među upisima u matičnoj knjizi umrlih, tako da su preživjele barem prvih nekoliko godina života. Drugih podataka o njima nema tako da ne možemo sa sigurnošću reći jesu li nastavili živjeti u Pazinu.

¹¹¹ HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882

¹¹² HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882

Drugi slučaj gdje je jedan od zabilježenih roditelja došao u Pazin je krštenje Eme, 24. srpnja 1869. godine čiji su roditelji bili Albert čije je prezime i profesiju bilo nemoguće iščitati iz knjige i sluškinja Magdalena Gjačić za koju je svećenik upisao da je iz Kutjeva u Slavoniji (*famula ex Kutjevo in Slavonia*).¹¹³ Kumovi na krštenju bili su Josip Vidošić i zemljoposjednica Antonija Sartori. Ivan Klement kršten je 6. svibnja 1853. godine i kako nije bio legitimno dijete svećenik koji ga je krstio nije zabilježio ime oca, ali je zato napomenuo uz ime njegove majke sluškinje Franke Koban da je ona podrijetlom iz Idrije (*famula ex Idria*), mjesta u zapadnoj Slavoniji.¹¹⁴ Još jedan slučaj gdje je svećenik zabilježio podrijetlo jednog od roditelja bio je krštenje Karla Franje, koji je dobio ime po svome ocu Karlu Franji Pjaliću za kojega je svećenik napisao da je iz naselja Resio (*ex Resio*) koje se nalazi u Italiji, točnije regiji Pijemont.¹¹⁵ Podrijetlo roditelja unutar Istre bilo je zabilježeno samo dva puta i to za mjesta Labin i Lindar.

Svećenik je uz ime roditelja ponekad zabilježio i njihov nadimak. Primjerice 26. studenog 1856. godine je kršten Anton Foško i svećenik je uz ime njegova istoimena oca Antona Foško zabilježio i njegov nadimak Foškić.¹¹⁶ Nadimci su u svakodnevnom životu novovjekovnih zajednica igrali bitnu ulogu, jer su se izvan dokumenata puno češće koristili od punog imena ili prezimena pojedinaca tako da u raznim dokumentima znamo nalaziti i primjere gdje je zabilježen nadimak osobe uz njegovo puno ime. Nadimci su mogli biti dani osobi zbog neke fizičke i karakterne osobine, ali su najčešće bili davani na temelju prezimena i obitelji što je igralo posebnu ulogu u velikim obiteljima, jer je bilo lakše prema nadimku razlikovati članove.¹¹⁷ Nadimci su mogli biti i vulgarni, lascivni ili komični, te su se mogli koristiti i kao derogatorna imena za osobe koje društvo nije prihvaćalo.¹¹⁸

Kroz matične knjige krštenih možemo vidjeti i koje su profesije bile tada prisutne u Pazinu. Svećenici su zabilježili prilično velik broj zanimanja, kada uzmemo u obzir očeve i kroz njihova zanimanja vidimo da je najveći broj očeva zabilježenih u matičnoj knjizi krštenih bio iz nižih slojeva, jer je od sveukupnog broja zabilježenih očeva čak

¹¹³ HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882

¹¹⁴ HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882

¹¹⁵ HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847. – 1882.

¹¹⁶ HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847. – 1882

¹¹⁷ Nevenka Bezić-Božanić, „Prezimana i nadimci u Splitu početkom 19. stoljeća“, *Čakavska rič : Polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi*, sv. 14, No. 1, 1986., 123.-130.

¹¹⁸ Slavica Stojan „Ženski nadimci u starom Dubrovniku“, *Analiz Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, No. 41, 2003., 243.-257.

961 zabilježen kao seljak (*agricola, rusticus* itd.) što čini 48,36% svih zabilježenih očeva. Ponekad svećenik nije zabilježio ništa ili je bilo nemoguće iščitati očevo zanimanje zbog nečitkosti tako da u 184 slučajeva nemamo podataka o tome što je otac radio. Naravno te brojke ne znače da je bio određen broj ljudi koji su se bavili tim zanimanjem jer su neki očevi imali više djece tako da je njihovo zanimanje bilo zabilježeno više puta, primjerice prije navedeni Srećko Camus koji je bio jedini zabilježeni pomorski kapetan (*capetanus maritimus*), ali je imao zabilježena krštenja dvije kćeri tako da je unutar knjige krštenja zanimanje pomorski kapetan zabilježeno dva puta. Zbog prisutnosti austrijskog činovničkog aparata nalazimo i dosta spominjanja raznih činovnika austrijske vlasti, sudaca i odvjetnika (*judex i advocatus*), a kako je Pazin imao razvijen gradski život vidimo i mnogo različitih zanimanja koje možda ne bismo mogli naći u manjim sredinama poput telegrafista (*telegraphista*), farmaceuta (*pharmacopola*), puškara/kovača oklopa i oružja (*armaiolo, artifex armorum*) i urara (*artifex horologiorum*). Osim seljaka, od očeva čija zanimanja znamo najviše je bilo trgovaca (*mercator*) i zemljoposjednika (*possidens*)(tablica 13.). U drugu ruku ako obratimo pažnju na zanimanja majki vidjeti ćemo da je svećenik samo u rijetkim slučajevima uopće zabilježio koje je bilo zanimanje majke tako da 1979 upisa majke nije sadržavalo njeno zanimanje (96,86% svih upisa), a ponekad je zapisivao zanimanje njihova muža ili njihov društveni status i obiteljsko stanje. Od nama poznatih zanimanja vidimo da je najviše bilo seljakinja (2%)(tablica 16.). Slijede ih sluškinje (*famula/ancilla*) kojih je bilo zabilježeno 11 (0,53%), plemkinje (*nobile*) kojih je bilo četiri (0,19%), krojačice (*sartor*) sa četiri upisa (0,19%), tri krčmarice (*copa/caupo*, 0,14%), jedna trgovkinja (*mercatrix*, 0,4%) i jedna pekarica (*pistorius* 0,4%) (tablica 14.) Među svim muškarcima koji su bili zabilježeni da su seljaci vidimo da su i njihove žene bile seljakinje, ali nalazimo i iznimke. Tako je 12. veljače 1856. godine krštena djevojčica Josipa koja je začeta i rođena izvan bračne zajednice, a roditelji su joj bili zemljoposjednik Franjo Sterpin i seljakinja Marija Antić. Ime i zanimanje oca nam je poznato jer je svećenik upisao da je dijete naknadno ozakonjeno brakom i upisao podatke o ocu.¹¹⁹ Obrnuti primjer, gdje je majka višeg sloja, a otac nižeg zabilježen je 15. siječnja iste godine kada je kršten Matej, sin seljaka Antona Ravnića i njegove žene zemljoposjednice (*possidens*) Margharete Pillat.¹²⁰

¹¹⁹ HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882

¹²⁰ Isto

Tablica 13. Zanimanja/društveni status očeva i njihov broj u matičnoj knjizi krštenih od 1850. do 1870. godine

<i>Agricola, rusticus, collonus</i> (seljak)	961	<i>Ehiparius</i> (sedlar)	12	<i>Fornarius</i> (pekar)	2
Nepoznato	184	<i>Textor</i> (tkalac)	12	<i>Geometro</i> (geometrijski tehničar)	2
<i>Mercator</i> (trgovac)	108	<i>Murator</i> (ciglar)	11	<i>Impiegato</i> (zaposlenik)	2
<i>Possidens</i> (zemljoposjednik)	99	<i>Aedituus</i> (sakristan)	9	<i>Molitor</i> (graditelj)	2
<i>Sutor</i> (postolar)	53	<i>Artifex horologiorum</i> (urar)	8	<i>Operarius</i> (općeniti radnik)	2
<i>Caupo</i> (krčmar)	51	<i>Pictor</i> (slikar)	8	<i>Organista</i> (orguljaš)	2
<i>Sartor</i> (krojač)	50	<i>Cancelista</i> (kancelar)	7	<i>Secretarius</i> (tajnik)	2
<i>Caementarius</i> (graditelj cementom)	46	<i>Laniator</i> (mesar)	7	<i>Tabelarius</i> (poštar/kurir)	2
<i>Faber lignarius</i> (stolar)	32	<i>Magister</i> (službenik)	7	<i>Artifex carpentarius</i> (proizvođač drvenih kola)	1
<i>Cursor-circolari, districtus, justitialis, thelegraphi</i> (glasnik)	31	<i>Aurifex</i> (zlatar)	5	<i>Artifex petasorum</i> (klobučar)	1
razni činovnici u pazinskoj vlasti	30	<i>Assistens</i> (pomoćnik)	4	<i>Artista</i> (umjetnik)	1
<i>faber ferrarius</i> (kovač metala)	27	<i>Judex</i> (sudac)	4	<i>Bractearius</i> (kovač željeznih ukrasa)	1
<i>advocatus, causidicus</i> (odvjetnik)	25	<i>physicus, medicus</i> (liječnik)	6	<i>Contractor</i> (najamnik)	1
<i>Auriga</i> (kočijaš)	21	<i>Telegraphista</i> (operator telegrafa)	4	<i>Custos</i> (kustos)	1
<i>Scriba</i> (pisar)	19	<i>Pharmacopola</i> (ljekarnik)	4	<i>Familias scholae capitalis</i>	1
<i>Barbaetonsor</i> (brijač)	15	<i>Civilis</i> (građanin)	3	<i>Histrion</i> (glumac)	1
<i>Architectus</i> (arhitekt)	14	<i>Magister musicae</i> (učitelj glazbe)	3	<i>laborator lapidarius</i> (radnik sa kamenom)	1
<i>Armigialo</i> (puškar)	14	<i>Nobilis</i> (plemić)	3	<i>magister postae</i>	1
<i>Famulus</i> (sluga)	14	<i>Bibliopagus</i> (pravitelj korica za knjige/uvezivač)	2	<i>Miles</i> (vojnik)	1

<i>Thermopolae</i> (radnik u kafiću)	13	<i>capetanus maritimus</i> (pomorski kapetan)	2	<i>Ostiarus</i> (vratar)	1
<i>artifex armorum</i> (kovač oklopa/oružja)	12	<i>comissarius circularis</i>	2	<i>Architectus portus</i> (arhitekt za vrata)	1
<i>Carpentarius</i> (tesar)	12	<i>custos hospitii</i> (kustos hospicija)	2	<i>Comaedus</i> (komedijaš/dramaturg)	1

Tablica 14. Zanimanja majki/društveni status i njihov broj u matičnoj knjizi krštenih od 1850. do 1870. godine

nepoznato	1979	<i>Sarta</i> (krojačica)	4
<i>Agricola</i> (seljakinja)	41	<i>Caupa</i> (krčmarica)	3
<i>Famula/ancilla</i> (služkinja)	11	<i>Mercatrix</i> (trgovkinja)	1
<i>Nobila</i> (plemkinja)	4	<i>Pistorius</i> (mlinarka)	1

3.9.KUMОВИ

Kumovi su bili upisivani uz majke i očeve djeteta u matičnu knjigu krštenih što nam pokazuje njihovu važnost pri krštenju. U današnje vrijeme kumstvo ovisno o mjestu ima drukčiju važnost, ali kroz novi vijek i 19. stoljeće kumska veza bila je na razini krvne i roditelji su biranjem nekog kao kuma pokušavali djetetu osigurati bolju budućnost, jer su kumovi u slučaju smrti roditelja trebali brinuti o djetetu. Niži su slojevi (seljaci i sluge) birali kumove iz srednjeg (razni obrtnici i radnici) i visokog sloja (plemstvo, visoki činovnici i zemljoposjednici), srednji sloj je težio kumovima iz višeg i svojeg sloja, a najviši sloj je pokušavao imati kumove svoga sloja ili srednjeg i iznimno su rijetki slučajevi u promatranom razdoblju kad je kum visokom sloju bio iz najnižeg sloja društva o čemu će riječi biti kasnije. Biranjem kuma iz višeg društvenog sloja od svoga vlastitoga moglo je roditeljima dovesti i veći društveni prestiž.¹²¹

Tradicionalno su kumovi na krštenjima bili u muško-ženskim parovima, ali postoje slučajevi kad su kumovi bili žensko-ženski i muško-muški ili se je odstupilo od običaja dva kuma i na krštenju je upisan jedan ili više od dva kuma. U Pazinu je od 1850. do 1870. godine zabilježeno 3814 kumova, a u 37 upisa nije zabilježen niti jedan kum, jer je babica u opasnosti od smrti djeteta krstila dijete na licu mjesta ili u utrobi tako da kumova nije bilo. U slučaju da je dijete preživjelo obred se je kasnije normalno obavio u crkvi. Ta brojka ne znači i da je bilo toliko različitih kumova jer su mnogi kumovi bili popularni i možemo vidjeti da se pojedini kumovi često navode kod mnogih krštenja u promatranom razdoblju. Najpopularniji muški kum bio je lokalni sakristan (*aedituus/sacrista*) Martin Koverlica kojeg nalazimo kao kuma 90 puta (4,40%) u razdoblju između 1850. do 1869. godine. On je bio iznimno popularan kod nižeg sloja i od 90 krštenja na kojima je on bio kum samo četiri su bila za obitelji iz srednjeg sloja. Vidimo da je bio kum kod krštenja nelegitimne djece šest puta i bio je jedan od kumova kod jedinog primjera napuštenog djeteta u promatranom razdoblju. Vjerojatno je bio voljen u zajednici i mnogi su ga seljaci zato birali, ali možda je bio i „dežurni“ kum za roditelje koji su krstili dijete, a nisu imali nikoga tko je mogao biti kum djetetu. Drugi najpopularniji kum bio je zemljoposjednik Josip Camus koji je bio kum na 43 krštenja, prvi zapis nalazimo 1850., a zadnji 1870. godine. Socijalni status roditelja krštene djece kojima je bio kum nešto je raznolikiji od prije navedenog najpopularnijeg kuma i premda je većina roditelja bila iz nižih slojeva (seljaci), Josip Camus je bio kum kovačima,

¹²¹D. Salihović, „Rođenja i krštenja u Labinu...“, 100.-101.

drugim zemljoposjednicima, cementarima i gostioničarima. Treći najpopularniji kum bio je Kozmo Margetić, lokalni mesar (*laniator*) i biran je za kuma na 34 krštenja u razdoblju od 1859. do 1870. godine. Uz nekoliko iznimaka u kojima je bio kum za zemljoposjednike i nekoliko seljaka, uglavnom je bio biran kao kum srednjim slojevima (brijači, graditelji, postolari itd.). Četvrti po redu najpopularniji kum bio je zemljoposjednik Erminio Gjačić koji je na krštenjima bio kumom 27 puta u razdoblju od 1851. do 1869. i njegova popularnost je uglavnom bila kod viših slojeva (iako ga u šest slučajeva nalazimo kao kuma seljacima) poput odvjetnika, arhitekata i drugih zemljoposjednika. Posljednji najpopularniji kum bio je sakristan Jakov Agostinić koji je biran za kuma 27 puta između 1859. do 1870. i najčešće je bio kum seljacima, vjerojatno zbog istog razloga kao i najpopularniji kum Martin Koverlica, a samo u dva slučaja nalazimo ga kao kuma srednjem sloju (tablica 15.). Kako je većina kumova na krštenjima bilo dio muško-ženskog para možemo vidjeti i koje su žene bile najpopularnije kume, premda su one bile kume na mnogo manjem broju krštenja. Najpopularnija kuma bila je Katarina Sloković, kumom je bila na 23 krštenja u razdoblju od 1851. do 1865. godine i vidimo da je peti najpopularniji muški kum i dalje imao veći broj krštenja na kojima je bio kum, a većinom je bila kuma seljačkim obiteljima. Druga najpopularnija kuma bila je trgovkinja Josipa Borović i u razdoblju od 1850. do 1869. godine je birana za kumu 22 puta, a najčešće su je birali pripadnici višeg sloja poput zemljoposjednika i trgovaca. Treća najčešća kuma bila je Marija Camus, građanska zemljoposjednica (*civile possidens*) koja je 20 puta bila kuma između 1853. do 1867. godine, a kuma je bila srednjem i višem sloju. Trgovkinja Josipa Čeh 18 puta bila je kumom i to u desetogodišnjem razdoblju od 1850. do 1860. godine i to najčešće djeci seljaka. Peta najčešća kuma bila je zemljoposjednica Marija Mrak i u razdoblju između 1860. i 1869. godine je bila kumom 14 puta i to isključivo srednjim i višim slojevima (tablica 16.).

Kada gledamo strukturu parova kumova u promatranome razdoblju vidimo da je najviše bilo muško-ženskih parova. Sveukupan broj muško-ženskih parova bio je 1780, a nakon njega najčešći su muško-muški parovi kojih je bilo 67. Žensko-ženskih parova bilo je tek 10. Ponekad je na krštenju bio prisutan samo jedan kum ili kuma, a u Pazinu je samo jedan muški kum upisan 64 puta, a upisa samo ženskih kuma bilo je samo tri (tablica 15.). Zanimljiva je činjenica da su roditelji krštene djece, gdje je bio samo jedan kum, uglavnom bili iz srednjih i viših slojeva (navedeno je samo sedam

seljaka), možda su imućniji roditelji birali samo jednog kuma za svoje dijete i tako mu iskazivali posebnu čast. Više od dva kuma navedeno je samo u jednom slučaju, 17. listopada 1858. godine kada je kršten Ivan Krstitelj, čiji su roditelji bili inspektor okruga Josip Velikonja (*c.r. inspector*) i Lucija Franc, a kumovi na krštenju bili su liječnik Ivan Genzo, zemljoposjednik Karlo Camus i Luigi Homann.¹²² Svećenik je ponekad zapisivao jesu li kumovi bili u srodstvu tako da primjećujemo nekoliko slučajeva gdje su kumovi bili muž i žena, brat i sestra ili otac i kćer (tablica 17.).

Iz bilježenja kumova možemo vidjeti i koja su bila njihova zanimanja, jer su svećenici upisivali i taj podatak, ali ne uvijek tako da za veliki broj kumova ne možemo biti sigurni koje im je bilo zanimanje. U nekim slučajevima je svećenik zabilježio njihov sruštveni ili obiteljski status tako da nalazimo nekoliko slučajeva gdje je zabilježeno da je kum bio plemić (*nobilis*) ili da je kuma bila nečija žena (*consorte*), a bilo je i slučajeva kada je zapisana profesija muža kume umjesto njene profesije. Među muškim i ženskim kumovima nalazimo da je bilo najviše kumova koji su bili seljaci, a zatim ih slijede zemljoposjednici. Naravno, očekivan je velik broj seljaka među zanimanjima, jer je za većinu Istre 19. stoljeća glavno zanimanje poljoprivreda i u mjestima poput Tinjana od 1800. do 1850. godine vidimo da su krsni kumovi uglavnom bili seljaci,¹²³ a sličnu situaciju vidimo u Vodnjanu u razdoblju od 1850. do 1860. godine.¹²⁴ Svećenici su češće zabilježavali zanimanja muškaraca tako da imamo više podataka za muške kumove nego za ženske i vidimo da je daleko veća raznolikost u poslovima koje su obavljali. (tablica 18. i tablica 19.)

Kumovi su mogli biti birani iz kruga obitelji ili prijatelja, ali često su bili birani i zbog svojeg socijalnog statusa. Kako smo već prije spomenuli roditelji su tako željeli osigurati djetetu bolji život u slučaju tragedije, ali i društveno se uzdignuti. Niži slojevi su zato imali tendenciju biranja kumova iz srednjeg i visokog sloja dok su srednji i visoki sloj birali kumove iz svog sloja. Istu tendenciju vidimo u Pazinu i među nižim i srednjim slojevima dok je viši sloj u iznimno rijetkim slučajevima uzimao najniži sloj za kumove i nešto češće srednji sloj. To je toliko rijetko da se je u promatranom razdoblju dogodilo samo četiri puta. U svim slučajevima su oba kuma bili seljaci, a u dva su imali isto prezime kao majka što upućuje na rodbinsku vezu, dok su svi očevi u spomenutim

¹²² HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882

¹²³ T. Bonaca, „Ritam života župe Tinjan...“, 52

¹²⁴ L. Lešić Pustijanac, „Životni ciklus vodnjanske župe...“, 56

slučajevima bili zemljoposjednici. Postoji mogućnost da se obitelji očeva i ljudi iz višeg sloja nisu slagali s njihovom odlukom da se ožene s nekim iz najnižeg sloja društva tako da su se trebali okrenuti obiteljima i prijateljima žena ili je posrijedi možda bilo začecje djeteta zbog čega su se onda oženili ženama iz nižeg sloja kako bi izbjegli još veću sramotu ako bi se saznalo da su oni očevi nezakonite djece. U Labinu od 1861. do 1871. nije zabilježen niti jedan slučaj kumovanja najnižeg sloja najvišemu, a najviši sloj je među svojim kumovima imao tek 7,55% kumova iz srednjeg sloja.¹²⁵ Nešto drukčiju strukturu kumova vidimo u Barbanu od 1820. do 1840. godine gdje vidimo da su u većini slučajeva ljudi većinski imali kumove iz vlastitog društvenog sloja, ali je i dalje postojala tendencija traženja kumova višeg društvenog sloja.¹²⁶

Tablica 15. Pet najčešćih kumova, broj kumstva i razdoblja kada su se pojavljivali od 1850. do 1870.

Kum	Razdoblje	Broj kumstva	Udio u sveukupnom broju krštenja
Martin Koverlica	1850.-1869.	90	4,40%
Josip Camus	1850.-1870.	43	2,10%
Cosmo Margetić	1859. -1870.	34	1,66%
Erminijo Gjačić	1851.-1869.	27	1,32%
Jakov Agostinić	1859.-1870.	27	1,32%

¹²⁵ D. Salihović, „Rođenja i krštenja u Labinu...“, 101.-102.

¹²⁶ T. Radola, "Stanovništvo Barbana u matičnim knjigama...", 51.-53.

Tablica 16 Pet najčešćih kuma, broj kumstva i razdoblja kada su se pojavljivale od 1850. do 1870.

Kuma	Razdoblje	Broj kumstva	Udio u sveukupnom broju krštenja
Katarina Sloković	1851.-1865.	23	1,12%
Josipa Borović	1850.-1869.	22	1,07
Marija Camus	1853.-1867.	20	0,97%
Josipa Čeh	1850.-1860.	18	0,88%
Marija Mrak	1860.-1869.	14	0,68

Tablica 17. Struktura kumova u razdoblju od 1850. do 1870. godine

Struktura para kumova	Broj parova	Udio
muško-ženski	1780	89,62%
muško-muški	67	3,37%
jedan muški kum	64	3,22%
supružnici	47	2,36%
brat i sestra	13	0,65%
žensko-ženski	10	0,50%
jedna ženska kuma	3	0,15%
tri muška kuma	1	0,05%
otac i kćer	1	0,05%

Tablica 18. Zanimanja/ društveni status muških kumova u razdoblju od 1850. do 1870. godine

<i>Agricola/rusticus</i> (seljak)	404	<i>Caementarius</i> (graditelj cementom)	9
Nepoznato	394	<i>Sartor</i> (krojač)	9
<i>Possidens</i> (zemljoposjednik)	386	<i>Barbiere/barbaetonsor</i> (brijač)	8
<i>Botegaro/negoziante</i> (prodavač u trgovini)	144	<i>Faber ferrarius</i> (kovač metala)	8
<i>Aedituus/sacrista</i> (sakristan)	108	<i>Notarius</i> (bilježnik)	8
<i>Mercator</i> (trgovac)	103	<i>Auriga</i> (kočijaš)	7
razni činovnici lokalne vlasti	79	<i>Ingenere</i> (inženjer)	6
<i>Caupo</i> (krčmar)	38	<i>Cursor</i> (glasnik)	5
<i>Avvocato/advocatus</i> (odvjetnik)	30	<i>Telegraphista</i> (telegrafist)	5
<i>Sutor/calzolaio</i> (postolar)	36	<i>Cancelista</i> (kancelar)	4
<i>Caffetiere</i> (radnik u kafiću)	28	<i>Carpentarius</i> (tesar)	4
<i>Textor</i> (tkalac)	28	<i>Secretarius</i> (tajnik)	4
<i>Impiegato</i> (radnik)	27	<i>Armaiolo</i> (oružar)	3
<i>Famulus/servo</i> (sluga)	25	<i>Consiliarius medicus physicus</i> (pomoćnik liječnika)	3
<i>Ianiator/mazelaio</i> (mesar)	22	<i>Artifex horologiorum</i> (urar)	2
<i>Giudice/judex</i> (sudac)	17	<i>Campanaro</i> (zvonar)	2
<i>Faber</i> (kovač)	15	<i>faber lignarius</i> (stolar)	2
<i>Farmacista</i> (ljekarnik)	15	<i>Molitor</i> (graditelj)	2
<i>Aurifex</i> (zlatar)	14	<i>Asistente citadele</i> (pomoćnik u utvrdi)	1
<i>Muratore</i> (zidar ciglama)	14	<i>Spazzacamino</i> (dimnjačar)	1
		<i>Capetano districtus</i> (kapetan okruga)	1
<i>Scriba</i> (pisar)	14		
<i>Medicus</i> (liječnik)	12		
<i>Civile</i> (građanin)	10		

Tablica 129. Zanimanja u razdoblju od 1850. do 1870. godine.

nepoznato	893	<i>Pastora</i> (pastirka)	2
<i>Agricola/rustica</i> (seljakinja)	359	<i>Lavatrice</i> (pralja)	1
<i>Possidens</i> (zemljoposjednica)	261		
<i>Ancilla/famula/serva</i> (sluškinja)	96		
<i>Mercatrix</i> (trgovkinja)	92		
<i>Locandiera</i> (krčmarica)	48		
<i>Sarta</i> (krojačica)	26		
<i>Caffetiera</i> (radnica u kafiću)	4		
<i>Camariera</i> (konobarica)	3		
<i>Maestra</i> (učiteljica)	2		

3.10. IMENA I PREZIMENA

Pazin je zbog prisutnosti austrijske vlasti, slavenskog i talijanskog stanovništva imao bogat fundus imena koji možemo vidjeti u matičnim knjigama krštenih, jer su svećenici zabilježavali ime svakog krštenog djeteta (iznimke su bila djeca koju su svećenici upisivali u knjigu krštenih, a nisu dobili ime jer su bila mrtvorodena). Svećenici su zabilježavali imena djece na latinskom, a imena koja su bila zapisivana najčešće su kršćanska uz njemačkih imena. Kršćanska imena su prevladavala u mnogim katoličkim zemljama zbog utjecaja Tridentinskog koncila (1545.-1563.) na kojemu je utvrđeno da se djeci trebaju davati svetačka i biblijska imena. U cijeloj Hrvatskoj, pa tako i Istri, vidljiv je utjecaj te odluke jer većina mjesta ima velik broj imena kršćanskog podrijetla.¹²⁷

Roditelji su mogli dati svome djetetu jednočlano ili višečlano ime, a po prikupljenim podacima vidimo da su višečlana imena bila popularna u Pazinu. Višečlana imena uglavnom su bila zabilježena u matičnoj knjizi krštenih, a znalo se dešavati da je svećenik zabilježio samo jedno ime osobe u knjizi umrlih ili vjenčanih. Tako je 21. listopada 1850. godine kršten Josip Antonije, sin tajnika Franje Slokovića, ali je u matičnoj knjizi umrlih njegova smrt 23. studenog iste godine zabilježena samo pod imenom Josip.¹²⁸ Jednočlana muška imena činila su 72,89% svih muških imena, dvočlanih je bilo 22,03%, tročlana imena činila su 4,31%, četveročlanih imena bilo je 0,38%, a zanimljivo je da nalazimo čak i jedno muško šesteročlano ime. Na Veliki Gospu 1857. kršten je Eugenje Mario Franjo Vilhelm Oktavijan Kornelije, sin plemića Edvarda de Manzano i njegove žene plemkinje Elizabete Mayer de Gravenay (Grafikon 8).¹²⁹

Jednočlana ženska imena pojavljuju se u sličnom udjelu kao muška sa 72,5%, dvočlana imena činila su 21,7%, tročlana 5,3%, četveročlana 0,6%, a petočlana 0,2% (Grafikon 9.). Veliki broj višečlanih imena nalazimo u Labinu od 1861. godine do 1871.¹³⁰, a udio višečlanih imena sličan Pazinu možemo vidjeti u Taru gdje je u razdoblju od 1850. do 1880. godine bilo 24,22% višečlanih muških imena i 31,58%

¹²⁷ Ivica Vigato, „Imena krštenih u najstarijoj matičnoj knjizi otoka Silbe“, *Folia onomastica Croatica*, sv. 9, 2000. 162.

¹²⁸ HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882.

¹²⁹ HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882.; HR-DAPA 429, Matična knjiga umrlih Pazin 1847 – 1909.

¹³⁰ D. Salihović, „Rođenja i krštenja u Labinu...“, 99.

višečlanih ženskih imena.¹³¹ Daleko najveći udio višečlanih imena među krštenom djecom nalazimo u Barbanu gdje su višečlana imala udio od čak 45% u nešto ranijem razdoblju između 1820. i 1840. godine¹³². U nekim dijelovima Istre u relativno bliskom vremenskom razdoblju nalazimo daleko manje višečlanih imena. U Tinjanu je od 1847. do 1880. godine bila tek nekolicina višečlanih imena¹³³, a u prvoj polovici stoljeća manje od 10% svih imena bilo je višečlano.¹³⁴ U Vodnjanu između 1850. i 1860. godine bilo je samo 10% višečlanih imena.¹³⁵ Veliki broj višečlanih imena ovisi o lokalnim tradicijama, religioznosti stanovništva i modi tadašnjeg vremena, posebice modi među srednjim i višim slojem društva. Ako obratimo pažnju na profesije roditelja koji su nadjenuli djetetu višečlano ime, možemo vidjeti kod kojih društvenih slojeva su takva imena bila najpopularnija. Najveći udio višečlanih imena imao je viši sloj i ona su činila 44,62% svih višečlanih imena, udio srednjeg sloja među višečlanim imenima bio je 31%, dok je najmanji udio imao niži sloj sa 16,3%, a nepoznato nam je koji su sloj bili roditelji u 8,06% slučajeva (Grafikon 10.) Prema tim podacima vidimo da su srednji i niži slojevi pokušavali kopirati više slojeve pri davanju imena svojoj djeci i da je davanje takvih imena bilo u modi među višim slojevima. Kod nižih slojeva postoji još jedan faktor koji je utjecao na njihovu odluku da daju svojoj djeci dvočlano ime osim mode, a to je njihova izražena religioznost. Kada pogledamo sva višečlana imena među nižim slojevima vidimo da je čak 35,16% (5,73% svih višečlanih imena) imalo ime sveca. Najviše djece nižih slojeva koja su imala svetačko ime (njih 13) dobilo je ime po Ivanu Krstitelju (Ivan Baptista) čiji se je blagdan slavio 24. lipnja i 29. kolovoza tako da ne začuđuje da je u lipnju rođeno njih 4, u prethodnom mjesecu svibnju dva i jedno u srpnju. Njegovo ime nalazimo 12 puta među srednjim i višim slojevima i to upravo oko lipnja i srpnja i daleko je najpopularnije muško višečlano ime. U slučaju nalazimo ime Ivan Nepomuk (*Ivan Nepomucenus*), čiji su se kipovi nalazili na nekoliko mjesta u Istri - Pićnu, Gračišću, Tinjanu i Pazinu, među nižim slojevima.¹³⁶ Ivan Nepomuk bio je zaštitnik čuvanja tajni i smatralo ga se još i zaštitnikom od poplava.¹³⁷ Njegovo ime nosilo je i dvoje djece iz srednjih slojeva tako da je sveukupno šestero djece nosilo

¹³¹ M. Zuprić, „Kćeri i sinovi Tara...“, 76.-77.

¹³² T. Radola, „Stanovništvo Barbana u matičnim knjigama...“, 36.

¹³³ L. Krvopić, „Matična knjiga krštenih...“, 55.

¹³⁴ T. Bonaca „Ritam života župe Tinjan...“, 44.

¹³⁵ L. Lešić Pustijanac, „Životni ciklus vodnjanske župe...“ 43.-44.

¹³⁶ Ivan Roth, „Javni spomenici sv.Ivana Nepomuka u Slavoniji,“ Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2014., 21.

¹³⁷ Isto 5.-6.

njegovo ime. Blagdan se slavio u svibnju (dvoje djece koja su nosila njegovo ime bila su tada i rođena, a ostatak je bio raspoređen po godini bez ikakvog uzorka). Uzimajući u obzir da je on bio svetac koji je štitio od poplava postoji mogućnost da su ti ljudi dali ime svome djetetu zbog specifičnih poplava po kojima je Pazin poznat. Naime, zbog velikih oborina (Pazin u prosjeku ima 130 oborinskih dana) svakih nekoliko godina zna doći do nabujanja vode u Pazinčici i začepljenja Jame, a posljedica toga su poplave koje nanose ogromnu imovinsku i poljoprivrednu štetu posebice u dijelovima Pazina poput Rijavca koji je blizu same Pazinčice i među najnižim točkama u gradu.¹³⁸ Najveća poplava Pazinčice u 19. stoljeću zabilježena je 1896. godine.¹³⁹ Kako su poplave mogle biti ubojite (krajem 1774. godine u matičnoj knjizi umrlih u razdoblju od 1716. do 1776. nalazimo spomenutu poplavu koja je odnijela tri života) i gospodarski devastirajuće ne bi začudilo da se lokalno seljačko stanovništvo okretalo svecu Ivanu Nepomuku za zaštitu.¹⁴⁰ Franjo Borgia (*Franciscus Borg./Borgia*) bio je svetac čije je ime dobilo petero djece (četiri dječaka i jedna djevojčica) i to iz nižih slojeva, a sva djeca koja su nosila njegovo ime krštena su u listopadu kada se taj svetac slavi. Drugih svetačkih višečlanih imena među nižim slojevima bilo je u manjim brojkama i nalazimo svetačka imena Franjo Paulski (*Franciscus di Paula*), Franjo Ksaverski (*Franciscus Xavier*), Franjo Saleški (*Franciscus Salicius*), Ivan Evanđelista (*Joannes Evangelus*), Anton Pustinjak (*Antonius Abas*) i Marija Magdalena (*Maria Magdalena*). Svetačka višečlana imena kod srednjih i viših slojeva nalazimo samo kao iznimke, a među svim višečlanim imenima srednjih i viših slojeva vidi se tendencija dodavanja njemačkih imena klasičnim kršćanskim imenima primjerice Adolf Pavao ili Antonija Karlotta¹⁴¹

Jednočlana imena bila su najčešća i u promatranome razdoblju brojimo 89 različitih muških jednočlanih imena. Deset najčešćih muških jednočlanih imena od najčešćeg nadalje bila su Josip (141), Anton (88), Ivan (87), Franjo (61), Nikola (54), Matej (46), Slobodan (23), Šimun (22), Petar (16) i Martin (15) (tablica 20.). Pravu popularnost tih imena možemo vidjeti tek kada pogledamo i njihovo sudjelovanje u višečlanim imenima i zbrojimo ih s jednočlanim tako da su najpopularnija muška imena u promatranome razdoblju bila Josip (194), Ivan (173), Anton (133), Franjo (112),

¹³⁸ Milan Sijerković, *Pazin između jutarnje mrzline i popodnevnog vrućine*, Pazin: Gradska knjižnica Pazin, 2011. 29.-36.

¹³⁹ Isto 37.

¹⁴⁰ HR-DAPA 429, Matična knjiga umrlih Pazin 1716.-1776.

¹⁴¹ HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882.

Nikola (57), Matej (52), Alojzije (31), Petar (30), Karlo (30) i Slobodan (25) (tablica 21.). U drugim istarskim mjestima sličnog vremenskog razdoblja među čestim muškim imenima primjećujemo i najčešća pazinska imena, u Tinjanu je u prvoj polovici 19. stoljeća najčešće ime bilo Anton¹⁴², u Labinu je od 1861. do 1871. najčešće muško ime bilo Ivan¹⁴³, a veliku sličnost s Pazinom vidimo opet u Tinjanu, ali u kasnijem razdoblju od 1847. do 1880. godine kada su prva dva najčešća imena bila Josip i Ivan¹⁴⁴. Blagdan svetog Josipa obilježava se 19. ožujka, pa je najveći broj odnosno 48,46% svih Josipa kršteno u siječnju, ožujku i veljači. Među jednočlanim muškim imenima nalazimo i par zanimljivih slučajeva davanja imena koja rijetko nalazimo u matičnim knjigama krštenih po manje poznatim svecima. Ime Polikarp (*Policarpus*) dobilo je dijete zemljoposjednika Vincenta Valinčića i Katarine Antonić koje je kršteno 28. siječnja 1857. godine.¹⁴⁵ Sveti Polikarp slavi se kao zaštitnik od bolesti koje utječu na uši i zaštitnik od opasne bolesti dizenterije.¹⁴⁶ Blagdan sv. Polikarpa slavi se 23. veljače i njihovo dijete je najvjerojatnije dobilo to ime zbog blizine blagdana, ali možda je djelomično bilo uvjetovano i čestim slučajevima dizenterije koja je najviše života odnijela u Pazinu između 1854. do 1857. godine, upravo u razdoblju kada je dijete rođeno tako da su roditelji možda dali to ime djetetu u nadi da će biti zaštićen od te bolesti.¹⁴⁷ Dijete istih roditelja kršteno 7. svibnja 1859. godine jedini je zabilježeni dječak u cijelom promatranom razdoblju s imenom Pio (*Pius*).¹⁴⁸ U to je vrijeme dužnost pape obnašao Pio IX. (1848.-1878.), a dijete je kršteno tjedan dana nakon blagdana beatificiranog pape Pija V. 30. veljače tako da su mu njegovi roditelji najvjerojatnije dali to ime po jednom ili obojici navedenih papa da bi pokazali svoju religioznost i odali im počast.¹⁴⁹ Sličan primjer, ali kod djevojčice nalazimo 11. svibnja 1869. godine kada je kćeri kancelara Matije Paladina i Mateje Sartori dano ime Pia Marija Ivana zbog blizine blagdana njenom rođenju.¹⁵⁰ Zanimljivo je i krštenje Nikefora (*Nicephorus*), sina puškara Josipa Zanella i Gracije Ursule Gottardis, krštenog 1. siječnja 1865. godine.¹⁵¹ Njihovo dijete je najvjerojatnije dobilo ime po kršćanskom

¹⁴² T. Bonaca, „Ritam života župe Tinjan...“, 45.

¹⁴³ D. Salihović, „Rođenja i krštenja u Labinu...“, 99.

¹⁴⁴ L. Krvopić, „Matična knjiga krštenih...“ 56.

¹⁴⁵ HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882.

¹⁴⁶ Ivan Petar Bock, „Sveti Polikarpo“, *Obnovljeni život*, sv.8, 1927. 265.-277.

¹⁴⁷ HR-DAPA 429, Matična knjiga umrlih Pazin 1847-1909, 1853.-1857.

¹⁴⁸ HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882., 1859.

¹⁴⁹ S. Bertoša „Svjetska povijest modernog...“ 332.-333.

¹⁵⁰ HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882., 1869.

¹⁵¹ HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882., 1865.

mučeniku iz 3. stoljeća Nikeforu čiji se blagdan slavi 30. prosinca (posebice u Pićnu) i po datumu krštenja vidimo veliku blizinu blagdana i samim time vjerojatan razlog imenovanja djeteta.¹⁵² Jedino direktno slavensko ime djeteta pronađeno u matičnoj knjizi krštenih bilo je ime Vjenceslav. Kršten je 25. rujna 1864. godine, njegovi su roditelji bili glasnik Franjo Krob i Marija Matiassich, a njegovo je ime, iako slavenskog porijekla, svejedno vezano uz katoličke blagdane jer je sveti Vjenceslav češki svetac čiji se blagdan slavi 28. rujna, znači 3 dana nakon krštenja. Sva jednočlana imena pronađena u navedenoj knjizi u promatranom razdoblju jesu: Adolf, Albert, Aleksander, Alojzije, Alfonso, Andrea, Anđelo, Anselmo, Anton, Augustin, Benedikt, Benjamin, Blaž, Božo, Karlo, Cezar, Daniel, Diego, Edvard, Ernest, Eusbeije, Egidije, Ferdinand, Fidel, Franjo, Frederik, Furio, Gašpar, Guido, Hektor, Henrik, Herman, Hugo, Hijacint, Ivan, Inocent, Izidor, Jeronim, Juraj, Jakov, Josip, Julije, Just, Klement, Konstantin, Laurent, Lazar, Linus, Ludovik, Marcel, Marko, Martin, Matej, Maksimilijan, Melkior, Mihael, Nazario, Nikefor, Nikola, Ognjen, Paša, Pavao, Petar, Filip, Pio, Polikarp, Rajmund, Roman, Romuald, Rudolf, Seraf, Silvester, Srećko, Slobodan, Šimun, Teodor, Toma, Timotej, Valentin, Valerijan, Viktor, Vilhelm, Vincent, Virgilije, Vjenceslav.

Ženskih jednočlanih imena nešto je manje i u promatranom razdoblju vidimo da ih je bilo sveukupno 66. Najčešća ženska jednočlana imena bila su *Marija* (185), Katarina (88), Antonija (84), Franka (45), Ivana (43) Josipa (43), Foška (29), Vincentija (23), Lucija (17) i Tereza (16) (tablica 22.). Slika najpopularnijih ženskih imena nešto je drukčija ako uz jednočlane zbrojimo i sudjelovanje imena u višečlanim imenskim formulama, tako da su najčešća imena u višečlanim formulama bila Marija (315), Anna (130), Antonija (124), Katarina (102), Franka (83), Josipa (69), Ivana (62), Foška (29), Vincentia (27), Lucija (26) (tablica 23.). Zbog velikog sudjelovanja u višečlanim imenima ne začuđuje i da je najčešće višečlano žensko ime upravo ime Anna Marija, kombinacija dva najčešća ženska imena. Raširenost štovanja kulta Gospe dovelo je do toga da je žensko ime Marija bilo daleko najpopularnije ime u velikom broju istarskih mjesta. Nalazimo ga kao najčešće ime u Taru,¹⁵³ Tinjanu,¹⁵⁴ Barbanu,¹⁵⁵ Vodnjanu,¹⁵⁶

¹⁵² Elvis Orbančić „Nicefor sv.“ Istarska enciklopedija, dostupno na [http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1891\(zadnja\)](http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1891(zadnja)) (zadnja provjera 20.6.2019.)

¹⁵³ M. Zuprić, „Kćeri i sinovi Tara...“, 77.

¹⁵⁴ L. Krvopić, „Matična knjiga krštenih...“, 56.; T. Bonaca, „Ritam života župe Tinjan...“, 46.

¹⁵⁵ T. Radola, „Stanovništvo Barbana u matičnim knjigama...“, 38.-39

¹⁵⁶ L. Lešić Pustijanac, „Životni ciklus vodnjanske župe...“, 45.

Labinu¹⁵⁷ i Buzetu.¹⁵⁸ Svetačka imena bila su dodjeljivana i djevojčicama i nalazimo ih kroz promatrano razdoblje, posebice u višečlanim imenima. Najpopularnije ime Marija često se davalo oko blagdana Očišćenja Marijinog 2. veljače, Navještenja 25. ožujka, Velike Gospe 15. kolovoza i Male Gospe 8. rujna tako da od 1850. do 1870. godine nalazimo u siječnju, ožujku, kolovozu i rujnu kršteno 40,63% svih Marija. Prije smo spomenuli slučaj napuštene djevojčice imena Skolastika Antonija Ruža koja je pronađena u veljači zbog čega su joj nadjenuli ime Skolastika jer se sveta Skolastika slavi 10. veljače. U šest primjera nalazimo ime Natalina i u svakom primjeru dijete je bilo kršteno u prosincu i siječnju, a motivacija davanja tog imena vjerojatno je slavljenje Božića. Sva navedena jednočlana ženska imena u MKK Pazina u promatranom razdoblju jesu: Agata, Alojzija, Anđelka, Ana, Antonija, Barbara, Benedikta, Boža, Berta, Cecilija, Celestina, Kozma, Kunigunda, Elvira, Ema, Emilija, Eugenia, Eufemia, Euzebija, Eva, Evelina, Faustina, Felicita, Foška, Franka, Filipa, Hedviga, Helena, Ida, Izabela, Jakova, Jela, Ivana, Josipa, Julijana, Justina, Leopolda, Karla, Karolina, Katarina, Klara, Lucija, Margareta, Marija, Marijana, Martina, Mateja, Mihaila, Nikola, Olimpija, Paula/Paulina, Paša, Petrina, Regina, Ruža, Rozalija, Santina, Simona, Suzana, Teodora, Tereza, Ursula, Viktorija, Vincentia, Virginia.

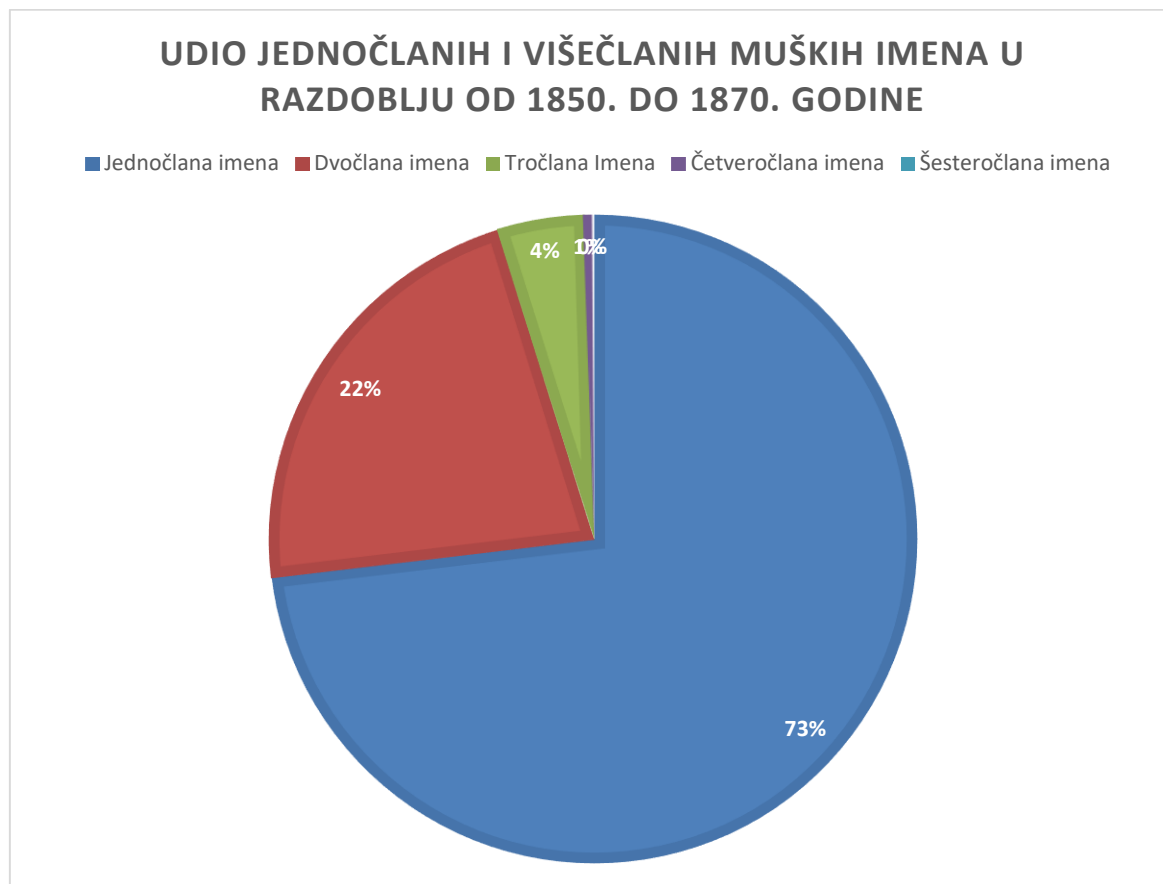
Preko zapisa prezimena očeva i majki krštene djece, svećenika, kumova i babica možemo vidjeti koja su bila česta prezimena u Pazinu od 1850. do 1870. godine. Prisutnost austrijskih činovnika i talijanskog elementa stanovništva daje Pazinu veliku raznolikost u prezimenima, ali su svejedno najčešća prezimena slavenska. Često nalazimo ova prezimena: Agolante, Agostinić, Ambrozić, Antelić, Antonić, Bakarčić, Baničić, Banovac, Banovazc Gerce, Barke, Baroni, Basanić, Basilisco, Bastianutti, Bertoša, Bibulić, Blažinčić, Brešan, Buršić, Kalac, Kalac Žberlin, Kaligarić, Camus, Čeh, Cerovac, Cipola, Crismanich Curelovich, Defar, Drndić, Derndić Valić, Doblanović, Dobrila, Dobrila Rusić, Dorčić, Dragovina, Dujančić, Fator, Fedel, Feranda, Ferenčić, Flego, Fonović, Fornažar, Fošo, Franjul, Gabrielić, Geyer, Grbac, Gržetić, Gjačić, Glavić, Glavić Valić, Glavina, Godina, Gottardis, Gradić, Grubiša, Guštin, Horvath, Hynel, Ivancich, Ivić, Jedrečić, Jelenić, Jugovac, Jurale, Jurčić, Jurić, Jurman, Klišić, Kolmann, Kancijani, Kaščergan, Kavčić, Klemenčić, Konstantini, Krajcar, Kuhar, Koverlica, Križanac, Ladavac, Lazarić, Lion, Lovrenčić, Lovrinić,

¹⁵⁷ D. Salihović, „Rođenja i krštenja u Labinu...“, 99.

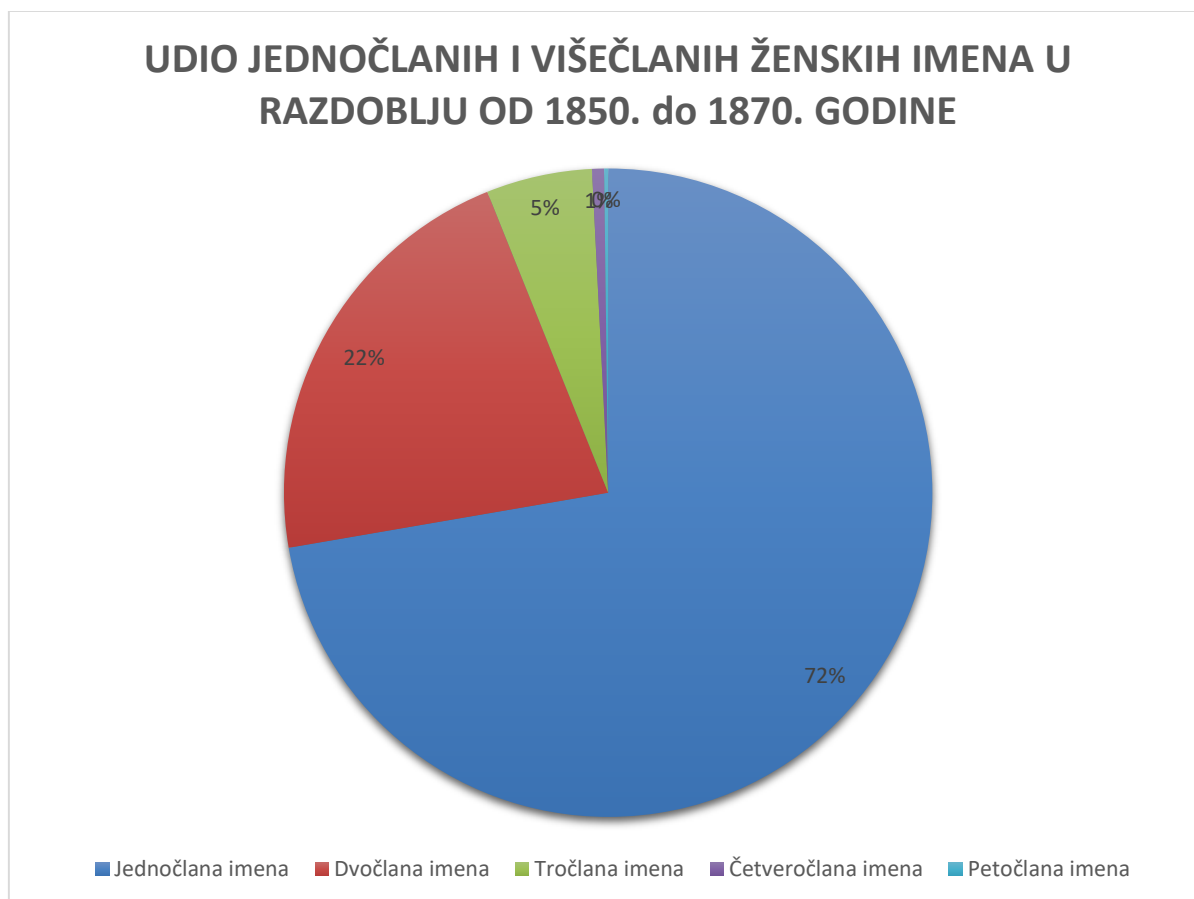
¹⁵⁸ R. Kralj-Brassard i dr., „Stanovništvo Buzeta...“, 140.

Stanković, Lukež, Lukšetić, Lukšić, Macilis, Majer, Mansuto, Maretić, Margetić, Marcan, Massopust, Matejčić, Matijašić, Matić, Mesar, Mihaelić, Milanese , Miliavac, Mizzan, Mogorović, Mohorović, Monas, Mrak, Načinović, Nefat, Juresa ,Negovetić, Oberhubner, Opasić, Orbanić, Orlić, Paladin, Palman, Paris, Paris Ivela, Pašman, Pattay, Paulišić, Petrović, Pilat, Počeh, Princ, Pulić, Pužar, Rabaz, Ravnić, Revelante, Rimanić, Rogović, Rosić, Runko, Rusjjan, Šajina, Sandri, Sartori, Škampičo, Schmutz, Schwarz, Selar, Sergović, Šestan, Žnjidarić, Zgrablić, Zgrablić Bodulić, Zgrablić Kaščergan, Zgrablić Gajmović, Zgrablić Pasančić, Šimičić Sinković, Sironić, Sirotić, Šišović, Sloković, Štampulić, Steffanutti, Šterpin, Sthor, Stranić, Stupar, Žufić, Sušan, Tenčić, Trošt, Turčinović, Turk , Udovičić, Ujčić, Ulijanić, Valković, Valinčić, Velan, Vrbanc, Vrbanić, Vernier, Vičić, Vidmar, Vitulić, Vladislavić, Vranić, Zanca, Zangrandi, Zidarić i Zović.

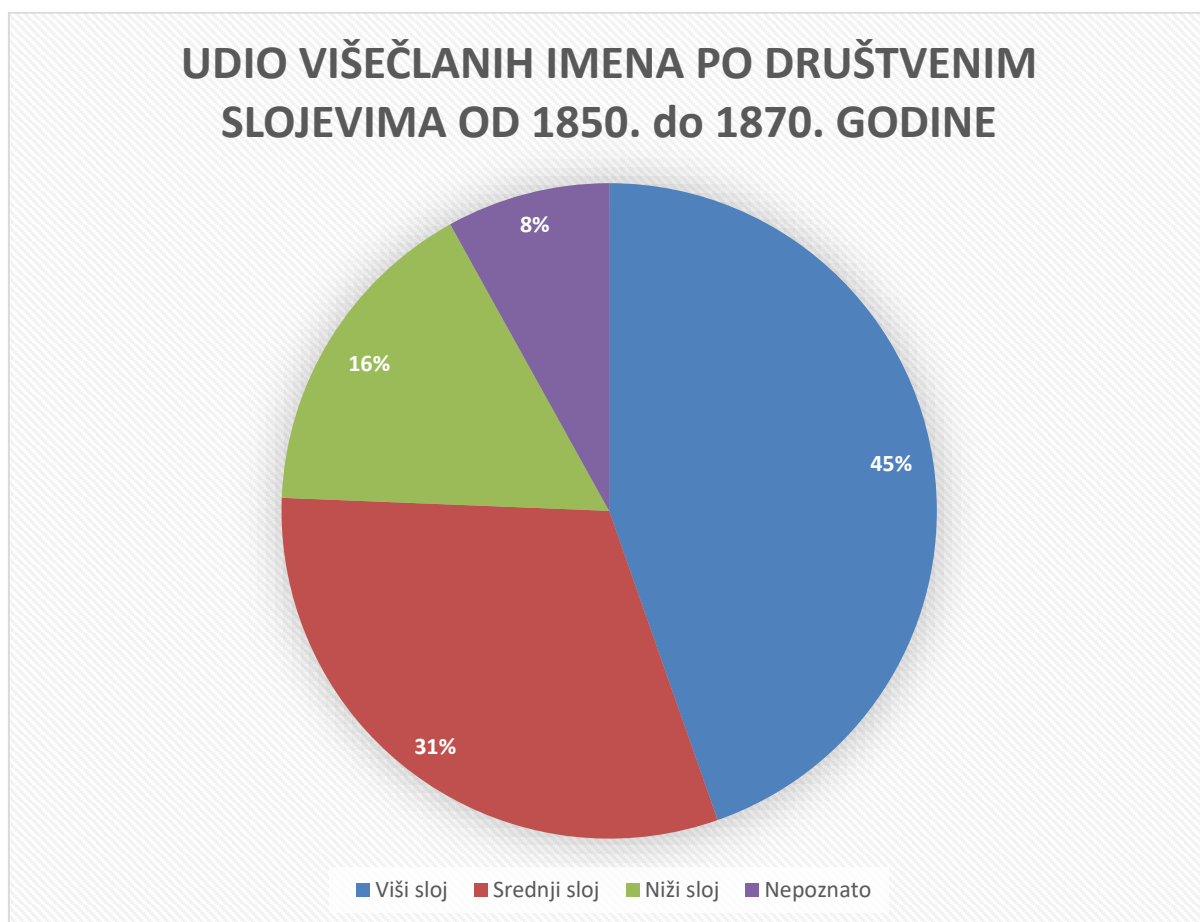
Grafikon 8. Udio jednočlanih i višečlanih muških imena u razdoblju od 1850. do 1870. godine

Grafikon 9. Udio jednočlanih i višečlanih ženskih imena u razdoblju od 1850. do 1870. godine

Grafikon 10. Udio višočlanih imena po društvenim slojevima od 1850. do 1870. godine

Tablica 20. Najčešća muška jednočlana imena i njihov udio u sveukupnom broju muških krštenja u razdoblju od 1850. do 1870.

Ime	Broj	Udio u sveukupnom broju krštenja
Josip	141	13,5%
Anton	88	8,42%
Ivan	87	8,33%
Franjo	61	5,84%
Nikola	54	5,17%
Matej/Matija	46	4,40%
Slobodan	23	2,2%
Simon	22	2,1%
Petar	16	1,53%
Martin	15	1,43%

Tablica 21. Najčešća muška imena koja sudjeluju u jednočlanim i višočlanim imenima i njihov udio u sveukupnom broju muških krštenja od 1850. do 1870. godine

Ime	Broj	Udio u sveukupnom broju muških krštenja
Josip	194	18,58%
Ivan	173	16,57%
Anton	133	12,73%
Franjo	112	10,72%
Nikola	57	5,45%
Matej/Matija	52	4,98%
Alojzije	31	2,96%
Simon	30	2,87%
Petar	30	2,87%
Martin	25	2,39%

Tablica 132. Najčešća ženska jednočlana imena i njihov udio u sveukupnom broju ženskih krštenja u razdoblju od 1850. do 1870.

Ime	Broj	Udio u sveukupnom broju ženskih krštenja
Marija	185	18,5%
Katarina	88	8,8%
Antonija	84	8,4%
Franka	45	4,5%
Ivana	43	4,3%
Josipa	43	4,3%
Foška	29	2,9%
Vincentia	23	2,3%
Lucija	17	1,7%
Tereza	16	1,6%

Tablica 23. Najčešća ženska imena koja sudjeluju u jednočlanim i višečlanim imenima i njihov udio u sveukupnom broju ženskih krštenja od 1850. do 1870. godine

Ime	Broj	Udio u sveukupnom broju ženskih krštenja
Marija	315	31,5%
Ana	130	13%
Antonija	123	12,3%
Katarina	102	10,2%
Franka	83	8,3%
Josipa	69	6,9%
Ivana	62	6,2%
Foška	29	2,9%
Vincentia	27	2,7%
Lucija	26	2,6%

4. VJENČANJA U PAZINU OD 1850. DO 1870.

Analiza brakova u Pazinu između 1850. i 1870. godine temelji se na upisima matične knjige vjenčanih Pazina 1847.-1912. U nju je svećenik unutar postavljenih rubrika zabilježava vrijeme vjenčanja, ime i prezime mladenke i mladoženje, njihovu dob, njihovu profesiju, mjesto odnosno provenijenciju odakle dolaze ili podrijetlo, kućni broj u Pazinu, podatak o tome jesu li već bili u braku (svećenik je označio posebnu rubriku tako da iz nje možemo saznati jesu li jedno ili oboje mladenaca udovci/udovice, ali nam nažalost ne donosi podatak u točno koliko brakova su bili), imena, prezimena i profesiju njihovih roditelja, imena, prezimena i profesiju najčešće dva svjedoka koji su prisustvovali vjenčanju te na kraju ime svećenika koji je bio izvršitelj obreda.

Brakovi su tijekom novog vijeka i 19. stoljeća imali iznimno bitnu demografsku, religijsku, gospodarsku i socijalnu ulogu. Crkva je utjecala na tradiciju brakova i njihovo obavljanje te su kroz srednji vijek bili uključeni u proces vjenčanja. Brak je bio temelj svih kršćanskih zajednica, a kroz srednji vijek je mogao biti i sklopljen između dvije osobe bez uplitanja Crkve. Crkva i svjetovne vlasti nastojale su kontrolirati sklapanje braka i elemente samog bračnog života preko zakona. Crkva je kontrolu nad brakom ojačala posebice nakon Tridentinskog koncila kad je normirala obred sklapanja braka i on počinje biti javna, a ne privatna stvar. Svećenik postaje obavezna figura pri sklapanju braka i time se je smanjio broj brakova koje je dvoje ljudi sklopilo bez crkvenog obreda iako je Crkva takve brakove i dalje priznavala, ali su takvi brakovi bili kritizirani.¹⁵⁹

¹⁵⁹ M. Mogorović Crljenko, „Utjecaj crkvenih normi na bračni život, Istra od kraja 15. do sredine 17. stoljeća“, *Povijesni prilozi*, sv. 47, 2014., 7-14.

4.1. GODIŠNJE KRETANJE BRAKOVA U PAZINU

Sveukupan broj vjenčanja u promatranome razdoblju od 1850. do 1870. godine bio je 405. Brakovi variraju ovisno o godinama i na njih su mogli utjecati različiti faktori. Zajednica u mjestu vjenčanja, lokalne tradicije, profesija mladenaca, religija zajednice, geografska lokacija, lokalni zakoni i vanjski faktori poput ratova, epidemija i prirodnih katastrofa mogli su utjecati na stopu sklapanja brakova u određenim razdobljima.¹⁶⁰

Godišnje se u Pazinu sklapalo 19,28 brakova, ako pogledamo maksimume i minimume vidimo da je 1863. godina bila godina s najviše vjenčanja (31), a godina u kojoj je vjenčano najmanje mladenaca bila je 1854. godina (devet) (tablica 24. grafikon 11.). Sljedeće godine bilo je 13 vjenčanja (treća po redu godina s najmanje vjenčanja) i ta niska brojka je vjerojatno bila uvjetovana epidemijom kolere koja je harala Istrom u tom razdoblju.¹⁶¹ Druga istarska mjesta u sličnom razdoblju imala su različite prosjeke u usporedbi s Pazinom, a jedino mjesto s približno istim prosjekom godišnjih vjenčanja bio je Barban od 1820. do 1840. godine sa 20,3 sklopljenih brakova godišnje¹⁶² (ako gledamo Barban u dužemu razdoblju od 1816. do 1900. godine taj prosjek se diže na 28,34 sklopljena braka godišnje).¹⁶³ U Tinjanu je godišnje u prvoj polovici 19. stoljeća gotovo dvostruko manja brojka u usporedbi s Pazinom od 10,78 godišnje sklopljenih brakova.¹⁶⁴ Veće brojke zabilježene su u Svetvinčentu u zadnjoj četvrtini 19. stoljeća s prosječnim godišnjim brojem sklopljenih brakova od 27,¹⁶⁵ a iznimno velik broj godišnje sklopljenih brakova bilježi Vodnjan u razdoblju od 1850. do 1860. godine 49,54 vjenčanja.¹⁶⁶ Budući da su većinu stanovništva činili poljoprivrednici, nedostaci hrane i loši urodi mogli su imati veliki utjecaj na količinu sklopljenih brakova kroz godinu tako da u Barbanu od 1820. do 1840. godine vidimo uspone i padove vjenčanja najvjerojatnije uzrokovane lošim urodom/gladi.¹⁶⁷ Godišnji pad i rast vjenčanja možemo usporediti i s rastom i padom krštenja, jer ako uzmemo u obzir da je samo 4,35% djece kršteno bilo nezakonito (kršteno/rođeno izvan bračne zajednice) znači da

¹⁶⁰ Leslie Bradley, „An enquiry into seasonality in baptisms, marriages and burials. Part one: Introduction methodology and Marriages“, *Local Population Studies*, sv. 5, 1970. 21.

¹⁶¹ J. Jelinčić, „Neke epidemije u Buzetskom kraju ...“, 164.

¹⁶² T. Radola, „Stanovništvo Barbana u matičnim knjigama...“, 59.-60.

¹⁶³ Samanta Paronić "Demografska slika Župe Barban u XIX. stoljeću kroz prizmu matičnih knjiga." Doctoral thesis, University of Zadar, 2018. <https://urn:nbn:hr:162:747843>, 119.

¹⁶⁴ T. Bonaca, „Ritam života župe Tinjan...“, 55.-56.

¹⁶⁵ A. Drandić, „Demografska analiza podataka matičnih knjiga krštenih i vjenčanih župe Svetvinčenat (1875. –1900.)“, *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 20, 2013., 129.

¹⁶⁶ L. Lešić Pustijanac, „Životni ciklus vodnjanske župe...“, 59.

¹⁶⁷ T. Radola, „Stanovništvo Barbana u matičnim knjigama...“, 59.-60.

je većina djece bilo rođena unutar bračne zajednice. Godine 1851. vjenčan je najveći broj parova, a 1852. zabilježena je četvrta po redu godina s najvećim brojem krštenja (110), a ako pogledamo prvu, drugu i treću godinu s najvećim brojem krštenja vidimo da je razlika između njih samo nekoliko krštenja. Minimum vjenčanja bio je 1854. godine kada je vjenčano samo 9 parova i ako te godine usporedimo s brojem krštenih vidimo da je najmanji broj krštenja zabilježen 1855. (75), a drugi najmanji 1854. godine (81). (tablica 25., grafikon 12 i grafikon 13)

Kako nam je poznat broj stanovnika za 1853., 1857. i 1869. godinu možemo izračunati i stopu nupcijaliteta, to jest broj sklopljenih brakova na 1000 stanovnika. Ako napravimo pretpostavku broja stanovnika između nama poznatih godina možemo otprilike dobiti sliku godišnjeg rasta i pada nupcijaliteta (Tablica 26., grafikon 14). S točnim popisom stanovništva dolazimo do stope nupcijaliteta 6,04‰ za 1853. godinu, 5,90‰. za 1857. godinu i 7,56‰. za 1869. godinu. Ako uzmemo u obzir godine za koje smo pretpostavili broj stanovnika vidimo da je najveći nupcijalitet od 10,72‰ zabilježen 1863. godine, a prosječni nupcijalitet po pretpostavljenom stanovništvu između 1853. do 1869. godine je bio 6,59‰. Računajući samo tri navedene godine s poznatim stanovništvom dolazimo do nupcijaliteta od 6,50‰. Usporedbom stope nataliteta kroz te godine i nupcijaliteta vidimo da je nakon godina kada je bio visoki nupcijalitet često slijedila godina sa visokim natalitetom (tablica 27., grafikon 14). Nešto viši nupcijalitet od 8,29 ‰ pokazivao je Tinjan kroz prvu polovicu 19. stoljeća,¹⁶⁸ a Barban je kroz 19. stoljeće imao prilično visoki nupcijalitet od 12,46‰.¹⁶⁹

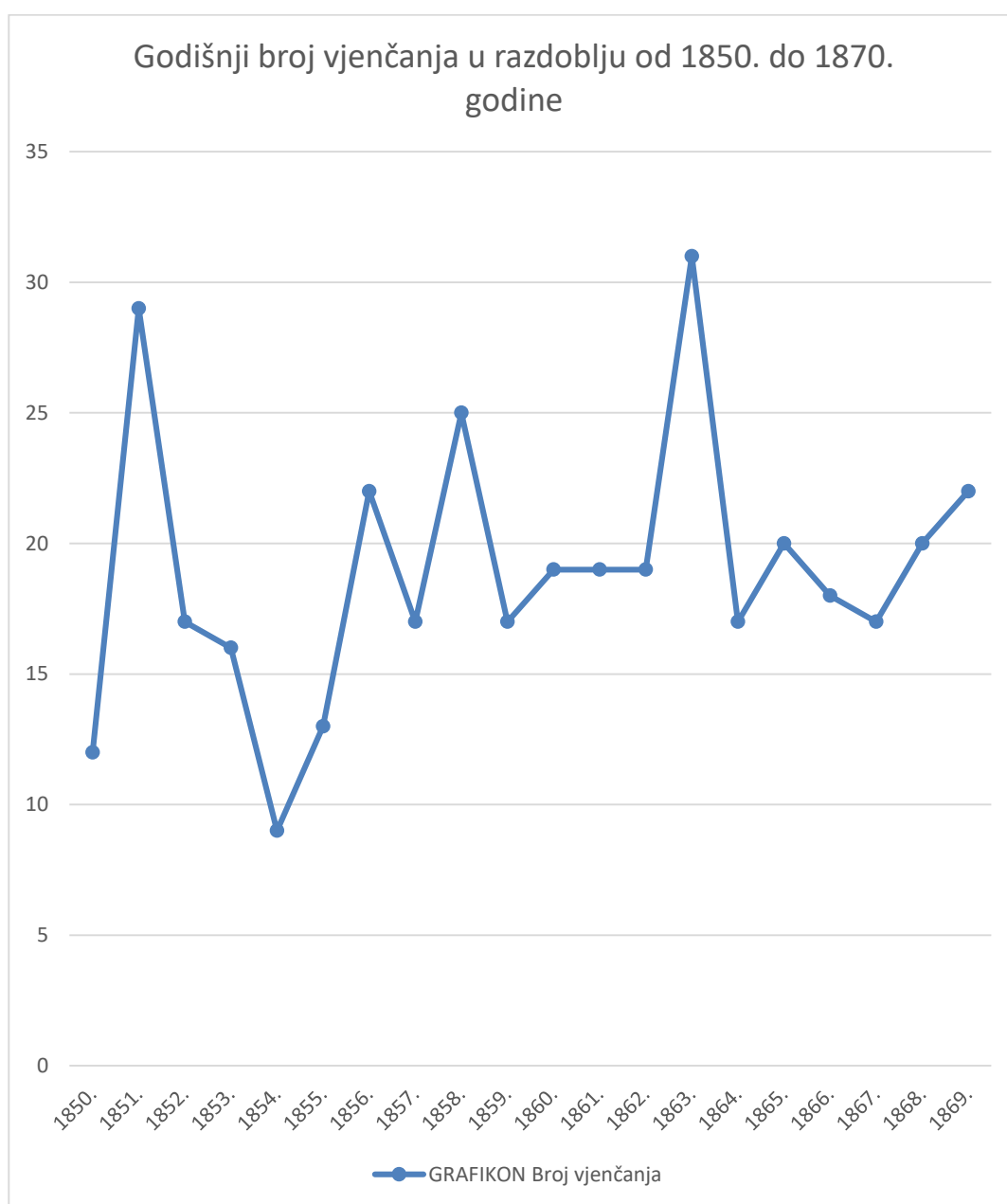
¹⁶⁸ T. Bonaca, „Ritam života župe Tinjan...“, 56.

¹⁶⁹ S. Paronić, "Demografska slika Župe Barban...", 123.

Tablica 24. Godišnji broj vjenčanja u razdoblju od 1850. do 1870. godine

Godina	Broj vjenčanja	Prosjek u sveukupnom broju vjenčanja
1850.	12	2,96%
1851.	29	7,16%
1852.	17	4,20%
1853.	16	3,95%
1854.	9	2,22%
1855.	13	3,21%
1856.	22	5,43%
1857.	17	4,20%
1858.	25	6,17%
1859.	17	4,20%
1860.	19	4,69%
1861.	19	4,69%
1862.	19	4,69%
1863.	31	7,65%
1864.	17	4,20%
1865.	20	4,94%
1866.	18	4,44%
1867.	17	4,20%
1868.	20	4,94%
1869.	22	5,43%
1870.	26	6,42%

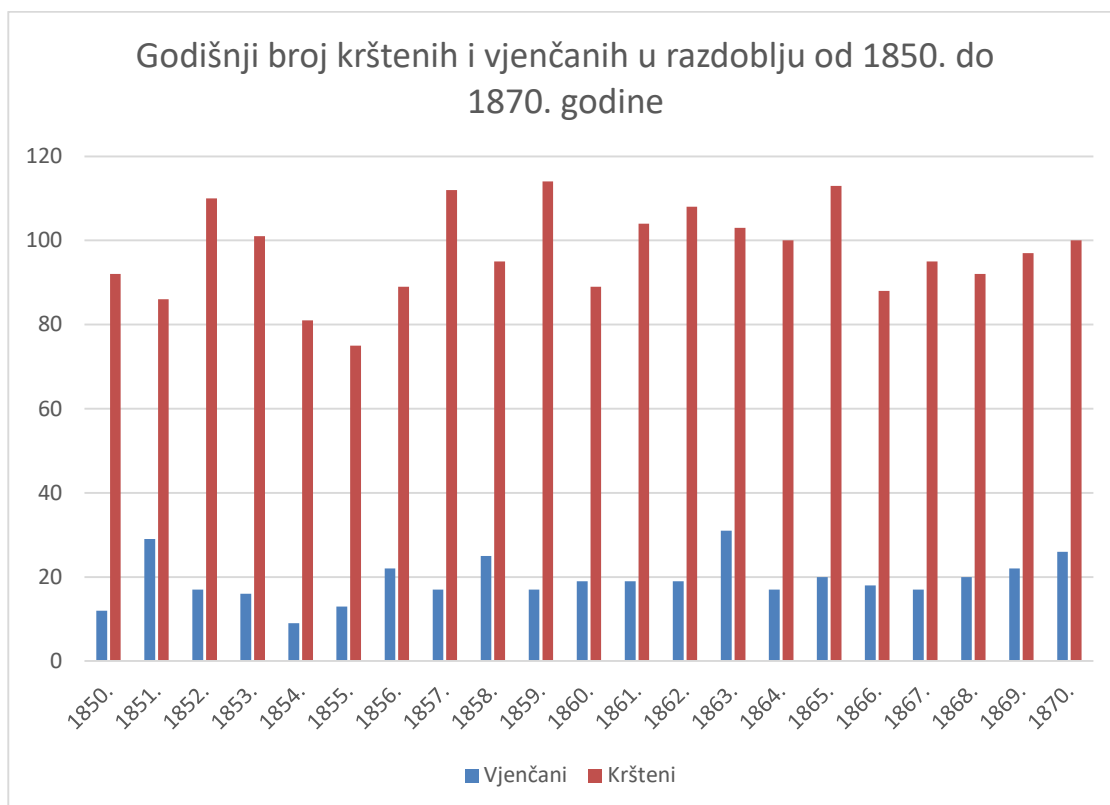
Grafikon 11. Godišnji broj vjenčanja u razdoblju od 1850. do 1870. godine

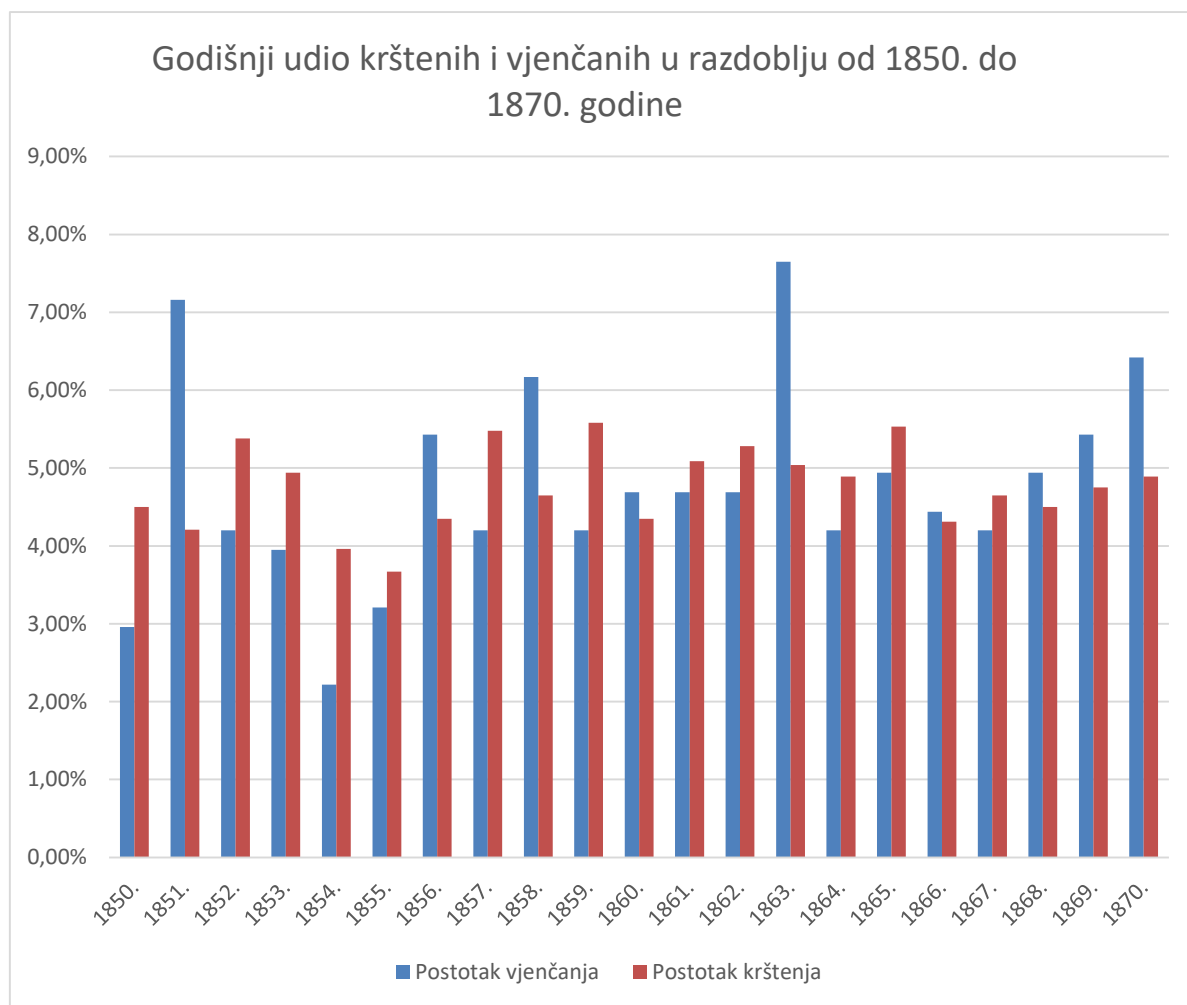
Tablica 25. Usporedba godišnjeg broja krštenih i vjenčanih u razdoblju od 1850. do 1870. godine

Godina	Vjenčani	Udio	Godina	Kršteni	Udio
1850.	12	2,96%	1850.	92	4,50%
1851.	29	7,16%	1851.	86	4,21%
1852.	17	4,20%	1852.	110	5,38%
1853.	16	3,95%	1853.	101	4,94%
1854.	9	2,22%	1854.	81	3,96%
1855.	13	3,21%	1855.	75	3,67%
1856.	22	5,43%	1856.	89	4,35%
1857.	17	4,20%	1857.	112	5,48%
1858.	25	6,17%	1858.	95	4,65%
1859.	17	4,20%	1859.	114	5,58%
1860.	19	4,69%	1860.	89	4,35%
1861.	19	4,69%	1861.	104	5,09%
1862.	19	4,69%	1862.	108	5,28%
1863.	31	7,65%	1863.	103	5,04%
1864.	17	4,20%	1864.	100	4,89%
1865.	20	4,94%	1865.	113	5,53%
1866.	18	4,44%	1866.	88	4,31%
1867.	17	4,20%	1867.	95	4,65%
1868.	20	4,94%	1868.	92	4,50%
1869.	22	5,43%	1869.	97	4,75%
1870.	26	6,42%	1870.	100	4,89%

Grafikon 12. Godišnji broj krštenih i vjenčanih u razdoblju od 1850. do 1870. godine

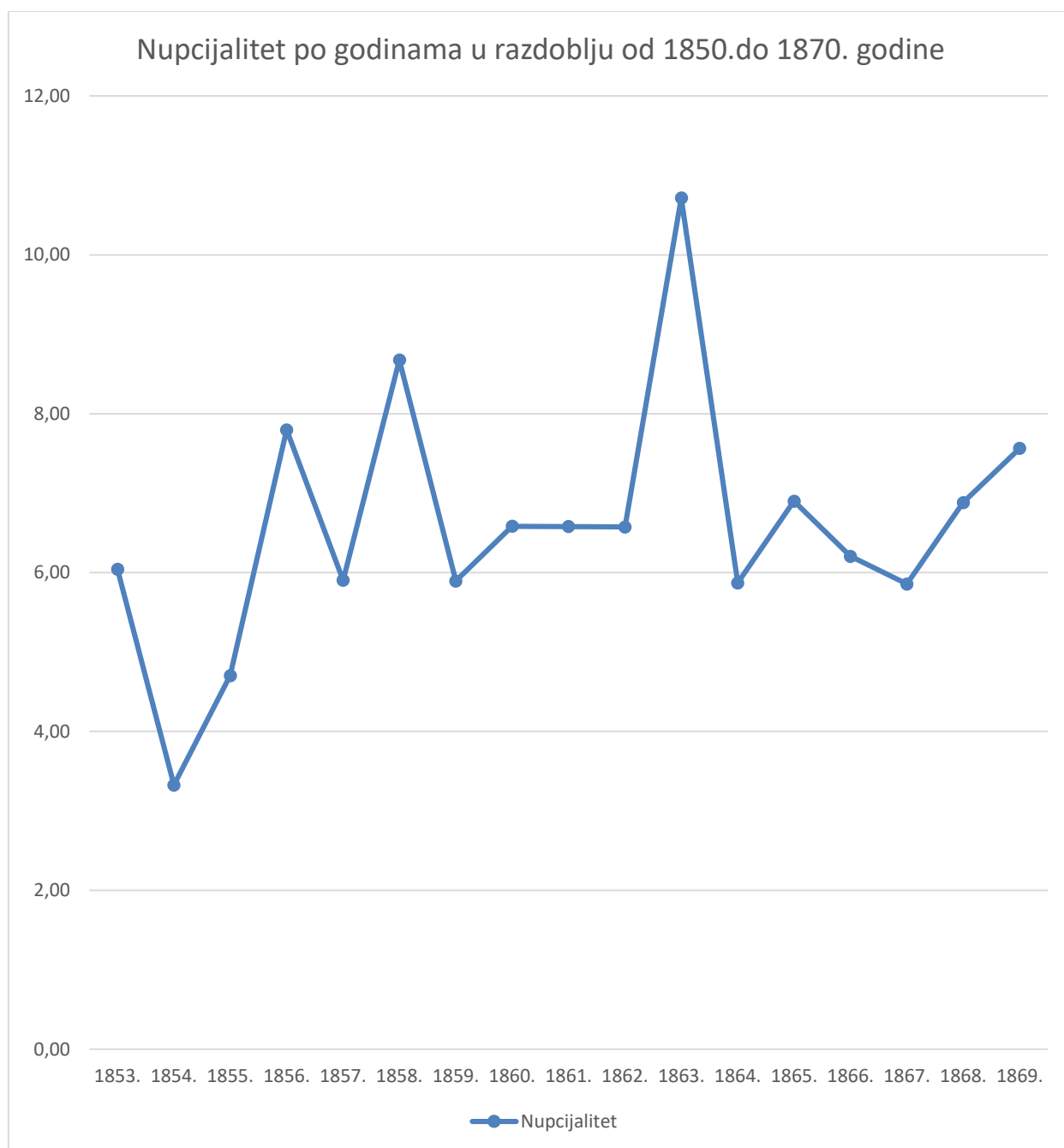
Grafikon 13. Godišnji udio krštenih i vjenčanih u razdoblju od 1850. do 1870. godine

Tablica 26. Godišnje kretanje nupcijaliteta u razdoblju od 1853. do 1869. godine

Godina	Broj stanovnika	Vjenčanja	Stopa nupcijaliteta
1853.	2648	16	6,04‰
1854.	2706	9	3,33‰
1855.	2764	13	4,70‰
1856.	2822	22	7,80‰
1857.	2880	17	5,90‰
1858.	2882	25	8,67‰
1859.	2884	17	5,89‰
1860.	2886	19	6,58‰
1861.	2888	19	6,58‰
1862.	2890	19	6,57‰
1863.	2893	31	10,72‰
1864.	2896	17	5,87‰
1865.	2899	20	6,90‰
1866.	2901	18	6,20‰
1867.	2903	17	5,86‰
1868.	2906	20	6,88‰
1869.	2909	22	7,56‰

Grafikon 14. Nupcijalitet po godinama u razdoblju od 1850.do 1870. godine

Tablica 27. Usporedba godišnje stope nataliteta i nupcijaliteta u razdoblju od 1850. do 1870. godine

Godina	Broj stanovnika	Stopa nataliteta	Godina	Broj stanovnika	Stopa nupcijaliteta
1853.	2648	36,25‰	1853.	2648	6,04‰
1854.	2706	29,56‰	1854.	2706	3,33‰
1855.	2764	26,41‰	1855.	2764	4,70‰
1856.	2822	30,12‰	1856.	2822	7,80‰
1857.	2880	38,88‰	1857.	2880	5,90‰
1858.	2882	31,92‰	1858.	2882	8,67‰
1859.	2884	39,18‰	1859.	2884	5,89‰
1860.	2886	30,49‰	1860.	2886	6,58‰
1861.	2888	35,66‰	1861.	2888	6,58‰
1862.	2890	37,02‰	1862.	2890	6,57‰
1863.	2893	35,6‰	1863.	2893	10,72‰
1864.	2896	34,18‰	1864.	2896	5,87‰
1865.	2899	38,29‰	1865.	2899	6,90‰
1866.	2901	29,64‰	1866.	2901	6,20‰
1867.	2903	32,38‰	1867.	2903	5,86‰
1868.	2906	31,65‰	1868.	2906	6,88‰
1869.	2909	33‰	1869.	2909	7,56‰

4.2. VJENČANJA I SEZONSKE VARIJACIJE

Raspored vjenčanja kroz godinu bio je pod utjecajem mnogih čimbenika poput sezonalnosti radova zbog velikog udjela seljaka među sveukupnim stanovništvom, crkvenih odredbi koje su regulirale vjenčanja u nekim mjesecima i crkvenih blagdana, te lokalne tradicije po kojoj su se mogli preferirati određeni mjeseci.¹⁷⁰ Preferiranje određenih mjeseci i godišnjih doba prati slične uzorke na različitim mjestima u Europi te se promatranjem tih uzoraka može vidjeti da su preferirana bila vjenčanja kroz tri godišnja doba i dijele se na tri tipa- zimu, proljeće i jesen, to jest zimski, proljetni i jesenski tip.¹⁷¹

U promatranom razdoblju vidimo da je najviše vjenčanja u Pazinu bilo u dva mjeseca, u veljači kada je vjenčano 153 para (37,78% svih vjenčanih) i studenom kada je vjenčano 124 parova (30,62%). Iz spomenutog je vidljivo da su u Pazinu za vjenčanja preferirana dva godišnja doba, zima i jesen (tablica 28. i tablica 29., grafikon 15 i grafikon 16.). U Pazinu je u promatranom razdoblju najmanje vjenčanja bilo zabilježeno u tri mjeseca, u prosincu nije zabilježeno niti jedno vjenčanje, a ožujak i travanj su svaki imali samo po pet vjenčanja (1,23% svaki). Crkvene odredbe zabranjivale su vjenčanja u vrijeme adventa i po pazinskoj matičnoj knjizi vidimo da su se stanovnici Pazina držali te zabrane. Razlog jako malenog broja vjenčanja u ožujku i travnju vjerojatno je u drugoj crkvenoj zabrani koja je nalažala da ljudi ne ulaze u brak u korizmeno vrijeme od Pepelnice do Uskrsa.¹⁷² Kako su zabrane u korizmeno vrijeme trajale samo kroz dijelove mjeseca, za razliku od prosinca, čak i nalazimo nešto vjenčanja. Veliki broj vjenčanja u studenome i veljači može biti objašnjen time što su se ljudi svjesni zabrane vjenčavali dok su mogli, u studenome je to tradicionalno bio blagdan sv. Katarine (25.11), a na velik broj vjenčanja u studenome mogao je utjecati prestanak poljoprivrednih radova i iskorištavanje nedavno prikupljenog poljoprivrednog uroda za proslavu što je bilo posebno bitno za niže slojeve društva.¹⁷³

¹⁷⁰ L. Bradley, „An enquiry into seasonality in baptisms...“, 23.-24.

¹⁷¹ Jasna Čapo, „Sezonske varijacije demografskih pokazatelja u sjevernoj Hrvatskoj u 18. i 19. stoljeću“, u: *Zbornik Slavonija, Srijem, Baranja i Bačka*, ur. Ante Sekulić, Zagreb: Matica hrvatska, 1993., 121.

¹⁷² N. Vekarić i dr. „Vrijeme ženidbe i ritam poroda...“, 51.

¹⁷³ T. Bonaca, „Ritam života župe Tinjan...“, 58.

Kako se je u Pazinu najveći broj ljudi vjenčao u veljači možemo reći da stanovništvo Pazina slijedi zimski tip sezonskih vjenčanja, a ako obratimo pažnju na druga mjesta u Istri 18. i 19. stoljeća vidjet ćemo da postoje razlike između ruralnih i urbanih sredina u pitanju sezonskih vjenčanja. Tinjan je kao ruralna sredina u prvoj polovici 19. stoljeća imao najviše vjenčanja u studenom,¹⁷⁴ Barban je kroz cijelo 19. stoljeće imao maksimum u istom mjesecu,¹⁷⁵ a Vodnjan i Pula su kao više urbane sredine maksimum imale poput Pazina u veljači.¹⁷⁶

Tablica 28. Mjesečna raspodjela vjenčanja u razdoblju od 1850. do 1870. godine

Mjesec	Broj vjenčanja	Udio u sveukupnom broju vjenčanja
siječanj	21	5,19%
veljača	153	37,78%
ožujak	5	1,23%
travanj	5	1,23%
svibanj	20	4,94%
lipanj	16	3,95%
srpanj	17	4,20%
kolovoz	13	3,21%
rujan	17	4,20%
listopad	14	3,46%
studen	124	30,62%
prosinac	0	0,00%

¹⁷⁴ Isto, 59.

¹⁷⁵ S. Paronić, "Demografska slika Župe Barban...", 127.

¹⁷⁶ L. Lešić Pustijanac, "Životni ciklus vodnjanske župe..." 60.; S. Bertoša, „Život i smrt u Puli...", 48.-49.

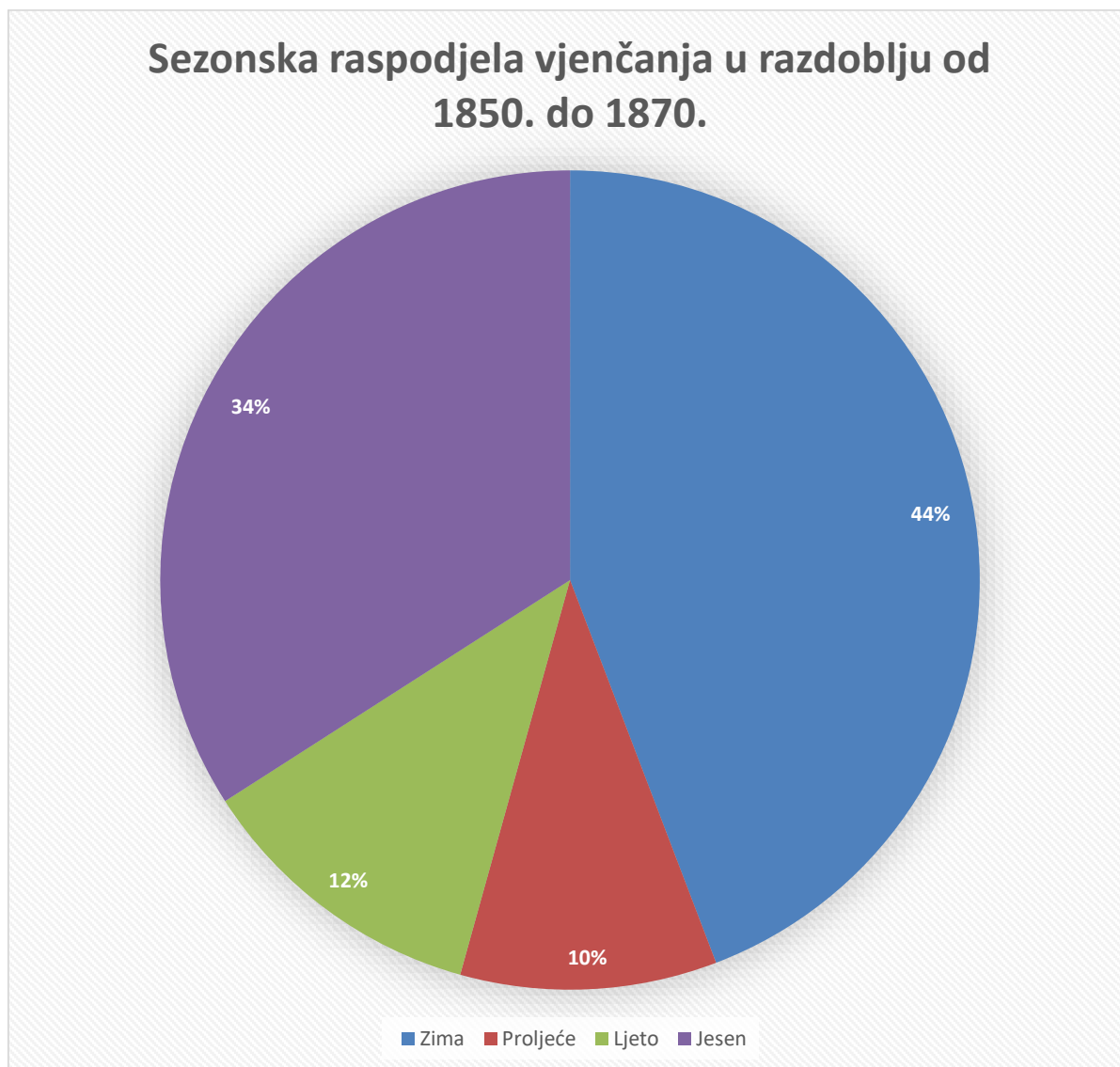
Tablica 29. Raspored vjenčanja po godišnjim dobima od 1850. do 1870. godine

Zima	179	44,20%
Proljeće	41	10,12%
Ljeto	47	11,60%
Jesen	138	34,07%

Grafikon 15. Mjesečna raspodjela vjenčanja u razdoblju od 1850. do 1870. godine

Grafikon 16. Sezonska raspodjela vjenčanja u razdoblju od 1850. do 1870.

4.3. DAN VJENČANJA

Mladenci su osim mjeseca vjenčanja birali i određene dane u tjednu kada su se željeli vjenčati, te vidimo da su određeni dani u tjednu bili daleko zastupljeniji od drugih. Diljem Europe su narodna i crkvena vjerovanja mogla utjecati na dan sklapanja braka, narodna vjerovanja u Americi (koja su preuzeta iz Engleske) smatrala su srijedu najboljim danom za sklapanje braka dok su četvrtak i petak smatrani najgorima¹⁷⁷ (djelomice jer je petak bio povezan uz Veliki petak i Kristovu smrt)¹⁷⁸, a na prostoru Italije i Hrvatske utorak i petak bili dani kada se je brak pokušavalo izbjegavati.¹⁷⁹

Pazinski svećenici nisu zabilježavali kojeg je dana u tjednu bio sklopljen brak, ali preko datuma možemo izračunati koji je točno dan u tjednu bio na dan vjenčanja. U Pazinu je u razdoblju od 1850. do 1870. godine najpopularniji dan vjenčanja bila srijeda, kada se održalo 203 vjenčanja što je sveukupno bilo 50,03% svih vjenčanja u Pazinu. Nakon srijede najpopularniji dani u tjednu bili su utorak kada je sklopljeno 70 brakova (17,28%) i ponedjeljak sa 60 brakova (17,04%). Najmanje zastupljeni bili su petak kada je sklopljeno samo 4 braka (0,99%) i nedjelja sa 6 (1,48%) (tablica 30. grafikon 17). Odabir srijede kao najčešćeg dana vjenčanja iznimno je zanimljivo i odstupa od drugih mjesta u Istri. U razdoblju od 1820. do 1840. godine u Barbanu su mladenci preferirali nedjelje.¹⁸⁰ U Tinjanu u prvoj polovici 19. stoljeća mladenci su se najčešće vjenčavali ponedjeljkom, dok su srijedu najviše izbjegavali¹⁸¹ Vodnjan od 1850. do 1860. također bilježi najveći udio sklopljenih brakova ponedjeljkom (21,65%), a srijeda je bila drugi najčešći dan (20,18%). Ponedjeljak je vjerojatno često biran u takvim zajednicama, jer je nedjelja bila smatrana svetim danom, a često se izbjegavalo sklapati brakove na svetkovine. Popularnost ponedjeljka mijenja se u 20. stoljeću kada se mijenja cijela percepcija dana u tjednu zbog industrijalizacije.¹⁸² Vjenčanja nedjeljom više odgovaraju ruralnim sredinama. Takva vjenčanja su bila javna i u njima je sudjelovala lokalna zajednica. Pazinsko stanovništvo možda je preferiralo srijedu

¹⁷⁷ Dražena Vujanović "Amerikanizacija hrvatskih svadbenih običaja : Završni rad." Završni rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, 2011., 22.-24.
<https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:541746>

¹⁷⁸ T. Radola, "Stanovništvo Barbana u matičnim knjigama...", 63.

¹⁷⁹ Maja Šunjić, „Prirodno kretanje stanovništva Komina na kraju 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, sv. 50, 2012., 368.-369.

365 –384, 369; T. Bonaca, „Ritam života župe Tinjan...“, 58.

¹⁸⁰ T. Radola, "Stanovništvo Barbana u matičnim knjigama...", 63.

¹⁸¹ T. Bonaca, „Ritam života župe Tinjan...“, 61.

¹⁸² M. Šunjić, „Prirodno kretanje stanovništva Komina...“, 368.-369.

upravo kako bi njihovo vjenčanje bilo malen obred rezerviran za najbliže mladencima.¹⁸³

Višestruka vjenčanja istoga dana su u Pazinu unutar promatranog razdoblja bila iznimno česta. Uz nekoliko iznimaka ona su bila najčešća u veljači i studenom kada je sklopljeno najviše vjenčanja općenito. Kroz čitavo promatrano razdoblje nije zabilježena ni jedna veljača ili studeni bez barem jednog višestrukog vjenčanja. Najviše višestrukih vjenčanja istog dana zabilježeno je 3. veljače 1864. godine i 27. veljače 1867. godine kada se u oba slučaja održalo osam vjenčanja istoga dana.¹⁸⁴ Velika brojka višestrukih vjenčanja vjerojatno je uzrokovana početkom i krajem crkvenih zabrana sklapanja brakova. Sveta Katarina slavila se je 25. studenog i tradicijski je upravo njen blagdan bio zadnji dan kada su se sklapali brakovi prije adventa tako da je i očekivano da će broj vjenčanja biti velik.¹⁸⁵ Sveukupno osam brakova sklopljeno je točno na datum blagdana svete Katarine, a jedna trećina (33,06%) brakova u studenom sklopljena je nakon blagdana.

Tablica 30. Raspored vjenčanja po danima u tjednu u razdoblju od 1850. do 1870. godine

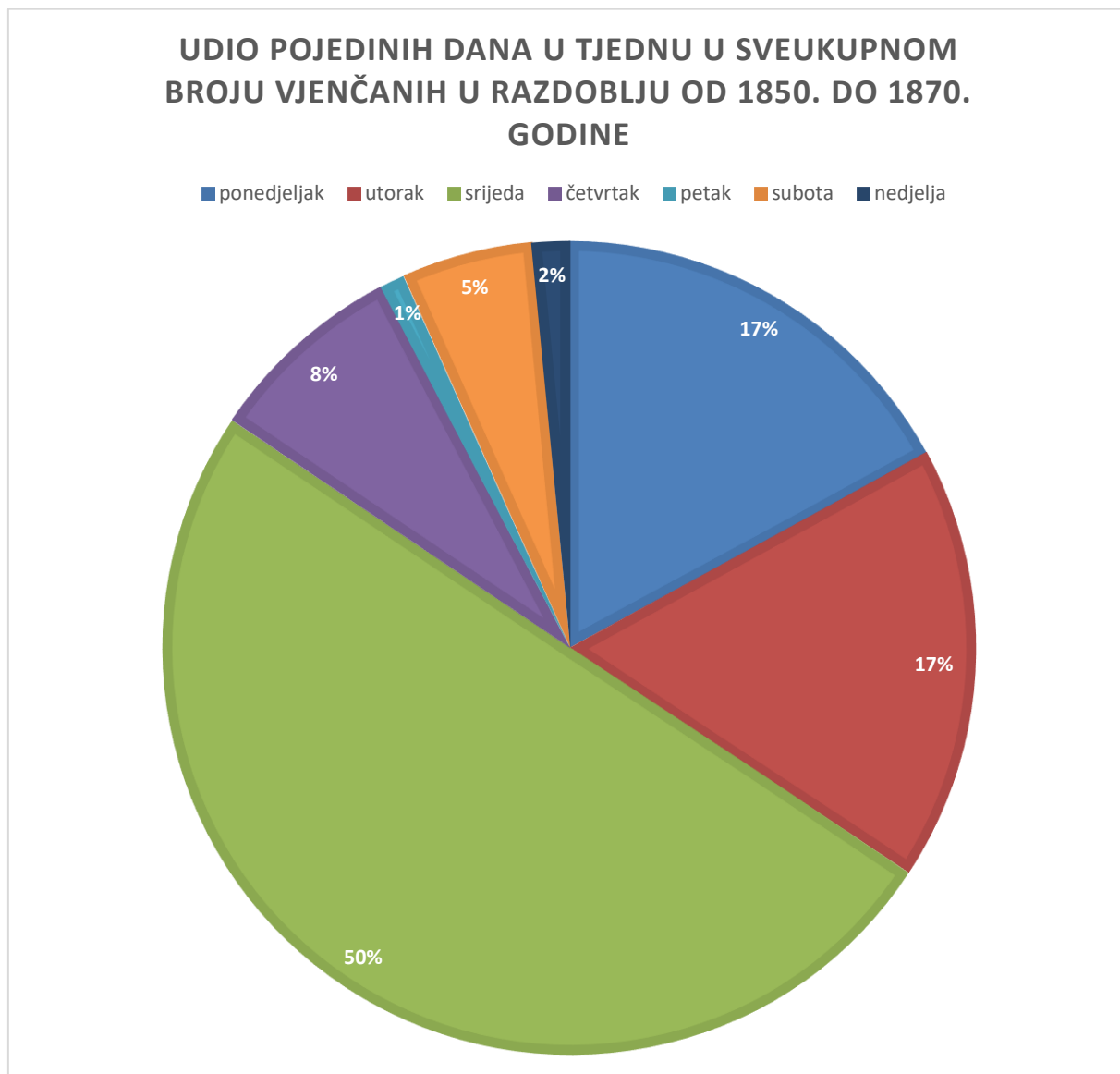
Dan u tjednu	Broj vjenčanja	Udio u sveukupnom broju vjenčanih
ponedjeljak	69	17,04%
utorak	70	17,28%
srijeda	203	50,12%
četvrtak	32	7,90%
petak	4	0,99%
subota	21	5,19%
nedjelja	6	1,48%

¹⁸³ D. Doblanović „Povijesnodemografske crtice o stanovništvu župe Čepić (1782. –1861.)“, *Tabula* , 12, 2014., 92

¹⁸⁴ HR-DAPA 429, Matična knjiga vjenčanih Pazin 1847 – 1912

¹⁸⁵ M. Šunjić, „Prirodno kretanje stanovništva Komina...“, 367.

Grafikon 17. Udio pojedinih dana u tjednu u sveukupnom broju vjenčanih u razdoblju od 1850. do 1870. godine

4.4. DOB MLADENACA

Svećenici su upisivali, uz ostale podatke, i informaciju koliko su godina mladenici imali u trenutku stupanja braka. Taj podatak nije uvijek upisivan u matične knjige vjenčanih, u većini matičnih knjiga Istre počinjemo ga nalaziti tek u prvoj polovici 19. stoljeća. Prije toga u matične su se knjige podaci zabilježavali u narativnom obliku, a službena odluka koja je utjecala na postupnu promjenu zabilježavanja dobi mladenaca i odmicanje od narativnog zabilježavanja donesena je 20. veljače 1784. godine patentom cara Josipa II. kojim su se uvele rubrike za upisivanje podataka u matice.¹⁸⁶

Crkveni zakoni nalagali su da je najranija godina kada bi djevojčica mogla ući u brak 12. godina, a dječaci su mogli ući u brak nešto stariji s 14. godina.¹⁸⁷ Mnogi faktori mogli su utjecati na dob ulaska u brak, a veliki utjecaj bilo je gospodarsko stanje, jer je primijećeno da se je u brak ulazilo kasnije u vremenima kada je u društvu vladao mir i stabilno gospodarsko stanje dok se je u vremenima krize i nesigurnosti često ulazilo u brak ranije.¹⁸⁸

U Pazinu, u promatranom razdoblju prosječna dob muškarca bila je 30,99 godina kod svih sklopljenih brakova, a ako uzmemo u obzir samo muškarce koji su prvi puta stupili u brak dobivamo brojku od 29,65 godina. Druga mjesta u Istri su uglavnom imala nešto nižu dob prvog ulaska muškaraca u brak nego što je primijećeno u Pazinu. Kroz 19. stoljeće je u Barbanu muškarac u prosjeku ulazio u brak u svojoj 25. godini¹⁸⁹, u Tinjanu je u prvoj polovici 19. stoljeća muškarac u prosjeku ulazio u brak sa 25,32 godine¹⁹⁰, u Buzetu je od 1870. do 1880. godine prosječna dob mladoženje bila bliža Pazinu i iznosila je 29,48 godina¹⁹¹, a najbliži Pazinu bio je Vodnjan od 1850. do 1860. godine s prosječnom dobi muškarca koji ulazi u brak od 30,08 godina.¹⁹² Najstariji muškarac koji je ušao u brak u promatranom razdoblju bio je zemljoposjednik iz Pazina Ivan Bertoša koji je sa 57 godina 22. veljače 1870. godine ušao u brak s Antoniom Bertošom (nije zatražena posebna dozvola za brak tako da nisu bili u rodu, a prezime Bertoša je često u Pazinu u promatranome razdoblju),

¹⁸⁶ D. Vlahov, Jakov Jelinčić i Danijela Doblanović., „Uvod“, *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 11-13, 2008., 4.

¹⁸⁷ M. Mogorović Crljenko *Druga strana braka –Nasilje i ilegitalnost u (izvan)bračnim vezama na području Porečke biskupije u prvoj polovici 17. stoljeća* Zagreb: Srednja Europa, 2012., 204.

¹⁸⁸ N. Vekarić i dr., „Vrijeme ženidbe i ritam poroda...“, 29.-46.

¹⁸⁹ S. Paronić, „Demografska slika Župe Barban...“, 123.

¹⁹⁰ T. Bonaca, „Ritam života župe Tinjan...“, 63.

¹⁹¹ R.Kralj-Brassard i dr., „Stanovništvo Buzeta (1870. –1880.)...“, 137.-139.

¹⁹² L. Lešić Pustijanac, „Životni ciklus vodnjanske župe...“, 65.

također zemljoposjednicom iz Pazina koja je imala samo 21 godinu, bila je mlađa od svoga supruga 35 godina i oboje su ušli u brak prvi put. Istog dana je, vjerojatno na istoj ceremoniji, Ivanov 50 godina stari brat Anton ušao u brak s pazinskom zemljoposjednicom Katarinom Mezar koja je imala samo 20 godina (30 godina razlike).¹⁹³ Najmlađi muškarac koji je ušao u brak bio je sedamnaestogodišnjak Petar Banovac Gerce, seljak iz Sv. Petra u Šumi koji je 15. veljače 1854. godine ušao u brak s pazinskom seljakinjom Katarinom Cerovaz koja je imala 23. godine (šest godina razlike).¹⁹⁴ Dobna struktura muškaraca koji su prvi put ulazili u brak nam pokazuje da su dobne skupine od 25 do 29 (105 muškaraca, 25,93% svih brakova) i 30 do 34 godine (96 muškaraca, 23,70%) bile najviše zastupljenije. Dobna skupina iz koje je bilo najmanje muškaraca u prvom braku bila je skupina starijih od 49 (pet muškaraca 1,23%), 19 godina i mlađi (osam muškaraca, 1,98%), a tu skupinu slijede muškarci između 45 i 49 godina (osam muškaraca 1,98%) (tablica 31. i tablica 32., grafikon 18. i grafikon 19.).

Žene su u Pazinu u promatranome razdoblju ulazile u brak nešto ranije od muškaraca i prosječan broj godina s kojim su ušle u brak bio je 26,57 (prosječna dob minimalno se smanjuje na 26,13 godina ako u brojanje prosjeka ne uključimo žene kojima to nije bio prvi brak). Ostala mjesta u Istri su, slično kao i s prosječnim godinama muškaraca, imala nešto nižu dob ulaska žena u brak. Djevojke Barbana stupale su prvi put u brak s 23 godine¹⁹⁵, U Tinjanu taj je broj bio 23,21 godina¹⁹⁶, buzetske žene ulazile su u prvi brak s 24,5 godine¹⁹⁷, a prosječna dob žena u Vodnjanu najbližiji je pazinskim ženama i iznosi 25,96 godina.¹⁹⁸ U promatranom razdoblju zabilježene su dvije najmlađe žene koje su ušle u brak. Prva je petnaestogodišnja Katarina Čeh, seljakinja iz Pazina koja je ušla u brak 15. veljače 1854. godine s 31-godišnjim Nikolom Lukom kovačem iz Starog Pazina.¹⁹⁹ Druga petnaestogodišnjakinja bila je Katarina Kalac iz Pazina koja se 18. srpnja 1855. udala za 29-godišnjeg Mihaila Vitulića, seljaka za kojega je svećenik upisao da je stigao u Pazin iz Žminja.²⁰⁰ Najstarija žena upisana u promatranom razdoblju bila je udovica Marija Ukota (svećenik je napomenuo da je

¹⁹³ HR-DAPA 429, Matična knjiga vjenčanih Pazin 1847 – 1912

¹⁹⁴ HR-DAPA 429, Matična knjiga vjenčanih Pazin 1847 – 1912

¹⁹⁵ S. Paronić, "Demografska slika Župe Barban...", 123.

¹⁹⁶ T. Bonaca, "Ritam života župe Tinjan...", 63.

¹⁹⁷ R. Kralj-Brassard i dr., "Stanovništvo Buzeta (1870. –1880.)...", 137.-139.

¹⁹⁸ L. Lešić Pustijanac, "Životni ciklus vodnjanske župe...", 65.

¹⁹⁹ HR-DAPA 429, Matična knjiga vjenčanih Pazin 1847 – 1912

²⁰⁰ HR-DAPA 429, Matična knjiga vjenčanih Pazin 1847 – 1912

njeno djevojačko prezime bilo Čeh, a nije zabilježeno koja je bila njezina profesija) s 51 godinom. Udala se na dan svete Katarine 25. studenog 1857. za 46-godišnjeg seljaka i udovca Martina Palkovića iz Karbuna, sela na Pićanštini.²⁰¹ Najzastupljenija dobna skupina žena koje su prvi put ulazile u brak bila je od 20 do 24 godine (145 žena, 35,80% svih brakova) , a slijedi je skupina od 30 do 34 godine (124 žena, 30,62%). Dobna skupina žena preko 50 godina nije imala niti jedno prvo pristupanje braku (od dvije zabilježene 50-godišnje žene obje su bile udovice), a dvije najmanje zastupljene dobne skupine koje su prvi put ulazile u brak bile su od 40 do 44 godine (sedam žena, 1.73%) i od 45 do 49 godine (četiri žene, 0,99%) (tablica 33 i tablica 34., grafikon 18. i grafikon 19.).

²⁰¹ HR-DAPA 429, Matična knjiga vjenčanih Pazin 1847 – 1912

Tablica 31. Dobne skupine muškaraca koji ulaze u brak u sveukupnom broju vjenčanih od 1850. do 1870. godine

Dobna skupina muškaraca	Broj vjenčanja	Udio u sveukupnom broju vjenčanja
19	8	1,98%
20-24	71	17,53%
25-29	111	27,41%
30-34	109	26,91%
35-39	51	12,59%
40-44	30	7,41%
45-49	14	3,46%
50+	11	2,72%

Tablica 142. Dobne skupine muškaraca koji ulaze u brak prvi put u sveukupnom broju vjenčanih od 1850. do 1870. godine

Dobna skupina muškaraca	Broj vjenčanja	Udio u sveukupnom broju vjenčanja
19	8	1,98%
20-24	70	17,28%
25-29	105	25,93%
30-34	96	23,70%
35-39	34	8,40%
40-44	16	3,95%
45-49	8	1,98%
50+	5	1,23%

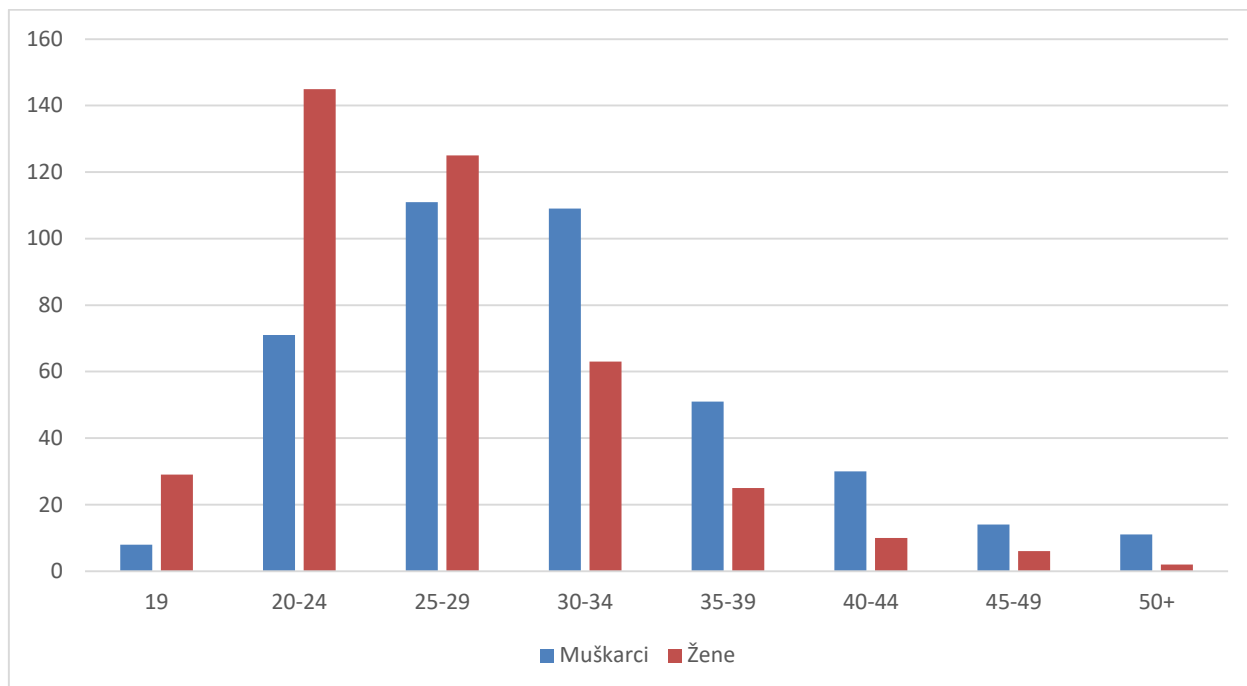
Tablica 33. Dobne skupine žena koje ulaze u brak u sveukupnom broju vjenčanih od 1850. do 1870. godine

Dobna skupina žena	Broj vjenčanja	Udio u sveukupnom broju vjenčanja
19	29	7,16%
20-24	145	35,80%
25-29	125	30,86%
30-34	63	15,56%
35-39	25	6,17%
40-44	10	2,47%
45-49	6	1,48%
50+	2	0,49%

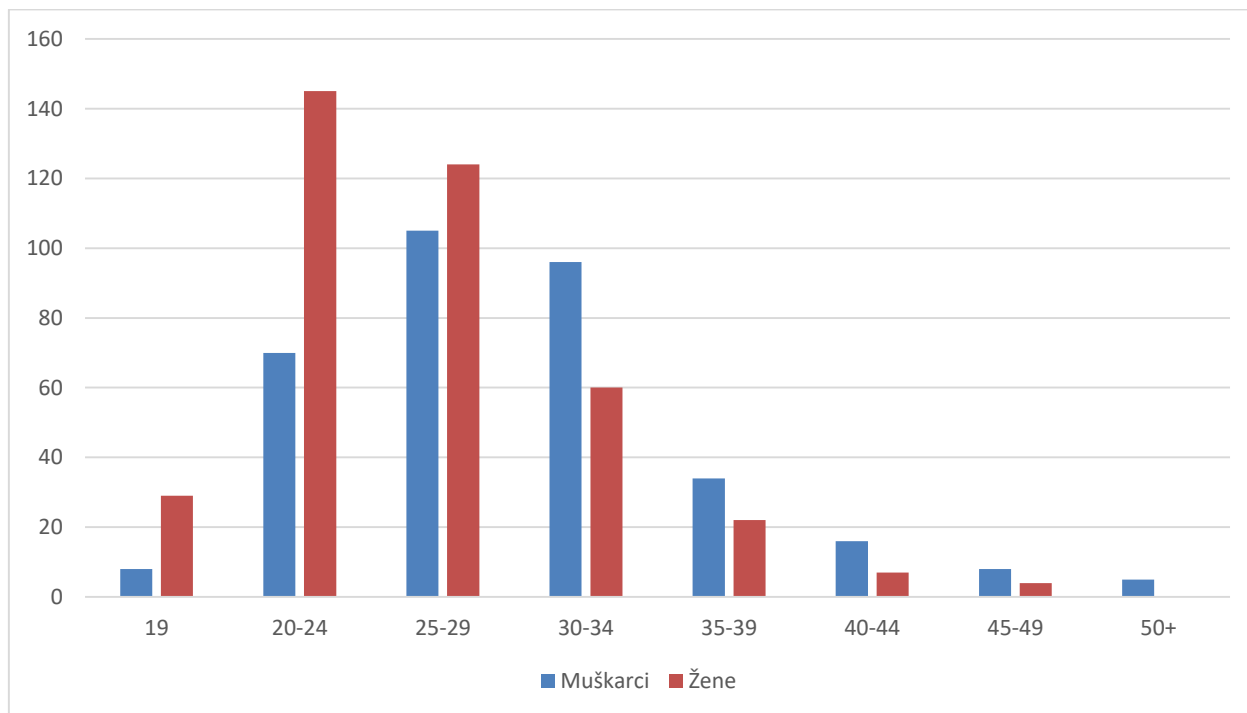
Tablica 34. Dobne skupine žena koje prvi put ulaze u brak u sveukupnom broju vjenčanih od 1850. do 1870. godine

19	29	7,16%
20-24	145	35,80%
25-29	124	30,62%
30-34	60	14,81%
35-39	22	5,43%
40-44	7	1,73%
45-49	4	0,99%
50+	0	0,00%

Grafikon 18. Usporedba dobnih skupina žena i muškaraca koji ulaze u brak u sveukupnom broju vjenčanih od 1850. do 1870. godine

Grafikon 19. Usporedba dobnih skupina žena i muškaraca koji ulaze u brak prvi put u sveukupnom broju vjenčanih od 1850. do 1870. godine

4.5. MLADENCI I DOBNA RAZLIKA

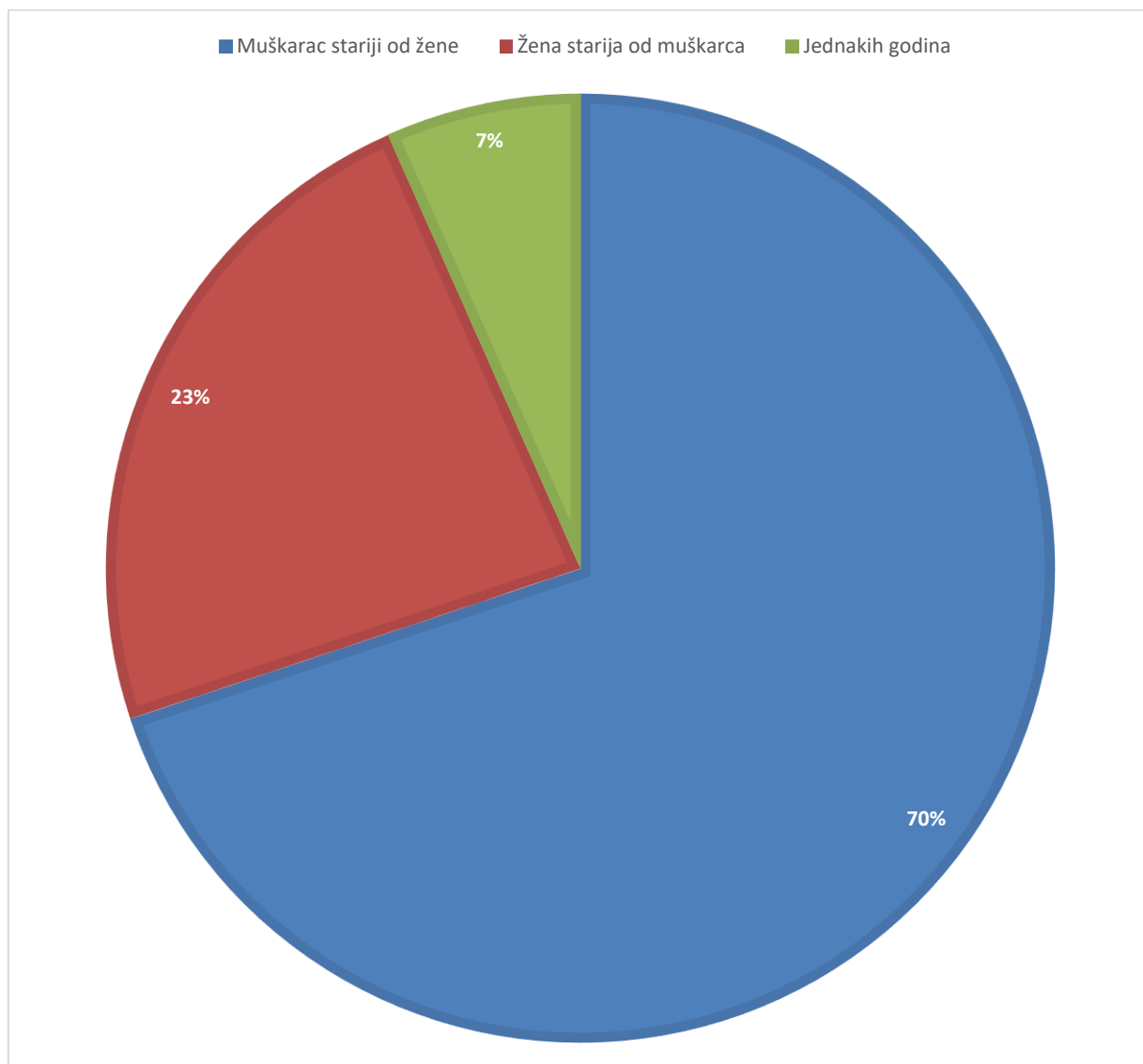
Ovisno o mjestu i razdoblju dobna razlika između mladenaca mogla je biti malena ili dostizati više brojke. U 19. stoljeću razlike se primjećuju između urbanog i ruralnog stanovništva, urbano stanovništvo je češće kasnije ulazilo u brak, a ruralno ranije. U drugoj polovici to postaje izraženije zbog procesa demografske tranzicije koji je bio jači u urbanim sredinama tako da možemo reći da je viši životni standard i bolje obrazovanje utjecalo na kasniji ulazak u brak.²⁰² Mladići su diljem Hrvatske uglavnom bili stariji od djevojaka s kojima su sklapali brak što je primjetno u većini Istre pa tako i u Pazinu.

Unutar promatranog razdoblja zabilježeno je 405 sklopljenih brakova od kojih su mladenci bili jednakih godina u 27 slučajeva (6,66% od sveukupnog broja sklopljenih brakova), brakova gdje je muškarac bio stariji od žene bilo je 283 (69,87%), a brakova gdje je žena starija od muškarca bilo je 95 (23,45%)(grafikon 20.). Muškarci su u prosjeku ulazili u brak 7,9 godina stariji od žena, a žene koje su ulazile u brak s više godina od muškarca bile su u prosjeku 4,68 godina starije. Sveukupni prosjek razlike u godinama mladenaca bio je 6,29 godina. Među muškarcima najviše je bilo onih koji su od žena bili stariji četiri godine (34 muškarca, 8,40% svih vjenčanja) i slijede ih muškarci koji su bili šest godina stariji (27 muškaraca, 6,67% svih vjenčanja). Ako obratimo pažnju na veće skupine vidimo da je muškaraca koji su bili stariji 20 i više godina od žena pri ulasku u brak bilo relativno malo i ako zbrojimo sve vidimo da ih je bilo samo 12 (2,96%) u promatranome razdoblju. Muškarci koji su bili stariji 11 do 19. godina čine 14,57% svih vjenčanja i bilo ih je 59. Prevladavaju brakovi u kojima je muškarac bio do deset godina stariji od supruge: 212 (52,35%). Među njima je bilo 98 (24,20%) muškaraca koji su bili stariji 6 do 10 godina i 114 (28,15%) koji su bili stariji jednu do pet godina (tablica 35.). Žene su najčešće bile starije od muškaraca 2 godine i u promatranom razdoblju sklopljeno je 22 (5,43% svih vjenčanja) braka u kojima nalazimo takvu razliku. Već smo spomenuli da je prosjek godina žena starijih od muškaraca pri ulasku u brak daleko manji nego u suprotnoj situaciji i to je vidljivo ako obratimo pažnju na veće dobne skupine. Žene koje su bile starije jednu do pet godina činile su 16,79% svih vjenčanja (68 vjenčanja), a sve ostale dobne skupine čine tek

²⁰² S. Paronić, "Demografska slika Župe Barban...", 144.

6,67% (27 vjenčanja), te među njima ne nalazimo niti jednu ženu koja je bila starija preko 20 godina od muškarca. (tablica 36.)

Grafikon 20. Spolna struktura i dobne razlike mladenaca pri ulasku u brak u razdoblju od 1850. do 1870. godine OD 1850. DO 1870. godine

Tablica 35. Dobna razlika starijih muškaraca u brakovima od 1850. do 1870.

Dobna razlika između starijeg muškarca i mlađe žene	Broj zabilježenih brakova	Udio u sveukupnom broju vjenčanja	Dobna razlika između starijeg muškarca i mlađe žene	Broj zabilježenih brakova	Udio u sveukupnom broju vjenčanja
36	1	0,25%	14	6	1,48%
30	1	0,25%	13	6	1,48%
29	1	0,25%	12	9	2,22%
26	2	0,49%	11	12	2,96%
25	1	0,25%	10	16	3,95%
24	1	0,25%	9	18	4,44%
23	2	0,49%	8	20	4,94%
21	2	0,49%	7	17	4,20%
20	1	0,25%	6	27	6,67%
19	3	0,74%	5	13	3,21%
18	5	1,23%	4	34	8,40%
17	2	0,49%	3	22	5,43%
16	12	2,96%	2	24	5,93%
15	4	0,99%	1	21	5,19%

Tablica 36. Dobna razlika starijih žena u brakovima od 1850. do 1870. godine

Dobna razlika između starije žene i mlađeg muškarca	Broj zabilježenih brakova	Udio u sveukupnom broju vjenčanja
16	2	0,49%
15	1	0,25%
13	3	0,74%
12	2	0,49%
11	3	0,74%
10	2	0,49%
9	1	0,25%
8	1	0,25%
7	3	0,74%
6	8	1,98%
5	12	2,96%
4	4	0,99%
3	14	3,46%
2	22	5,43%
1	16	3,95%

4.6. UDOVCI I UDOVICE

Visoki mortalitet uzrokovan lošim standardom, lošom higijenom i nedovoljno razvijenom medicinom u zajednicama 19. stoljeća dovodio je do pojave ponovljenih brakova jer su ljudi često smrću supružnika dolazili u ekonomski nestabilnu situaciju i briga za djecu koju su imali u prijašnjem braku postala je teška. Žene su posebice bile u teškom položaju zbog brige o djeci i udovice su često pokušavale što prije ponovno ući u brak kako bi financijski bile sposobne brinuti se za njih (u slučaju da su djeca ostala s njima), a muškarci su u slučaju djece pokušavali naći ženu kako bi imali nekog da se brine o njima.²⁰³ Muškarcima je bilo lakše pronaći novu supružnicu neovisno o broju djece iz prijašnjih brakova, a ženama je situacija bila daleko otežana jer su teže ulazile u nove brakove ako su bile starije i imale više djece.²⁰⁴

U promatranom razdoblju izbrojano je sveukupno 63 udovca (15,15% svih mladoženja) i 14 udovica (3,45% svih mladenki). Brakovi između udovica i udovca zabilježeni su devet puta (2,22%). Sveukupni broj brakova u kojima je barem jedan od supružnika bio udovac ili udovica bio je 67 (16,54%). Brakova između mladenaca koji su oboje prvi put stupali u brak bilo je 338 (83,45%) (grafikon 21.). U razdoblju od 1850. do 1860. godine u Vodnjanu je 22,21% svih vjenčanja imalo barem jednog udovca/udovicu²⁰⁵, nešto veći udio od 25,97% vidimo u Tinjanu kroz prvu polovicu 19. stoljeća²⁰⁶, a Buzet je od 1870. do 1880. godine imao 12,46% takvih brakova.²⁰⁷

Svećenici nisu posebno zabilježavali je li jedno od mladenaca ulazilo u drugi, treći ili četvrti brak nego bi samo ispunili rubriku koja je označavala da se radi o udovcu ili udovici. Svejedno za neke ljude možemo iščitati iz podataka koliko su puta ulazili u brak u promatranom razdoblju ako vidimo upis njihovog prvog vjenčanja. Među muškarcima vidimo da se pet muškaraca ponovno ženilo jednom nakon prvog braka. Oni su bili seljak Petar Banovac Gerce iz Sv. Petra u Šumi, pazinski seljak Anton Kurelović, seljak iz Tinjana Pavao Dobrila, pazinski seljak Slobodan Dorčić, vojni invalid Josip Ujčić i seljak sa Starog Pazina Josip Vranić. Slučaj Josipa Vranića je zanimljiv jer je stupio u brak dva puta unutar jedne godine. U prvi brak stupio je 23.

²⁰³ N. Vekarić i dr. „Vrijeme ženidbe i ritam poroda...“, 58.-63.

²⁰⁴ S. Paronić, „Demografska slika Župe Barban...“, 158.

²⁰⁵ L. Lešić Pustijanac, „Životni ciklus vodnjanske župe...“, 62.

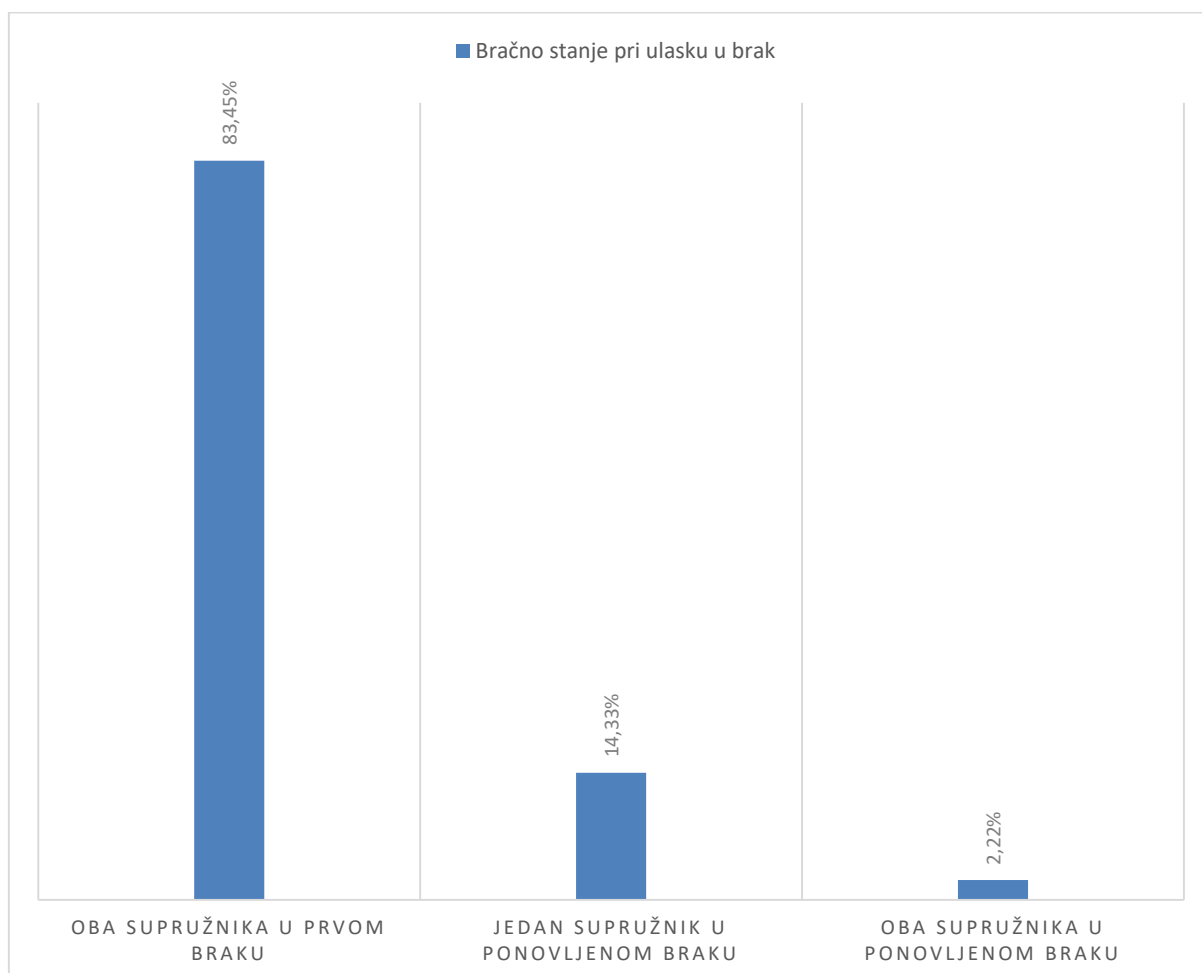
²⁰⁶ T. Bonaca, „Ritam života župe Tinjan...“, 69.-70.

²⁰⁷ R. Kralj-Brassard i dr. „Stanovništvo Buzeta (1870. –1880.)...“, 137.-139.

siječnja 1861. sa 21-godišnjom pazinskom seljakinjom Katarinom Ujčić Bonomo.²⁰⁸ Pregledom upisa u matičnu knjigu umrlih nalazimo podatak da je Katarina umrla već 8. veljače iste godine od posljedica teškog akutnog bronhitisa.²⁰⁹ Sljedeći brak sklopio je iste godine 27. studenog sa 23-godišnjom seljakinjom iz Pazina Marijom Velan.²¹⁰

Dob udovaca i udovica prilikom ulaska u novi brak u prosjeku je bila vrlo slična. Prosječna dob udovaca bila je 38,30 godina, dok su udovice u prosjeku ulazile u brakove malo kasnije s 38,84 godine. Prosječna dob žena koje su ulazile u brak s udovcima bila je puno niža od njihove dobi i iznosila je 31,38 godina. S udovicama situacija je drukčija jer su one ulazile u brak s nešto starijim muškarcima kojima je prosječna dob bila 39,15 godina.

Grafikon 21. Bračno stanje supružnika pri stupanju u brak od 1850. do 1870. godine

²⁰⁸ HR-DAPA 429, Matična knjiga vjenčanih Pazin 1847 – 1912

²⁰⁹ HR-DAPA 429, Matična knjiga umrlih Pazin 1847-1909

²¹⁰ HR-DAPA 429, Matična knjiga vjenčanih Pazin 1847 – 1912

4.7. PODRIJETLO MLADENACA

Svećenici su, uz ostale podatke, u matičnoj knjizi vjenčanih bilježili i porijeklo mladenaca, a u slučaju da je jedan od njih bio iz Pazina, zabilježili su i njihov kućni broj. Mjesto porijekla uz kućni broj bilo je zabilježeno kod svakog braka u promatranom razdoblju, ali je u 13 slučajeva (3,2% upisa mladoženja) mjesta odakle su mladoženje dolazile bilo nemoguće iščitati zbog nečitkog rukopisa ili nemogućnosti identifikacije mjesta, a kod mladenki samo je jedno mjesto bilo potpuno nepoznato. Većina mladenaca bila je iz Pazina, sveukupno 68,76% muških i ženskih upisa(u broju su uračunati i ljudi koji su upisani da su bili iz agera grada Pazina, ali ne i osobe sa Staroga Pazina koji je bio svoja zasebna župa). Mladike su se većinom udavale u mjestu odakle potječu i od 405 upisanih njih 350(86,42%) dolazi s područja Pazina i njegovog agera. Iz ostalih mjesta u Istri bilo je upisano 10,61% mladenki, a ostale su bile iz drugih hrvatskih mjesta izvan Istre, te iz Slovenije i Italije. Sveukupno je navedeno 31 mjesto odakle potječu mladike (tablica 37). Ta mjesta su: ager Pazina (*ager Pisinum*), Labin (*Albona*), Tinjan (*Antignana*), Boljun (*Boliunum*), Borut (*Boruto*), Brezovica u Zagrebu (*Bresovica*), Cerovlje (*Cerovglie*), Krbune (*Charbuna*), Kršikla (*Chersicla*), Claut-Portenone Italija (*Claut*), Dolenjska-Slovenija (*Dolegnska*), Draguč (*Draguch*), Gračišće (*Galignnana*), Žminj (*Gimino*), Gorica (*Goritia*), Grimalda, Idrija-Slovenija (*Idria*), Kopar (*Justinopol*), Lindar (*Lindarum*), Mošćenice (*Moschenice*), Novaki (*Novacus*), Paz (*Paas*), Poreč (*Parentio*), Pićan (*Pićan*), Pazin (*Pisinum*), Pula (*Polia*), Prato-Toskana Italija (*Prato*), Zarečje (*Zaretium*), Trst (*Tergestum*), Beram (*Vermum*) i Stari Pazin (*Vetus Pisinum*).

Mladoženja iz Pazina bilo je nešto manje nego mladenki, ako uzmemo u obzir i pazinski ager njih je bilo 207 (51,11% svih mladoženja)(tablica 38). Mjesta odakle su dolazili bila su raznolikija te je zabilježeno 48 različitih mjesta. Neki mladoženje su dolazili iz dalekih krajeva poput Rumunjske, Poljske i Štajerske. Zanimljiv je upis mjesta 20. travnja 1870. kada su se vjenčali javni zabavljač (*ludi magister popularis*) Šimun Dominik Vascotto i pazinska građanka Anđelka Masopust. U rubriku podrijetla mladoženje svećenik je upisao *insula ex* što znači s otoka. Nije upisan niti jedan drugi podatak koji bi nam mogao više reći o tome s kojeg je točno otoka mladoženja došao.²¹¹ Mjesta odakle su dolazili bila su ager Pazina (*ager Pisinum*), Labin (*Albona*),

²¹¹ HR-DAPA 429, Matična knjiga vjenčanih Pazin 1847 – 1912., 1870.

Tinjan (*Antignana*), Boljun (*Boliunum*), mjesto sjeverno od Monfalconea, Italija (*Brazzano*), Brezovica u Zagrebu (*Bresovica*), Šleska-Poljska (*Slesia*), Mađarska (*Hungaria*), Kopar (*Justinopol*), Kanfanar (*Canfanarum*), Karlobag (*Carlopage*), Kašćerga (*Cashcerga*), Krbune (*Charbune*), Kršan (*Chersane*), Kopriva-Slovenija (*Copriva*), Draguč (*Draguch*), Fažana (*Fasana*), Plomin (*Plomin*), Gračišće (*Gallignana*), Grdoselo (*Gherdoselum*), Žminj (*Giminum*), Gorica (*Goritia*), Krnica (*Corenitia*), sa otoka (*insula ex*), Lindar (*Lindarum*), Motovun (*Montona*), Novaki (*Novacus*), Paz (*Pass/Pax/Pas*), Poreč (*Parentium*), Piran (*Phyranis*), Pilsen-Poljska ili Plzeň-Češka (*Pilsen*), Pazin (*Pisinum*), Pula (*Polia*), Portula-regija Pijemont Italija (*Portula*), Prato-Toskana Italija (*Prato*), Štajerska (*Stiria*), Sv. Petar u Šumi (*S. Petri in Sylvis*), Savičenta (*S. Vincenti*), Oriovac-Slavonija (*Orieovaeni Slavonia*), Tarnova-Rumunjska, Trst (*Tergestum*), Tolmin, Venecija (*Venetia*), Beram (*Vermum*), Verona-Italija (*Verona*), Stari Pazin (*Vetus Pisinum*), Volosko (*Volosco*) i Zarečje (*Zaretium*).

Tablica 37. Mjesta odakle su dolazile mladenke u razdoblju od 1850. do 1870. godine

Mjesto	Broj	Udio	Mjesto	Broj	Udio
<i>ager Pisinum</i> (ager Pazina)	11	2,72%	<i>Grimalda</i>	1	0,25%
<i>Albona</i> (Labin)	2	0,49%	<i>Idria</i> (Idrija, Slovenija)	1	0,25%
<i>Antignana</i> (Tinjan)	2	0,49%	<i>Justinopol</i> (Kopar)	1	0,25%
<i>Boliunum</i> (Boljun)	2	0,49%	<i>Lindarum</i> (Lindar)	3	0,74%
<i>Boruto</i> (Borut)	1	0,25%	<i>Moschenice</i> (Mošćenice)	2	0,49%
<i>Bresovica</i> (Brezovica u Zagrebu)	1	0,25%	<i>Novacus</i> (Novaki)	2	0,49%
<i>Cerovglie</i> (Cerovlje)	1	0,25%	<i>Paas</i> (Paz)	3	0,74%
<i>Charbuna</i> (Krbune)	1	0,25%	<i>Parentio</i> (Porež)	1	0,25%
<i>Chersicla</i> (Kršikla)	2	0,49%	<i>Petena</i> (Pićan)	3	0,74%
<i>Claut</i> (Claut, Portenone Italija)	1	0,25%	<i>Pisinum</i> (Pazin)	339	83,70%
<i>Dolegnska</i> (Dolenjska, Slovenija)	1	0,25%	<i>Polā</i> (Pula)	2	0,49%
<i>Draguch</i> (Draguč)	1	0,25%	<i>Prato</i> (Prato, Toskana Italija)	1	0,25%
nepoznato	1	0,25%	<i>Zaretium</i> (Zarečje)	1	0,25%
<i>Gallignana</i> (Galižana)	6	1,48%	<i>Tergestum</i> (Trst)	3	0,74%
<i>Gimino</i> (Žminj)	1	0,25%	<i>Vermum</i> (Beram)	2	0,49%
<i>Goritia</i> (Gorica)	2	0,49%	<i>Vetus Pisinum</i> (Stari Pazin)	4	0,99%

Tablica 38. mjesta odakle su dolazili mladoženje u razdoblju od 1850. do 1870. godine

<i>ager Pisinum</i> (ager Pazina)	5	1,23%	<i>Lindarum</i> (Lindar)	25	6,17%
<i>Antignana</i> (Tinjan)	12	2,96%	<i>Montona</i> (Motovun)	2	0,49%
<i>Boliunum</i> (Boljun)	3	0,74%	<i>Novacus</i> (Novaki)	6	1,48%
<i>Brazzano</i> (mjesto sjeverno od Monfalconea)	1	0,25%	<i>Pass/Pax/Pas</i> (Paz)	3	0,74%
<i>Bresovica</i> (Brezovica u Zagrebu)	1	0,25%	<i>Parentium</i> (Poreč)	2	0,49%
<i>Slesia</i> (Šleska-Poljska)	1	0,25%	<i>Phyranis</i> (Piran)	2	0,49%
<i>Hungaria</i> (Mađarska)	1	0,25%	<i>Pilsen</i> (Pilsen-Poljska ili Plzeň-Češka)	1	0,25%
<i>Justinopoli</i> (Kopar)	1	0,25%	<i>Pisinum</i> (Pazin)	202	49,88%
<i>Canfanarum</i> (Kanfanar)	1	0,25%	<i>Pola</i> (Pula)	3	0,74%
<i>Karlopago</i> (Karlobag)	1	0,25%	<i>Portula</i> (Portula, regija Pijemont Italija)	1	0,25%
<i>Cascherga</i> (Kašćerga)	1	0,25%	<i>Prato</i> (Prato, Toskana Italija)	1	0,25%
Nepoznato	13	3,21%	<i>Stiria</i> (Štajerska)	2	0,49%
<i>Charbuna</i> (Krbune)	1	0,25%	<i>S. Petri in Sylvis</i> (Sv. Petar u Šumi)	8	1,98%
<i>Chersane</i> (Kršan)	1	0,25%	<i>S. Vincenti</i> (Savičenta)	1	0,25%
<i>Copriva</i> (Kopriva, Slovenija)	1	0,25%	<i>Orieovaeni</i> (Oriovac, Slavonija)	1	0,25%
<i>Draguch</i> (Draguč)	1	0,25%	<i>Tarnova</i> (Rumunjska)	1	0,25%
<i>Fasana</i> (Fažana)	1	0,25%	<i>Tergestum</i> (Trst)	5	1,23%
<i>Flanona</i> (Plomin)	2	0,49%	<i>Tolmin</i> (Tolmin)	2	0,49%
<i>Gallignana</i> (Galižana)	6	1,48%	<i>Venetia</i> (Venecija)	1	0,25%
<i>Gherdoselum</i> (Grdoselo)	3	0,74%	<i>Vermum</i> (Beram)	13	3,21%
<i>Gimino</i> (Žminj)	21	5,19%	<i>Verona</i> (Verona, Italija)	1	0,25%
<i>Goritia</i> (Gorica)	1	0,25%	<i>Vetus Pisinum</i> (Stari Pazin)	26	6,42%
<i>Corenitia</i> (Krnica)	1	0,25%	<i>Volosco</i> (Volosko)	2	0,49%
<i>insula ex</i> (sa otoka)	1	0,25%	<i>Zaretium</i> (Zarečje)	13	3,21%

4.8. SVJEDOCI

Svjedoci na vjenčanjima bili su prisutni kod svih 405 izbrojanih vjenčanja u Pazinu između 1850. i 1870. godine. Svjedoci su na vjenčanjima bili obavezni, ali za razliku od kumova na krštenju njihovim odabirom se ljudi najčešće nisu pokušavali društveno uzvisiti tako da su svjedoci često birani jer su bili „pri ruci“, to jest biran je lokalni sakristan zbog svoje prisutnosti u crkvi gdje se vjenčanje i održalo, ili su zvali prijatelje i obitelji. Zato ne začuđuje da su dva najčešća svjedoka u Pazinu bili lokalni sakristani Martin Koverlica (svjedok na 51 vjenčanju, 12,59% svih vjenčanja) i Jakov Agostinić (svjedok na 30 vjenčanja, 7,41% svih vjenčanja). Slijede ih zemljoposjednik Franjo Grbac (deset vjenčanja, 2,47% svih vjenčanja), kancelar Jakov Stupar (devet vjenčanja, 2,22% svih vjenčanja) i zemljoposjednik Josip Camus (devet vjenčanja, 2,22% svih vjenčanja) (tablica 39.). Martina Koverlicu, Jakova Agostinića i Josipa Camusa nalazimo i među pet najčešćih krsnih kumova. Svjedoci su po tradiciji bili muški, ali u Pazinu su se u promatranom razdoblju našle dvije iznimke. Dana 28. studenog 1855. godine brak su sklopili seljak Ivan Pavao Gortan iz Berma i pazinska krčmarica Marija Pilat, a na vjenčanju su svjedoci bili seljaci Martin i Vincentija Gortan. Svećenik nije naveo jesu li bili u braku ili u kakvom srodstvu s mladoženjom, ali prezime pokazuje da su najvjerojatnije bili u srodstvu.²¹² Drugo vjenčanje sa ženskim svjedokom bilo je 19. kolovoza 1858. godine kada su brak sklopili Stjepan Boserio krojač iz Karlobaga i Marija Jurale iz Pazina. Svjedoci na vjenčanju bili su lokalni brijač Enriko Bakarčić i lokalna krčmarica Franka Gržetić.²¹³

Kod većine vjenčanja u Pazinu u promatranom razdoblju bila su zabilježena dva kuma, ali nalazimo i slučajeve kada je tu funkciju obnašalo troje ljudi i jedan slučaj kada je svećenik upisao samo jednog svjedoka. Na vjenčanju sklopljenom između lindarskog seljaka Martina Šajine i pazinske seljakinje Marije Petrović 13. srpnja 1863. godine bio je samo jedan svjedok, seljak Anton Gula.²¹⁴ Tri svjedoka zabilježena su 10. veljače 1858. godine kada su na vjenčanju seljaka Ivana Klanjca iz Novaki i pazinske krčmarice Marije Defar svjedoci bili zemljoposjednici Anton Drndić, Josip Camus i Šimun Monas.²¹⁵

²¹² HR-DAPA 429, Matična knjiga vjenčanih Pazin 1847 – 1912

²¹³ HR-DAPA 429, Matična knjiga vjenčanih Pazin 1847 – 1912

²¹⁴ HR-DAPA 429, Matična knjiga vjenčanih Pazin 1847 – 1912

²¹⁵ HR-DAPA 429, Matična knjiga vjenčanih Pazin 1847 – 1912

Tablica 39. Pet najpopularnijih svjedoka u razdoblju od 1850. do 1870. godine

Ime	Broj svjedočenja	Udio u sveukupnom broju vjenčanja
Jakov Agostinić (sakristan)	30	7,41%
Josip Camus (zemljoposjednik)	9	2,22%
Martin Koverlica (sakristan)	51	12,59%
Franjo Grbac (zemljoposjednik)	10	2,47%
Jakov Stupar (kancelar)	9	2,22%

5. UMRLI U PAZINU U RAZDOBLJU OD 1850. do 1870. GODINE

Za analizu umrlih u Pazinu od 1850. godine do 1870. godine korištena je matična knjiga umrlih od 1847. do 1909. godine. Svećenik je u njih upisivao ime i prezime, profesiju, kućni broj, religiju, dob u trenutku smrti i uzrok smrti. Povremeno je svećenik upisivao i mjesto odakle je bila osoba (u slučaju da osoba nije živjela u Pazinu), ali je samo u 23 slučaja zabilježeno odakle su bili. Kod svih ostalih upisa svećenik nije zabilježio odakle su. U 28 slučaja nije zabilježen kućni broj što bi moglo možda značiti da osoba nije bila iz Pazina, a u samo tri takva slučaja imamo i potvrdu toga jer je svećenik zabilježio iz kojega su mjesta točno. Gotovo u svim upisima bilo je zabilježeno ime i prezime, osim tri iznimke kada svećenik nije znao kako se osoba zvala. Prvi slučaj dogodio se 21. srpnja 1859. kada je nepoznati muški leš pronađen (*inventus mortus*) u Žbrlinima i svećenik je umjesto imena napisao *N.N.*, uzrok smrti bio je moždani udar (*apoplexia*). Iako je svećenik zabilježio da je osoba umrla u pedesetoj godini života ta brojka je vjerojatno bila pretpostavka temeljena na izgledu muškarca.²¹⁶ Drugi upis osobe nepoznata imena bio je zabilježen 25. srpnja 1862. godine kada je u štali Ivana Rosmana na Rijavcu (mjesto uz pazinski potok) pronađena 27 godina stara djevojka koja je umrla od posljedica groznice (*febris*) i umjesto njenog imena bilo je zabilježeno *Ignota* (nepoznata).²¹⁷ Treći slučaj zabilježen je 16. rujna 1865. godine kada je upisana žena nepoznatih godina i nepoznatog imena (zabilježena kao *N.N.*). Zanimljive su dvije posebnosti kod ovog upisa, svećenik je upisao da je umrla žena bila sestra osobe imena Ivan Šarac i da uzrok smrti nije bilo moguće ustvrditi što postavlja mnoga pitanja o tome kako je uopće svećenik doznao čija je sestra bila, a nije uspio doznati njeno ime.²¹⁸ Svećenik pet puta nije upisao ime umrle osobe, jer je u svih pet slučajeva to bilo tek rođeno dijete koje je umrlo netom nakon poroda ili je bilo mrtvorođenče.

²¹⁶ HR-DAPA 429, Matična knjiga umrlih Pazin 1847 – 1909

²¹⁷ HR-DAPA 429, Matična knjiga umrlih Pazin 1847 – 1909

²¹⁸ HR-DAPA 429, Matična knjiga umrlih Pazin 1847 – 1909

5.1.GODIŠNJE KRETANJE UMRLIH I MORTALITET

U Pazinu je od 1850. do 1870. godine zabilježena smrt 1285 osoba. U prosjeku vidimo da je broj mrtvih godišnje bio 61,2. Nekoliko godina je posebno odstupalo od prosjeka po velikom broju mrtvih. Godine 1855. epidemija kolere poharala je Pazin i zabilježeno je 88 smrti kroz godinu, marginalno veći broj mrtvih upisan je 1859. godine kada se iz podataka u matičnoj knjizi umrlih primijećuje epidemija šarlaha te je zabilježeno 89 smrti i 1861. godina s 83 smrti kroz koju nije očita neka posebna epidemija, ali je zabilježeno mnogo smrti uzrokovanih raznim groznicama (*febris, febre*) i sedam slučajeva dizenterije (*dissenteria*). Godine s najmanjom smrtnošću bile su 1857. s 42 zabilježene smrti i 1860. s 43 zabilježene smrti (tablica 40. grafikon 22.). Ako obratimo pažnju na krštene po godinama vidjet ćemo da je 1855. godine bilo najmanje krštenih, te da je to druga godina po redu s najvećim brojem umrlih, a zanimljivo je da je 1859. i 1861. godine kada je smrtnost bila među najvišima kršten i najveći broj djece, očito zbog reakcije na visoku smrtnost 1855. i 1859.

Kako nam je poznat točan broj stanovnika u tri godine kroz promatrano razdoblje (1853., 1857., i 1869. godina) i znamo koliko je osoba umrlo možemo izračunati mortalitet tih godina i napraviti pretpostavku mortaliteta ostalih godina u promatranom razdoblju. U poznatim godinama je mortalitet bio 23,79‰ 1853. godine, 14,58‰ 1857. godine i 18,56‰ 1869. godine. U godinama pretpostavljenog mortaliteta vidimo da je najveći mortalitet bio 31,84‰ 1855. godine kada je Pazinom harala epidemija kolere i 30,86‰ 1859. godine kada je u Pazinu primijećena epidemija šarlaha (tablica 41. grafikon 23). U drugim istarskim mjestima mortalitet je bio daleko viši kroz godine kada je poznat točan broj stanovnika. U Barbanu je stopa mortaliteta 1857. godine iznosila 33,44‰, a 1869. godine 40,17‰.²¹⁹ Vodnjan je pokazivao još veći mortalitet i on je 1853. godine iznosio 47,70‰, a 1857. godine 41,84‰.²²⁰

²¹⁹ S. Paronić, "Demografska slika Župe Barban...", 187.

²²⁰ L- Lešić Pustijanac, "Životni ciklus vodnjanske župe...", 33.

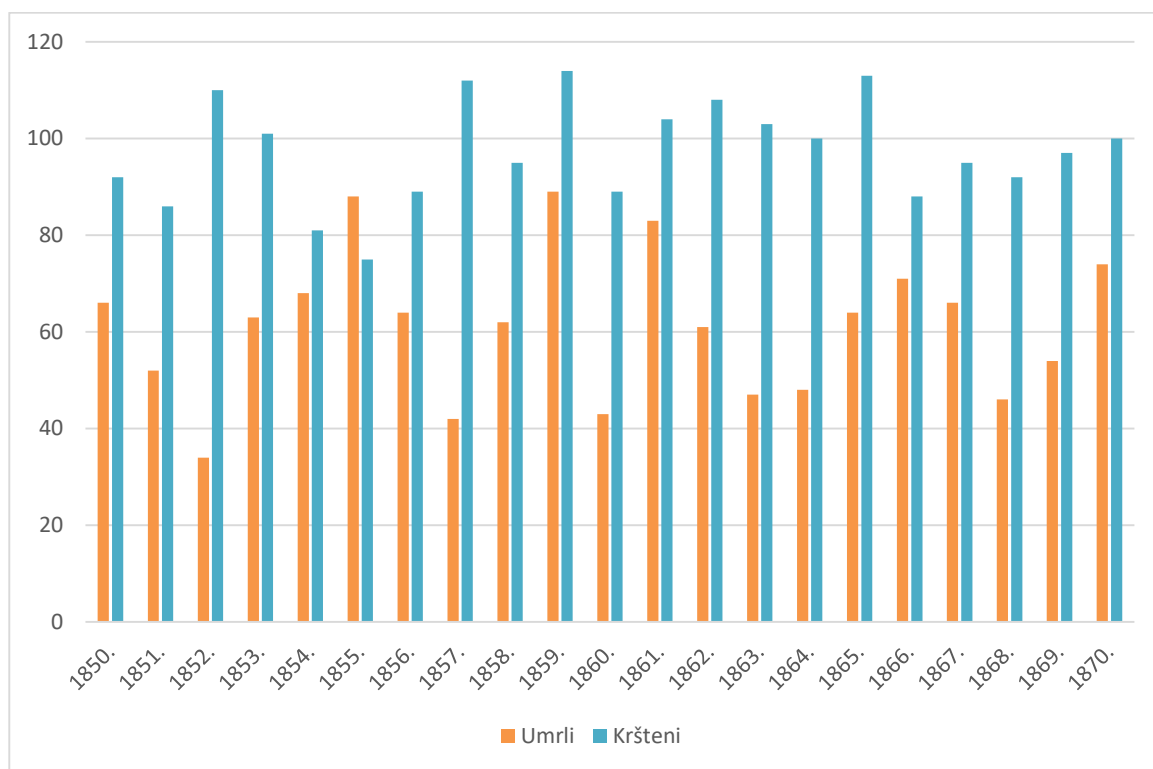
Tablica 40. Godišnji raspored umrlih u razdoblju od 1850. do 1870. godine

Godina	Broj umrlih	Udio u sveukupnom broju
1850.	66	5,14%
1851.	52	4,05%
1852.	34	2,65%
1853.	63	4,90%
1854.	68	5,29%
1855.	88	6,85%
1856.	64	4,98%
1857.	42	3,27%
1858.	62	4,82%
1859.	89	6,93%
1860.	43	3,35%
1861.	83	6,46%
1862.	61	4,75%
1863.	47	3,66%
1864.	48	3,74%
1865.	64	4,98%
1866.	71	5,53%
1867.	66	5,14%
1868.	46	3,58%
1869.	54	4,20%
1870.	74	5,76%

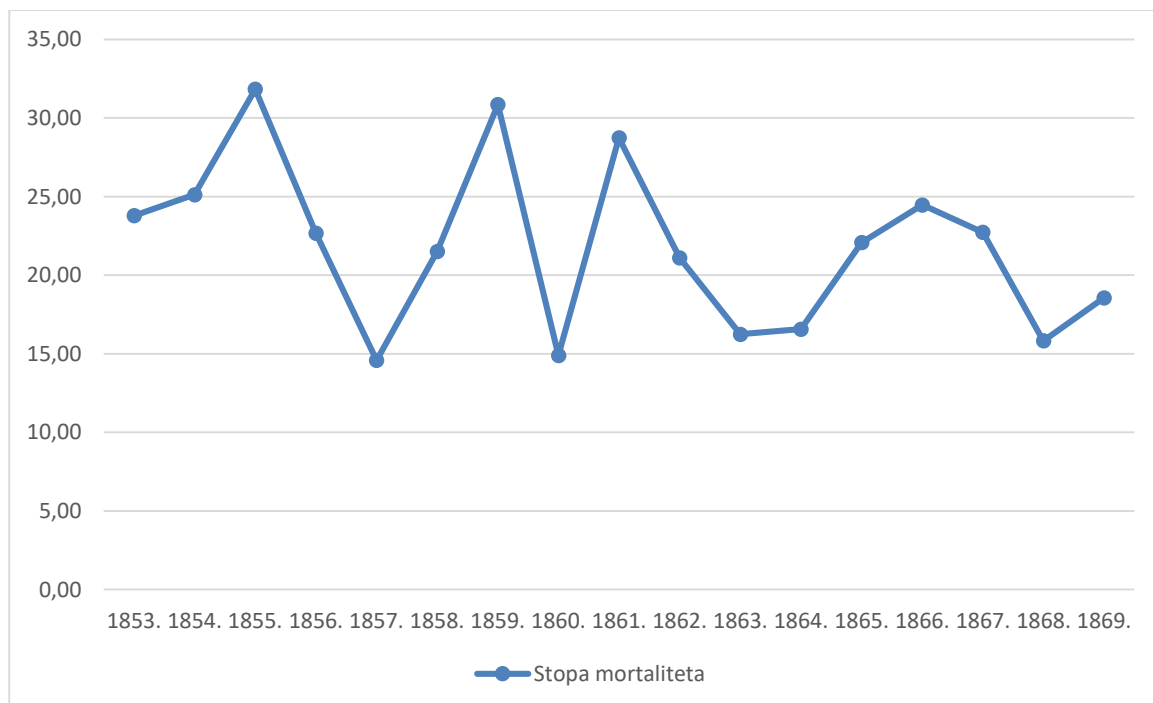
Tablica 41. Mortalitet u Pazinu u razdoblju od 1853. do 1869. godine

Godina	Broj stanovnika	Broj umrlih	Mortalitet
1853.	2648	63	23,79‰
1854.	2706	68	25,13‰
1855.	2764	88	31,84‰
1856.	2822	64	22,68‰
1857.	2880	42	14,58‰
1858.	2882	62	21,51‰
1859.	2884	89	30,86‰
1860.	2886	43	14,90‰
1861.	2888	83	28,74‰
1862.	2890	61	21,11‰
1863.	2893	47	16,25‰
1864.	2896	48	16,57‰
1865.	2899	64	22,08‰
1866.	2901	71	24,47‰
1867.	2903	66	22,74‰
1868.	2906	46	15,83‰
1869.	2909	54	18,56‰

Grafikon 22. Usporedba umrlih i krštenih od 1850. do 1870. godine

Grafikon 23. Stopa mortaliteta u razdoblju od 1853. do 1869. godine

5.2. SEZONSKO KRETANJE UMRILIH

Broj umrlih često je varirao ovisno o mjesecima, to jest godišnjim dobima, zbog mnogih faktora. Manje bitni, ali primjetni faktori koji su utjecali na sezonsko kretanje umrlih bili su osnovni biološki faktori poput dobi, spola i snaga imuniteta pojedinaca. Najveći utjecaj na sezonsko kretanje imala je klima promatranog mjesta jer je temperatura i vlaga imala veliki utjecaj na ljudski organizam. Po zimi, kada su temperature bile niže i samim time ljudski organizam manje otporan, češće su bile razne bolesti dišnih putova i groznice dok u ljetnim mjesecima kada je zbog visokih temperatura bilo teže čuvati hranu od kvarenja i teže doći do čiste vode vidimo da su se širile crijevne bolesti poput dizenterije.²²¹ Zimi je i duži boravak u zatvorenim prostorima omogućavao bolestima koje su se prenosile kontaktom ili zrakom da se puno brže šire među stanovništvom posebno u gradovima, a relativno niski higijenski standardi 19. stoljeća pomagali su u širenju raznih bolesti.²²²

U razdoblju od 1850. do 1870 godine u Pazinu najvišu smrtnost nalazimo u predjesenskom i jesenskom razdoblju. Mjeseci koji su imali najveću smrtnost bili su studeni (129 umrlih, 10,04% svih umrlih), rujan (127 umrlih, 9,88%) i listopad (125 umrlih, 9,73%). Visoku smrtnost nalazimo kroz još tri mjeseca, u travnju (123 umrlih, 9,57%), siječnju (117 umrlih, 9,11%) i kolovozu (119 umrlih, 9,26%). Najmanju smrtnost imali su srpanj (68 umrlih, 5,29%), lipanj (81 umrlih, 6,30%) i svibanj (87 umrlih, 6,77%) (tablica 42. grafikon 24.). Kad zbrojimo broj umrlih po mjesecima i rasporedimo ga po godišnjim dobima vidimo da su jesen (354 umrlih, 27,55%) i zima (326 umrlih, 25,37%) bila godišnja doba sa najviše umrlih. Ljeto je bilo nešto manje ubojito (314 umrlih, 24,44%), a najmanje je umrlih zabilježeno u proljeće (291 umrlih, 22,65%) (grafikon 25.). Jesen je u Pazinu bila ubojita zbog više razloga. Većinski agrarno stanovništvo bilo je izmoreno zbog teških ljetnih i jesenskih poljskih radova, crijevne bolesti koje su bile česte ljeti i početkom jeseni lakše su zahvatile radom oslabljene organizme, a veliku je ulogu odigrala i specifična pazinska klima uvjetovana velikom vlagom zbog prisutnosti pazinskog potoka i jame te geografska situiranost u kotlini iznad Pazinske jame. Pazinske jeseni toplije su nego u drugim istarskim

²²¹ Dubravka Božić Bogović i Eldina Lovaš, „Demografski pokazatelji u matičnoj knjizi umrlih reformirane župe Vardarac u 18. stoljeću“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, sv. 32., 2014., 181.-182.

²²² D. Božić Bogović, *Rođenje, brak i smrt –Stanovništvo južne Baranje u 18. stoljeću*, Beli Manastir: Grafika d.o.o, 2013., 86.

mjestima, a ljeta dostižu iznimno visoke temperature slične onima u primorskim gradovima što dovodi do iznimno sparnog ljeta i jeseni zbog lokalne vlage. Dnevne fluktuacije temperatura kroz godinu drastičnije su nego u drugim istarskim mjestima, primjerice u Pazinu je zimi temperatura 4 stupnjeva Celzijusa niža ujutro nego u Puli, a popodne je razlika samo oko jednog stupnja. Godišnje doba s najviše fluktuacija između iznimno niske i visoke temperature je proljeće i klimatološka istraživanja pokazala su da je pazinsko proljeće često daleko hladnije od pazinske jeseni.²²³ Takve nagle dnevne promjene temperature dovode ljudski organizam u stanje smanjenog imuniteta što pogoduje razvitku raznih virusa i bakterija unutar ljudskog tijela i zarazom bolesti dišnih puteva.²²⁴ Temperatura Pazina u jesen, zimu i proljeće nerijetko pada ispod nule što ima negativan utjecaj na zdravlje lokalnog stanovništva.²²⁵ U drugim istarskim mjestima vidimo sličnosti, ali i određene razlike. U Tinjanu kroz prvu polovicu 19. stoljeća je poput Pazina kraj ljeta i početak jeseni nosio velik broj umrlih,²²⁶ drukčiju situaciju vidimo u Barbanu kroz cijelo 19. stoljeće gdje je najveći broj umrlih bio u zimskim mjesecima²²⁷, Vodnjan je od 1850. do 1860. imao najveći broj umrlih kroz ljeto²²⁸, a slični sezonski raspored mrtvih imao je i Buzet od 1870. do 1880. godine.²²⁹ Visoku smrtnost u travnju ne nalazimo u prije spomenutim mjestima i vidimo jasnu razliku između hladnog pazinskog proljeća i proljeća u drugim istarskim mjestima.

Određeni mjeseci mogli su biti pogubni za pojedine dobne skupine i vidimo veće postotke umrlih u različitim mjesecima po dobi. Najubojitiji mjesec bio je studeni, kada je umiralo najviše dojenčadi (tj. djece mlađe od jedne godine). U promatranom razdoblju u studenom je zabilježeno ukupno 30 smrti (23,25% svih smrti u studenome). Nakon njih najčešće su u studenome umirala djeca u dobnim skupinama od jedne do godine godine (15,50%) te od pet do devet godina (8,52%), što znači da su u studenome najčešće umirala djeca s manje od deset godina (47,28% svih umrlih imalo je manje od 10 godina). Najčešće su umirali od raznih groznica (*febris*) i od grčeva najvjerojatnije uzrokovanih crijevnim bolestima (*spasmus i convulsiones*) U rujnu je situacija bila jako slična. U tom mjesecu je umro još veći broj djece mlađe od

²²³ M. Sijerković, „Pazin između jutarnje mrzline ...“, 17.-28.

²²⁴ <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5035958/> (zadnja provjera 6.8.2019.)

²²⁵ M. Sijerković, „Pazin između jutarnje mrzline ...“, 17.-28.

²²⁶ T. Bonaca, „Ritam života župe Tinjan...“, 81.

²²⁷ S. Paronić, "Demografska slika Župe Barban...", 193.

²²⁸ L. Lešić Pustijanac, "Životni ciklus vodnjanske župe...", 73

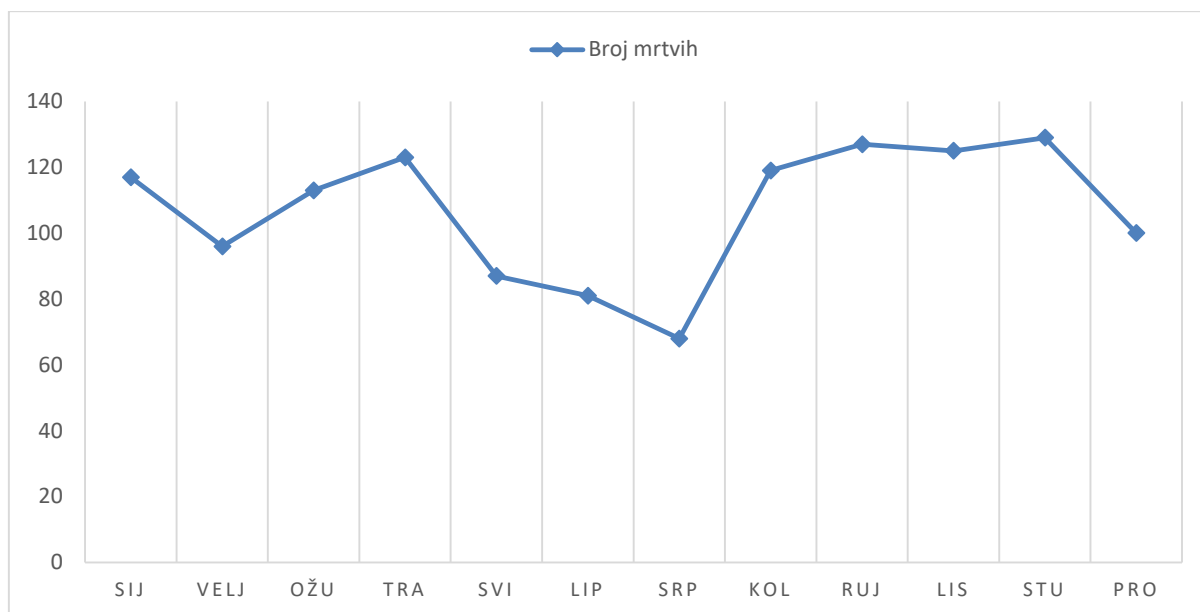
²²⁹ R.Kralj-Brassard i dr. „Stanovništvo Buzeta (1870. –1880.)...“, 134.

deset godina (57,48%), i mnogo je više primjera crijevnih bolesti (*diarrhoea*- proljev, *febris verminosa*- groznica uzrokovana crijevnim nametnicima i *dissenteria/febris dissenterica*-dizenterija). Za djecu u predfertilnom razdoblju (1 do 14 godina) najpogubnija godišnja doba bila su ljeto, posebice kasno ljeto, i jesen, a u proljeće su, uz izuzetak travnja, umirali jako malo. Visoka smrtnost u travnju je bila različita od prva tri najpogubnija mjeseca. Naime, premda je tada izražena visoka smrtnost za predfertilno razdoblje, dobna skupina s najviše umrlih bila je skupina ljudi starijih od 50 godina (43,9% svih umrlih tog mjeseca). U ukupnom broju ljudi starijih od 50 godina upravo je travanj bio daleko najsmrtonosniji. Tada je umrlo 14,36% svih ljudi starijih od 50 godina. Druga najviša smrtnost za tu dobnu skupinu bila je u ožujku (10,64%) tako da vidimo da je starijim ljudima najviše škodilo hladno vrijeme i velike dnevne fluktuacije u temperaturama koje su lako mogle izazvati prehlade i upale. Najveći broj ljudi u fertilnom razdoblju koje možemo smatrati odraslima (od 15. do 49. godine) umiralo je najviše krajem ljeta i početkom jeseni, ali visoku smrtnost vidimo i početkom zime (udio umrlih od 10,79% nalazimo u siječnju, kolovozu i studenom) (tablica 43., tablica 44. grafikon 26.).

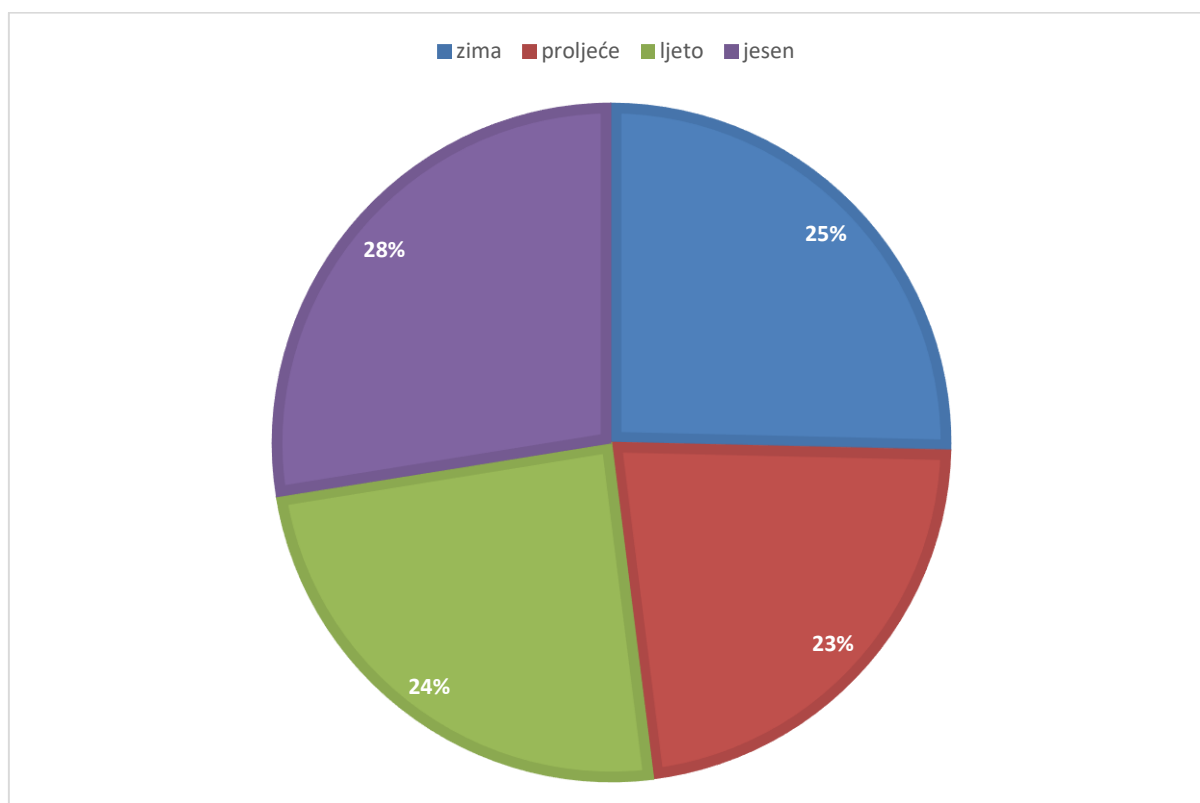
Tablica 42. Mjesečni raspored umrlih u razdoblju od 1850. do 1870. godine

Mjesec	Broj umrlih	Udio
siječanj	117	9,11%
veljača	96	7,47%
ožujak	113	8,79%
travanj	123	9,57%
svibanj	87	6,77%
lipanj	81	6,30%
srpanj	68	5,29%
kolovoz	119	9,26%
rujan	127	9,88%
listopad	125	9,73%
studen	129	10,04%
prosinac	100	7,78%

Grafikon 24. Mjesečni raspored umrlih u razdoblju 1850. do 1870

Grafikon 25. Udio umrlih po godišnjim dobima od 1850. do 1870.

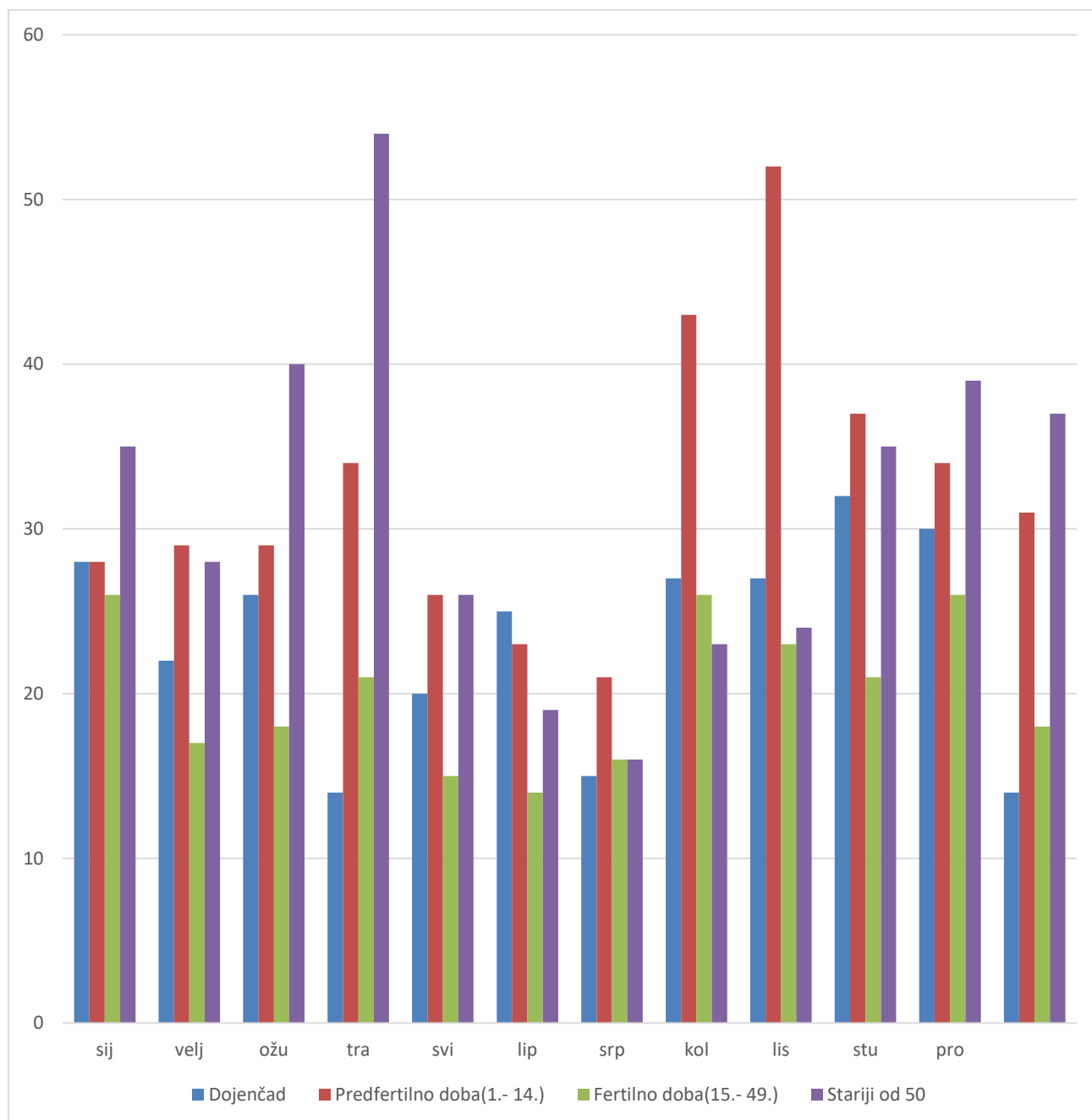
Tablica 153. Mjesečni raspored smrti dojenčadi i osoba u predfertilnoj dobi od 1850. do 1870. godine

Dojenčad	Broj umrlih	Udio	Predfertilna dob	Broj umrlih	Udio
siječanj	28	10,00%	siječanj	28	7,24%
veljača	22	7,86%	veljača	29	7,49%
ožujak	26	9,29%	ožujak	29	7,49%
travanj	14	5,00%	travanj	34	8,79%
svibanj	20	7,14%	svibanj	26	6,72%
lipanj	25	8,93%	lipanj	23	5,94%
srpanj	15	5,36%	srpanj	21	5,43%
kolovoz	27	9,64%	kolovoz	43	11,11%
rujan	27	9,64%	rujan	52	13,44%
listopad	32	11,43%	listopad	37	9,56%
studen	30	10,71%	studen	34	8,79%
prosinac	14	5,00%	prosinac	31	8,01%
ukupno	280		ukupno	387	

Tablica 164. Mjesečni raspored umrlih u fertilnoj dobi i starijih od 50 godina u razdoblju od 1850. do 1870. godine

Fertilna dob	Broj umrlih	Udio	Stariji od 50	Broj umrlih	Udio
siječanj	26	10,79%	siječanj	35	9,31%
veljača	17	7,05%	veljača	28	7,45%
ožujak	18	7,47%	ožujak	40	10,64%
travanj	21	8,71%	travanj	54	14,36%
svibanj	15	6,22%	svibanj	26	6,91%
lipanj	14	5,81%	lipanj	19	5,05%
srpanj	16	6,64%	srpanj	16	4,26%
kolovoz	26	10,79%	kolovoz	23	6,12%
rujan	23	9,54%	rujan	24	6,38%
listopad	21	8,71%	listopad	35	9,31%
studen	26	10,79%	studen	39	10,37%
prosinac	18	7,47%	prosinac	37	9,84%
ukupno	241		ukupno	376	

Grafikon 26. Mjesečni raspored umrlih po dobnim skupinama u razdoblju od 1850. do 1870. godine

5.3. DOB I SPOL UMRLIH

U matičnoj knjizi umrlih Pazina unutar promatranog razdoblja svećenik je redovito bilježio spol i dob umrlih. Samo jedan upis čini iznimku. Ranije smo spomenuli sestru Ivana Saraza za koju nije bilo moguće utvrditi ime, uzrok smrti i dob tako da ona nije uključena u analizu, osim u pitanju spola. Svećenik je čak i kod upisa mrtvorođenčadi (*natus mortus*) zabilježio da je „dob“ bila jedan sat.

U Pazinu je od 1850. do 1870. godine ukupno upisano 1285 osoba u matičnu knjigu umrlih. Kako su svećenici zabilježili spol osobe koja je umrla u svim zabilježenim slučajevima možemo dobiti točnu spolnu strukturu umrlih u Pazinu i promatrajući njihove godine vidjeti koliko je bio godišnji prosjek mrtvih. Zabilježeno je 654 muškarca i 631 žena, muškarci su činili 51,89%, a žene 49,11% svih upisa (grafikon 27.). Kod muškog dijela populacije prosječna je dob u trenutku smrti bila 26,71 godina, a kod žena 30,81 godina što znači da je prosječna dob u trenutku smrti sveukupnog stanovništva bila 28,76. Sveukupna prosječna dob je i u drugim istarskim mjestima bila oko 30 godina i u svim mjestima je zabilježena viša dob kod žena u trenutku smrti, ali se razlikuju od Pazina po visini prosječne dobi muškaraca i žena. U Barbanu od 1820. do 1840. godine muškarci su prosječno umirali s 23,7 godina dok su žene umirale gotovo 10 godina kasnije s 32,4 godine²³⁰, a u Tinjanu su tijekom prve polovice 19. stoljeća muškarci umirali prosječno s 32,86 godine dok su žene živjele nešto dulje, odnosno umirale su u prosječnoj dobi od 34,75 godina.²³¹ Trebamo s oprezom uzimati prosječnu dob smrti jer su dojenčad i djeca činila veliki dio svih umrlih. Kako je 51,9% svih umrlih imalo manje od 15 godina ako ih isključimo iz računanja dolazimo do nešto realističnijeg prikaza prosječne dobi smrti. Muškarci koji su preživjeli djetinjstvo u prosjeku su umirali u dobi od 53,67 godina, a gotovo identična prosječna dob u kojoj su umirale žene bila je 53,73 godine. Prosječna dob smrti ljudi koji su preživjeli djetinjstvo iznosila je 53,7 godina, a kako je za Tinjan napravljena ista analiza vidimo da je prosječna dob smrti bila slična pazinsko, no ipak gotovo dvije godine niža, te je iznosila 51,68 godina.²³² Najstariji zabilježeni muškarac bio je seljak Simon Panzobel koji je u svojoj 90. godini umro od dizenterije²³³, a najstarija zabilježena žena bila je

²³⁰ T. Radola, "Stanovništvo Barbana u matičnim knjigama...", 88

²³¹ T. Bonaca, „Ritam života župe Tinjan...“, 86.

²³² Isto

²³³ HR-DAPA 429, Matična knjiga umrlih Pazin 1847 – 1909

Lucija Zgrablić koja je u 94. godini umrla zbog staračkog marazma (*marasmus senilis*).²³⁴

U 19. stoljeću znanje o medicini, životni standard i higijena nisu bili na visokoj razini. U takvom društvu smrtnost je bila prilično visoka, a u opasnosti od smrti su najčešće bili najmlađi i najstariji. Poboljšanje tih uvjeta omogućuje početak demografske tranzicije i dovodi do manje smrtnosti dojenčadi tako da je smrtnost dojenčadi dobar pokazatelj demografske tranzicije.²³⁵ U sveukupnom broju umrlih u Pazinu dojenčadi je bilo 280 i činila su 21,79% svih umrlih. Muška dojenčad činila je 23,09% (151 dijete) svih umrlih muškaraca i bila je najzastupljenija dobna skupina umrlih u tom dijelu populacije, dok je druga najzastupljenija bila dobna skupina od jedne do četiri godine koja je činila 17,74% (116 djece). Treću najzastupljeniju dobnu skupinu činila su djeca od pet do devet godina, s 9,48% (62 dječaka) svih umrlih muške populacije. Kod ženskog dijela populacije situacija je bila malo drugačija. Najzastupljenija dobna skupina bila je od jedne do četiri godine (21,24% svih žena, 134 djevojčica), a druga najzastupljenija bila su dojenčad (20,44%, 129 djevojčica). Treća najzastupljenija dobna skupina bile su žene od 75 do 79 godina (5,39% svih umrlih žena, 34 žene) (tablica 45.). Razlika između smrtnosti muške i ženske dojenčadi uvjetovana je s nekoliko bioloških faktora. Na temelju istraživanja Grega L. Drevenstedt, Eileen M. Crimmins, Sarinnapha Vasunilashorn i Caleba E. Finch u kojemu se je na primjerima 15 razvijenih država istraživala dojenačka smrtnost kroz 19. i 20. stoljeće vidimo da se muška djeca češće rađaju s manjom težinom i samim time su imala slabiji organizam i imunitet, komplikacije pri porodu koje su mogle biti riješene carskim rezom češće su se događale kod muške djece i mnogo je veća vjerojatnost da će muško dijete iz rodnog kanal na zadak što može dovesti do iznimno teškog i opasnog poroda tako da ne začeđuje veći broj umrle muške dojenčadi.²³⁶

²³⁴ HR-DAPA 429, Matična knjiga umrlih Pazin 1847 – 1909., 1854.

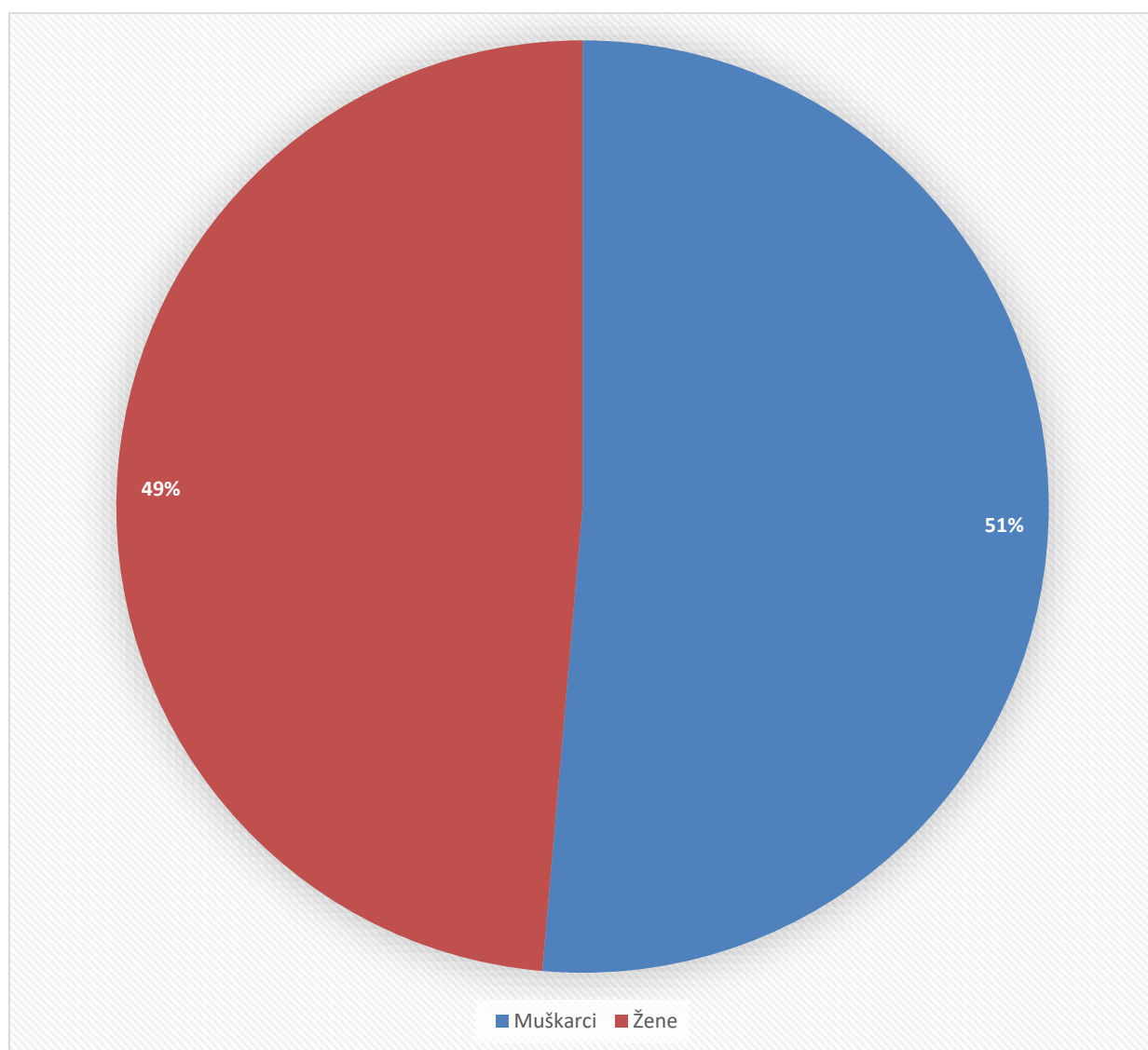
²³⁵ N. Vekarić i dr., „Počeci demografske tranzicije...“, 44-46.

²³⁶ <https://www.pnas.org/content/105/13/5016> (zadnja provjera 10.8. 2019.)

Tablica 45. Dobna i spolna struktura umrlih u razdoblju od 1850. do 1870. godine

Dobna skupina	Muškarci	Udio	Žene	Udio	Muškarci i žene	Udio
<1	151	23,09%	129	20,44%	280	21,79%
1-4	116	17,74%	134	21,24%	250	19,46%
5-9	62	9,48%	30	4,75%	92	7,16%
10-14	19	2,91%	26	4,12%	45	3,50%
15-19	17	2,60%	25	3,96%	42	3,27%
20-24	27	4,13%	24	3,80%	51	3,97%
25-29	14	2,14%	17	2,69%	31	2,41%
30-34	15	2,29%	18	2,85%	33	2,57%
35-39	14	2,14%	12	1,90%	26	2,02%
40-44	16	2,45%	12	1,90%	28	2,18%
45-49	17	2,60%	13	2,06%	30	2,33%
50-54	21	3,21%	14	2,22%	35	2,72%
55-59	25	3,82%	24	3,80%	49	3,81%
60-64	29	4,43%	25	3,96%	54	4,20%
65-69	19	2,91%	33	5,23%	52	4,05%
70-74	30	4,59%	29	4,60%	59	4,59%
75-79	28	4,28%	34	5,39%	62	4,82%
80-84	25	3,82%	16	2,54%	41	3,19%
85-89	6	0,92%	10	1,58%	16	1,25%
90+	3	0,46%	5	0,79%	8	0,62%
Nepoznata dob	0	0,00%	1	0,16%	1	0,08%
Ukupno	654	100%	631	100%	1285	100%

Grafikon 27. Udio spolova u sveukupnom broju umrlih od 1850. do 1870. god

5.4. KOLERA 1855. GODINE

Kolera je bolest koju uzrokuje bakterija *Vibrio cholerae* i u 19. stoljeću je zabilježen velik broj epidemija te bolesti diljem svijeta. Inkubacija je mogla biti brza i trajati od pet sati do pet dana nakon kojih su počeli nastupati grozni simptomi i najčešće smrt. Nakon inkubacije žrtva bolesti počinje osjećati jaku mučninu koja je često izazivala povraćanje i počinje imati proljev koji je postajao s vremenom sve jači te su se u zadnjem stadiju bolesti u stolici bolesnika znali nalaziti i dijelovi crijeva. To je dovodilo do ogromne dehidracije i grčenja u trbuhu nakon čega je mogla nastupiti smrt. Osobu oboljelu od kolere bilo je moguće prepoznati u zadnjim stadijima bolesti po isušenom licu i plavičastim isušenim usnama. Sama bolest se prenosila preko ljudskih fekalnih čestica, a u 19. stoljeću je zbog slabe higijene i nečiste vode bilo moguće naći takve čestice u izvorima vode u mnogim zajednicama pa čak i na hrani koja je bila u doticaju sa zaraženim osobama. Smrtnost oboljelih od kolere je varirala i zabilježeni su slučajevi kada je smrtnost oboljelih bila 10%, dok je u drugim slučajevima znala dostizati 60%. Prva pandemija 19. stoljeća krenula je iz Indije 1816. godine i počela se širiti morskim i kopnenim putem diljem cijelog svijeta, a izazivala je veliki strah među pukom, ali i među doktorima koji nisu znali što je točno uzrokovalo bolest i kako se ona širi. Tako su bili podijeljeni na dvije skupine, jednu koja je zagovarala da je ljudski kontakt bitan u širenju kolere i drugu čiji su pobornici smatrali da je okoliš oboljelih kriv za zarazu.²³⁷ Njezino širenje iz Indije bilo je iznimno brzo zbog britanskih kolonija na tom području i iznimno razvijenoj prometnoj mreži između svih britanskih kolonija što je omogućilo brzo širenje bolesti.²³⁸

Kolera je u Istri zabilježena 1836. godine u Pazinu, Vodnjanu, Žminju i Svetvinčentu, ali nije dostigla velike razmjere kao kod kasnijih epidemija.²³⁹ Prva prava epidemija kolere koja je zabilježena u Istri bila je 1849. godine.²⁴⁰ U Pazinu je 1855. godine zabilježeno sveukupno 14 osoba koje su umrle od posljedica kolere. U slučaju Katarine Sartori ne možemo biti sigurni je li ona oboljela i umrla od kolere jer je kao uzrok smrti naveden *typhus cholerosus*, najvjerojatnije jer je u trenutku smrti

²³⁷ ur. Josip P. Byrne, *Encyclopedia of Pestilence, Pandemics and Plagues. Vol. 1 A-M*, London: Greenwood press 2008., 96.-98.

²³⁸ Irena Ipšić „Demografske i društveno-gospodarske posljedice epidemije kolere – primjer epidemije u Drenovcima 1873. godine“ *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, sv. 10, No. 1. 2010., 528.-530.

²³⁹ Ivan Rudelić, „Kolera“ *Istarska enciklopedija* dostupno na <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1397>

²⁴⁰ J. Jelinčić, „Neke epidemije u Buzetskom...“, 164.-165.

pokazivala simptome tifusa i kolere (koji imaju sličnosti jer oboje uzrokuju proljev i mučninu) tako da je svećenik upisao taj pojam.²⁴¹ Prosječna dob umrlih od kolere bila je 39 godina, najmlađa žrtva bio je osmomjesečni Anton Paćelat, a najstarija žrtva bila je 79 godina stara Sankta Vidmar.²⁴² Kod Antona možemo vidjeti i primjer kako se je bolest mogla širiti unutar obitelji zbog stalnog kontakta, jer je dva dana kasnije koleri podlegao i njegov 28-godišnji otac, pazinski seljak Ivan Paćelat.²⁴³ Epidemija 1855. godine u Istri bila je različitog intenziteta ovisno o mjestu gdje je harala. Buzet je bio zahvaćen kolerom i njoj je podleglo 247 stanovnika. U Vodnjanu je broj umrlih dostigao prilično veliku brojku od 167 osoba²⁴⁴, a od barbanskih stanovnika samo je 38 umrlo od kolere.²⁴⁵

²⁴¹ HR-DAPA 429, Matična knjiga umrlih Pazin 1847 – 1909, 1855.

²⁴² Isto

²⁴³ Isto

²⁴⁴ L. Lešić Pustijanac, "Životni ciklus vodnjanske župe...", 95.

²⁴⁵ S. Paronić, "Demografska slika Župe Barban...", 276.

5.5. ŠARLAH 1859. GODINE

U Pazinu se 1859. godine proširila epidemija streptokokne bolesti imena šarlah. Tu bolest u matičnoj knjizi umrlih nalazimo pod dva imena: *scarlatina* i *febris scarlatina*. Streptokok A zaslužan je za bolest šarlaha, širi se kontaktom s tjelesnim tekućinama oboljelog od bilo koje vrste streptokokne bolesti od kojih su najčešće upale grla. Kako bakterija završi i u česticama slina i katara koje bolesnik iskašljava često se širi upravo preko kašlja. Inkubacija traje nekoliko dana, a simptomi su groznica, mučnina i ponekad proljev i trbušni bolovi koje nakon nekoliko dana prati lako prepoznatljiv osip po kojemu su tu bolest lako prepoznavali. Djeca su najviše podložna toj bolesti tako da u matičnim knjigama umrlih (pa tako i pazinskoj knjizi umrlih) najčešće nalazimo upise djece, a nešto rjeđe starijih osoba.²⁴⁶

Povremeno je nalazimo u promatranom razdoblju u Pazinu, a najviše je puta zabilježena 1859. godine kada je 28 ljudi umrlo zbog te bolesti. Od tih 28 čak 23 bila su djeca od deset godina i mlađa, a ako zbrojimo prosječnu dob vidimo da je ona bila samo 8,03 godina s pribrojenima i odraslima koji su podlegli toj bolesti. Bolest se prilično brzo mogla proširiti na obitelj ili malenu zajednicu. Katarina Drndić (sedam godina), kćer seljaka Ivana Derndića je 15. travnja umrla od posljedica šarlaha, a njezin brat Anton (dvije godine) umro je od iste bolesti tjedan dana kasnije 1. svibnja. Muka Ivana Drndićaa nije tu prestala jer sljedeći dan 2. svibnja imamo zabilježenu smrt njegove kćeri Marije (pet godina) također od posljedica šarlaha. Tragičan slučaj dvije smrti u obitelji dogodio se seljaku Mateju Jelenčiću koji je isti dan 18. travnja zbog šarlaha izgubio dvije kćeri, Mariju (dvije godine) i Tereziju (19 godina).²⁴⁷

²⁴⁶ Milan Radošević „O dizenteriji, ospicama, sifilisu, šarlahu i tifusu u Istarskoj provinciji za talijanske međuratne uprave (1918. – 1940.)“, *Problemi sjevernog Jadrana*, sv. 14., 2015., 70.-73.

²⁴⁷ HR-DAPA 429, Matična knjiga umrlih Pazin 1847 – 1909

5.6 TUBERKULOZA

Tuberkuloza je iznimno opasna bolest koja je kroz cijelu ljudsku povijest oduzela mnoge živote, a posebno je opasna bila krajem novog vijeka, jer se u industrijskom društvu lako širila među stanovništvom zbog gustoće naseljenosti u urbanim sredinama. Bakterija *Myobacterium Tuberculosis* najčešće je zarazila pluća i na njima se počinju raditi čvorovi mrtvog tkiva i bakterija po kojima je i bolest dobila ime (tuberkul je ime tog specifičnog čvora koji se stvara). Ti čvorovi su znali nastajati pokraj krvnih žila i kada bi oboljeli kašljali često bi iskašljavali krv što je jedan od prepoznatljivih simptoma bolesti. Oboljeli od tuberkuloze polako su postajali sve slabiji, njihov kašalj je postajao sve gori i polako su umirali. Taj je proces mogao trajati godinama. Dio oboljelih preživi bolest, ali je do kraja života sposoban preko kašlja zaraziti drugu osobu. Bolest se mogla proširiti na druge organe i uzrokovati sasvim različite simptome od klasične tuberkuloze tako da je u matičnim knjigama ponekad teško otkriti točno koliko je ljudi oboljelo od tuberkuloze.²⁴⁸

Tuberkuloza je u Pazinu kroz promatrano razdoblje bila razlog smrti za 127 osoba (9,88% svih umrlih) što je najveći udio umrlih od jedne bolesti unutar promatranog razdoblja. U matičnu knjigu umrlih bolest je bilježena pod mnogim imenima *tuberculosis*, *consumptio*, *febris consumptio* i najčešće korišteni izraz *phtysis/phtisis*. Zahvaćala je sve dobne skupine od jedne godine nadalje, ali dobna skupina koja je bila najviše zahvaćena bili su mladići i djevojke od 20 do 24 godine (17,32% svih umrlih od tuberkuloze). Kada zbrojimo sve dobne skupine u fertilnoj dobi (15 do 49 godina) vidimo da je 48,81% svih umrlih od tuberkuloze (62 umrla, 4,82% svih upisa umrlih) umrlo kada su bili u naponu snage. Takve bolesti mogle su biti velika prijetnja cijelim obiteljima, posebice obiteljima nižih slojeva koje su često bile velike, a prostor življenja je bio malen što je olakšavalo zarazu. Za ilustraciju donosimo jedan takav slučaj iz ožujka i travnja 1850. godine. Desetogodišnji Jakov Dellezuani je 6. ožujka umro od tuberkuloze, a njegova osmogodišnja sestra Marija je podlegla bolesti mjesec dana kasnije 14. travnja.²⁴⁹

²⁴⁸ ur. J. P. Byrne „Encyclopedia of Pestilence...“, 702.-704.

²⁴⁹ HR-DAPA 429, Matična knjiga umrlih Pazin 1847 – 1909

5.7. OSTALI UZROCI SMRTI

Ovisno o sredini u kojoj se je svećenik nalazio i njegovom medicinskom znanju matične knjige umrlih mogle su imati upise pravog razloga smrti ili samo upis simptoma bolesti koja je bila uzrokom smrti pojedine osobe. Znanje medicine u svijetu je kroz 19. stoljeće imalo ogromne skokove u napretku, ali je svejedno bilo na niskoj razini u usporedbi sa znanjem medicine u sljedećem stoljeću. Da bi se svećenicima olakšalo prepoznavanje i upisivanje bolesti 1863. godine objavljena je knjiga s nazivljem bolesti *Index denominationum morborum, diversarum conditionum et personarum, artium atque opificiorum ad usumv incscriptionis in libros parochiales*. Unatoč objavi te knjige svejedno je ponekad bilo nemoguće utvrditi točnu bolest od koje je oboljeli preminuo tako da u matičnim knjigama umrlih nalazimo mnoge upise raznih groznica i marazma(slabosti) koji su bili samo simptomi neke bolesti.²⁵⁰

U Pazinu u promatranom razdoblju od 1285 umrlih nemoguće je bilo utvrditi točan uzrok smrti u 51 slučaju (3,96% svih upisa) zbog nečitkog rukopisa, a prije smo naveli slučaj sestre Ivana Saraza, čije ime svećenik nije znao, gdje je pod uzrok smrti svećenik zabilježio da je nemoguće ustvrditi kako je umrla.

Prije smo spomenuli tuberkulozu kao jedan od čestih uzroka smrti. Dotakli smo se epidemije šarlaha 1859. godine i kroz promatrano razdoblje vidimo da su u Pazinu česte bile bolesti dišnog sustava. Tuberkuloza i šarlach znali su napadati i druge organe, ali kako su najčešće napadale organe dišnih putova bit će uključene u analizu. Od bolesti koje možemo identificirati kao bolesti dišnih putova u promatranom razdoblju najviše je ljudi umrlo od tuberkuloze(127 upisa, 9,88% svih umrlih), upale pluća(71 upisa, 5,52% svih umrlih) i šarlaha(50 upisa, 3,89% svih umrlih). Tuberkuloza je napadala odrasle osobe, šarlach djecu, a upalu pluća vidimo najčešće kod osoba starijih od 50 godina. Od 71 upisa umrlih od upale pluća, 33 osobe (46,47% svih umrlih od upale pluća) imalo je preko 50 godina. Najviše umrlih od upale pluća nalazimo u hladnom siječnju, ali i ožujku i travnju kada u Pazinu često dolazi do velikih dnevnih temperaturnih promjena. Stariji ljudi slabijeg imuniteta bili su podložniji tim bolestima, posebno u vrijeme velike hladnoće i naglih temperaturnih promjena. Od upala unutar prsnog koša zabilježena je i upala poplućnice (*pleuritis*) u 14 slučajeva koja je

²⁵⁰J. Jelinčić, „Matične knjige župe Višnjan 1748. – 1914.“, *Histria: godišnjak Istarskog povijesnog društva*, sv. 7, 2017., 66.

podjednako napadala starije i djecu, a malo slučajeva nalazimo među odraslima u fertilnom razdoblju. Među bolestima dišnih puteva nalazimo razne kašljeve (*tussis*) i groznice (*febris*) za koje je teško odrediti koja je točno bolest bila uzrokom smrti. Zabilježeni su tako *tussis*, *tussis catharalis* (kašalj popraćen katarom, najvjerojatnija neka vrsta upale grla), *tussis convulsiva* (kašalj popraćen grčevima) i *tussis pagana* (seljački kašalj), a od groznica povezanih s dišnim putevima zabilježene su *febris catharalis* (groznica popraćena katarom) i *febris asthma* (groznica popraćena simptomima astme). Od bolesti grla zabilježene su angine bez drugih objašnjenja ili opisa, ali i *angina difterica* nama poznata kao difterija. Oboljeli od difterije najčešće imaju upaljeno ždrijelo, ali ta bolest može uzrokovati upalu nosa i zovu je još krup ili hrup.²⁵¹ Zabilježena je kao angina 14, a kao hrup (*croup*) osam puta. Osim spomenutih, navedene su i druge bolesti grla poput bronhitisa (*bronchitis*) i laringitisa (*laringitis*). Među bolestima dišnih puteva zabilježena je i kronična bolest astma 11 puta, ali je zbog slabog znanja o toj bolesti u 19. stoljeću nemoguće utvrditi koji je točno tip astme, bronhijalni ili kardijalni, bio zaslužan za smrt ljudi u Pazinu. Ukupan broj ljudi u promatranom razdoblju čiji je uzrok smrti bila bolest dišnih puteva bio je 361 (28,09% svih umrlih), ako isključimo tuberkulozu i šarlah iz analize ta je brojka bila 184 (14,31% svih umrlih) (tablica 46.)

Tablica 46. Bolesti dišnih puteva u razdoblju od 1850. do 1870. godine

Bolest	Broj	Udio u sveukupnom broju upisa	Bolest	Broj	Udio u sveukupnom broju upisa
<i>Angina</i> (angina)	14	1,09%	<i>Pneumonia</i> (upala pluća)	71	5,53%
<i>Angina difterica</i> (difterija)	14	1,09%	<i>Pleuritis</i> (upala poplućnice)	14	1,09%
<i>Croup</i> (hrup)	8	0,62%	<i>Tussis</i> (kašalj)	13	1,01%
<i>Asthma</i> (astma)	11	0,86%	<i>Tussis catharalis</i> (kašalj uz katar)	1	0,08%
<i>Bronchitis</i> (bronhitis)	3	0,23%	<i>Tussis convulsiva</i> (kašalj uz grčeve)	5	0,39%
<i>Catharus</i> (katar)	3	0,23%	<i>Tussis pagana</i> (seljački kašalj)	1	0,08%

²⁵¹ „Difterija“ u „Medicinski leksikon“, <http://medicinski.lzmk.hr/difterija/> (zadnja provjera 11.8.2019)

<i>Febris asthma</i> (astmatična groznica)	1	0,08%	<i>Febris scarlatina</i> (šarlah)	41	3,19%
<i>Febris catharalis</i> (groznica popraćena katarom)	19	1,48%	<i>Scarlatina</i> (šarlah)	9	0,70%
<i>Laringitis</i> (laringitis)	6	0,47%	<i>Tuberculosis/phtisis...</i>	127	9,88%

Zbog nepoznavanja točne bolesti koja je uzrokovala smrt pojedine osobe, u matičnoj knjizi umrlih dosta često nalazimo upise raznih groznica preko kojih možemo identificirati neke bolesti (poput „febris scarlatina“ koja je označavala da je osoba umrla od šarlaha ili „febris dissenterica“ koja nam ukazuje na smrt zbog dizenterije). Groznice i visoka temperatura čest su simptom iznimno velikog broja bolesti i mnogo je ljudi umrlo dok je proživljavalo groznicu kao simptom, a svećenik je ponekad znao i identificirati što je točno uzrokovalo groznicu, pa bi i to upisao (zato imamo poklapanje groznica i drugih bolesti). U drugim slučajevima upis nam može dati samo naznake bolesti od koje je upisana osoba zaista i umrla, primjerice „febris reumatica“ može nam otkriti da je osoba umrla od neke reumatske bolesti koja joj je uzrokovala groznicu. Groznice su najviše zahvaćale djecu mlađu od 10 godina i od 343 upisa umrlih od neke vrste groznice čak 154 (44,89%) njih je imalo manje od 10 godina. U matičnoj knjizi umrlih zabilježene su ove vrste groznica *febris* (groznica), *febris acuta* (akutna groznica), *febris asthma* (astmatična groznica), *febris reumatica* (reumatska groznica), *febris catharalis* (groznica popraćena katarom), *febris chronica* (kronična groznica ili groznica izazvana kroničnom bolesti), *febris consumtiva* (tuberkulozna groznica), *febris convulsiva* (groznica popraćena grčevima), *febris dissenterica* (dizenterijska groznica), *febris gastrica* (želučana groznica), *febris lenta* ("malena" groznica, oblik tifusa), *febris maligna* (malarija), *febris nervosa* (živčana groznica), *febris perniosa* (perniciozna groznica), *febris putrida* (gnjila groznica), *febris scarlatina* (šarlah), *febris scorbutia* (groznica izazvana škorbuti), *febris typhoidea* (tifusna groznica), *febris verminosa* (groznica izazvana nametnicima).(tablica 47.)

Tablica 47. Groznice u razdoblju od 1850. do 1870. godine

Bolest	Broj	Udio u sveukupnom broju upisa
<i>febris</i> (groznica)	15	1,17%
<i>febris acuta</i> (akutna groznica)	20	1,56%
<i>febris asthma</i> (astmatična groznica)	1	0,08%
<i>febris reumatica</i> (reumatska groznica)	43	3,35%
<i>febris catharalis</i> (groznica popraćena katarom)	19	1,48%
<i>febris chronica</i> (kronična groznica)	34	2,65%
<i>febris consumtiva</i> (tuberkulozna groznica)	60	4,67%
<i>febris convulsiva</i> (groznica uz grčeve)	18	1,40%
<i>febris dissenterica</i> (dizenterijska groznica)	9	0,70%
<i>febris gastrica</i> (želučana groznica)	12	0,93%
<i>febris lenta</i> ("malena" groznica, oblik tifusa)	32	2,49%
<i>febris maligna</i> (malarija)	1	0,08%
<i>febris nervosa</i> (živčana groznica)	3	0,23%
<i>febris pernitiōsa</i> (perniciозна groznica)	11	0,86%
<i>febris putrida</i> (gnjila groznica)	3	0,23%
<i>febris scarlatina</i> (šarlah)	41	3,19%
<i>febris scorbutia</i> (škorbut)	1	0,08%
<i>febris typhoidea</i> (tifusna groznica)	15	1,17%
<i>febris verminosa</i> (groznica uzrokovana nametnicima)	5	0,39%

Crijevne i trbušne bolesti mogle su se lako razvijati u mjestima poput Pazina gdje je vladala vlaga i velike ljetne vrućine što je olakšavalo njihovo širenje posebno zbog niskog stupnja higijene. Od svih crijevnih bolesti zabilježenih u promatranom razdoblju dizenterija je uzrokovala smrt najviše ljudi. Dizenterija je bolest koja je dovodila do bolnih trbušnih grčeva, groznice i krvave stolice iako sama bolest nije nužno smrtonosna. Širila se kroz kontaminiranu vodu i hranu, a osoba se mogla

zaraziti i ako je oralno došla u kontakt s fekalnim česticama zaražene osobe. Najčešće se širi u mjestima gdje su ljudi pili ustajalu vodu i mjestima niskog standarda življenja i higijene.²⁵² U Pazinu je u promatranom razdoblju zabilježena 51 put kao *dissenteria* i devet puta kao *febris dissenterica*, što znači da je udio umrlih od te bolesti u sveukupnoj populaciji bio 4,67%. Dizenterija je daleko najviše pogađala djecu i od 60 upisa čak 47 (78,33% svih umrlih od dizenterije) je bilo u dobnoj skupini ispod 14 godina. Za odraslu osobu je ta bolest mogla biti preboljena, ali djeca koja za razliku od odraslih imaju slabiji imunitet često su podliježala posljedicama te bolesti. Enteritis (*enteritis*) je upala malog crijeva i zabilježena je 14 puta kao uzrok smrti. Proljev (*diarrhoea/fluxus*) je bio uzrokom smrti u 12 slučajeva, ali ne možemo biti sigurni točno koja bolest ga je uzrokovala, jer je čest simptom za velik broj crijevnih i drugih bolesti. Istu situaciju nalazimo s upisima povraćanja (*vomitus*) i nametnika (*vermes*) jer je povraćanje moglo biti simptomom mnogih bolesti, a za nametnike možemo pretpostaviti, ali ne i biti sigurni, da se radilo o glistama. Zabilježena su i četiri slučaja kile (*hernia incarcerata*). (tablica 48.)

Tablica 48. Crijevne i trbušne bolesti u razdoblju od 1850. do 1870. godine

Bolest	Broj	Udio u sveukupnom broju upisa
<i>diarrhoea/fluxus</i> (proljev)	12	0,93%
<i>Dissenteria</i> (dizenterija)	51	3,97%
<i>febris dissenterica</i> (dizenterijska groznica)	9	0,70%
<i>hernia incarcerata</i> (kila)	5	0,39%
<i>Vomitus</i> (povraćanje)	1	0,08%
<i>Vermes</i> (nametnici/gliste)	4	0,31%
<i>Enteritis</i> (enteritis)	14	1,09%

Svećenici su često zabilježavali takozvane vodene bolesti. Svećenik ili liječnik je primijetio da je došlo do nakupljanja velike količine vode u nekoj od tjelesnih šupljina pokojnika i u matičnu knjigu umrlih je zabilježavao termin *hydropsis*-vodena bolest ili je zabilježio *hydro* i dodao mjesto u kojemu je tekućina primijećena (*hydrotorax*-prsna šupljina, *hydrocephalus*- glava, *hydrocardia*-područje srca). Nakupljanje tekućine nije bolest već simptom bolesti tako da ne možemo biti sigurni koja ga je bolest točno

²⁵² M. Radošević, „O dizenteriji, ospicama...“, 58.

uzrokovala.²⁵³ U promatranom razdoblju zabilježeno je 74 slučaja raznih vodenih bolesti (5,75% od svih upisa umrlih). Najviše upisa jednostavno je imalo zabilježeno *hydropsis*, to jest vodena bolest, ali nalazimo i upise pojedinih dijelova tijela u kojima se tekućina nalazila: *hydro pericarditis* (tekućina oko srčane ovojnice), *hydrocardia* (tekućina u srcu), *hydrocepalus* (tekućina u mozgu) i *hydrotorax* (tekućina u prsnom košu). Te vodene bolesti su najčešće pogađale djecu mlađu od deset godina i ona čine 39,18% svih upisa smrti od vodene bolesti. Zabilježen je i jedan slučaj smrti uzrokovane zadržavanjem urina u tijelu (*retentio urinae*), a najvjerojatniji uzrok toga bila je neka vrsta renalne bolesti. (tablica 49.)

Tablica 49. Bolesti zadržavanja tekućine u razdoblju od 1850. do 1870. godine

Bolest	Broj	Udio u sveukupnom broju upisa
<i>Hydro pericarditis</i> (tekućina oko srčane ovojnice)	1	0,08%
<i>Hydrocardia</i> (tekućina u srcu)	1	0,08%
<i>Hydrocepalus</i> (tekućina u mozgu)	15	1,17%
<i>Hydropsis</i> (vodena bolest)	50	3,89%
<i>Hydrotorax</i> (tekućina u prsnom košu)	7	0,54%
<i>Retentio urinae</i> (zadržavanje urina u tijelu)	1	0,08%

Zbog nedovoljnog znanja babica i relativno niskog medicinskog znanja u 19. stoljeću mnogi porodi mogli su završiti kobno. Neka djeca su se jednostavno rađala sa slabijim organizmom i nisu bila sposobna preživjeti porod illi prve sate svoga života. U promatranom razdoblju upisano je 33 (2,41% svih upisa) slučaja uzroka smrti povezanog uz porod djeteta. Najčešći upis bio je upis teškog poroda (*difficilis partus*) i

²⁵³ M.Šunjić, „Uzroci smrti u župi Komin –Rogotin (1826. –1847.)“ *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, sv. 46, 2008., 323.-324.

u većini slučajeva je bio upisan kao uzrok smrti tek rođenog djeteta, ali postoje dvije iznimke. Seljakinja Rozalija Pilat Mačić je 15. rujna 1858. godine preminula od posljedica teškog poroda²⁵⁴, a istu situaciju vidimo upisanu 18. kolovoza 1862. godine kada je Antonija Rusijan preminula rađajući dijete.²⁵⁵ Izraz *partus problematicus* iskorišten je dva puta i to za upis smrti dvije kćeri blizanke Nikole Glavić Valića koje su oboje nosile ime Ivana (u matičnoj knjizi krštenih nalazimo informaciju da su bile krštene u utrobi u opasnosti od smrti) i umrle pri porodu 16. svibnja 1853. godine.²⁵⁶ Neka djeca bila su rođena preuranjeno tako da je 5 puta bio upisan preuranjeni porod (*partus praematurus*) kao uzrok smrti, a nalazimo još i izraze *partus intempestivus* i *partus irregularis*. Rođenje mrtvorodenčadi (*natus mortuus*) zabilježeno je 6 puta, a imamo zabilježena i dva upisa spontanijh abortusa. (tablica 50.)

Tablica 50. Smrti vezanu uz porod u razdoblju od 1850. do 1870. godine

Upis	Broja	Udio
<i>difficilis partus</i> (teški porod)	16	1,25%
<i>partus intempestivus</i> (prerani/prekasni porod)	1	0,08%
<i>partus irregularis</i> (neobičan porod)	1	0,08%
<i>partus praematurus</i> (preuranjeni porod)	5	0,39%
<i>partus problematicus</i> (problematični porod)	2	0,16%
<i>natus mortuus</i> (rođen mrtav)	6	0,47%
<i>abortus</i> (abortus)	2	0,16%

Mišićno degenerativne bolesti, bolesti živčanog sustava i mozga su u promatranom razdoblju zamijećene u relativno malom broju. Najčešći uzrok smrti bila je paraliza prsnog koša i pluća (*paralysis pulmonaris*) i nalazimo je upisanu 33 puta (2,57% svih umrlih). Zabilježena je i opća paraliza (*paralysis*). Takve paralize bile su samo simptom raznih bolesti i nemoguće je utvrditi koji je točno bio uzrok smrti. Osim paralize nalazimo i upise *apoplexia* koji su označavali da je osoba umrla od moždanog udara. Sveukupno 16 osoba je umrlo zbog moždanog udara i to uglavnom ljudi preko

²⁵⁴ HR-DAPA 429, Matična knjiga umrlih Pazin 1847 – 1909

²⁵⁵ HR-DAPA 429, Matična knjiga umrlih Pazin 1847 – 1909

²⁵⁶ HR-DAPA 429, Matična knjiga umrlih Pazin 1847 – 1909; HR-DAPA 429, Matična knjiga krštenih Pazin 1847 – 1882

50 godina (81,25% svih umrlih od moždanog udara). Meningitis (*meningitis*) je bolest u kojoj se membrana mozga i kičmenog stupa upali zbog bakterijske infekcije i oboljeli često ima simptome poput vrtoglavice, glavobolje i groznice, a ovisno o intenzitetu upale ta bolest može biti smrtonosna zbog naticanja mozga.²⁵⁷ U Pazinu kroz promatrano razdoblje upisan je 11 puta kao uzrok smrti, a bolest oticanja mozga slična meningitisu, pod nazivom encefalitis (*encefalitis*), osam puta. Zanimljiv je slučaj smrti krojača Vincenta Spičića koji je umro 18. siječnja 1870. godine i kao razlog smrti je naveden defektni organ (*defectum organicum*), ali ne možemo sa sigurnošću znati je li defektni organ bio posljedica neke degenerativne bolesti ili prirođena mana.²⁵⁸ Iznimno opasna bolest neurosifilisa (*tabes*) zabilježena je u Pazinu tijekom promatranog razdoblja 50 puta (3,89% svih umrlih, tablica 51.). Sifilis je spolno prenosiva bolest koju uzrokuje bakterija *Treponema pallidum* i osim seksualnog kontakta može se širiti preko krvi zaraženog, sline (u slučaju ranica u ustima) i općenitim kontaktom sa zaraženom osobom niske osobne higijene. Osoba koja se tek zarazi najčešće ima malenu ranicu na području prvotne infekcije koja zacijeli unutar nekoliko tjedana. Nakon toga bolest počinje imati razne simptome koji se mogu činiti kao obične prehlade, osipi ili druge bolesti. Zadnji stadij bolesti zove se neurosifilis i bolest počinje utjecati na živčani sustav oboljelog kroz duže razdoblje koje može trajati kroz cijeli život ili nekoliko desetljeća. Fetus čija je majka zaražena sifilisom preko njene posljedice obolijeva od iste bolesti.²⁵⁹ Zabilježeno je 50 slučajeva (3,89% svih umrlih) smrti od neurosifilisa. Ne možemo biti u potpunosti sigurni jesu li svi upisani zaista i umrli od neurosifilisa, jer je zbog velikog broja simptoma koji se mogu pojaviti kod oboljelog moglo biti teško svećeniku ili liječniku utvrditi je li smrt zaista uzrokovao neurosifilis ili neka druga bolest. Raspon simptoma koje je neurosifilis mogao imati je toliko velik da se tu bolest često zove „Veliki imitator“.²⁶⁰

²⁵⁷ ur. J. P. Byrne „Encyclopedia of Pestilence...“, 429.

²⁵⁸ HR-DAPA 429, Matična knjiga umrlih Pazin 1847 – 1909

²⁵⁹ ur. J. P. Byrne, „Encyclopedia of Pestilence...“, 688.-690.

²⁶⁰ Isto, 688.

Tablica 51. Mišićno degenerativne bolesti, bolesti živčanog sustava i mozga od 1850. do 1870. godine

Bolest	Broj	Udio u sveukupnom broju upisa
<i>paralisis pulmonaris</i> (paraliza prsnog koša)	33	2,57%
<i>defectum organicum</i> (organ sa defektom)	1	0,08%
<i>alimento cerebrale</i> (moždana bolest)	2	0,16%
<i>apoplexia</i> (moždani udar)	16	1,25%
<i>atonia</i> (slabost mišića)	1	0,08%
<i>encephalitis</i> (encefalitis)	8	0,62%
<i>paralisis</i> (paraliza)	8	0,62%
<i>meningitis</i> (meningitis)	11	0,86%
<i>tabes</i> (neurosifilis)	50	3,89%

U Pazinu pronalazimo i upise bolesti tifusa kojeg se moglo naći u mnogim dijelovima Istre kroz 19. stoljeće. Tifus je bolest koju uzrokuje bakterija *Salmonella typhi*. Simptomi su joj bili slabost, glavobolja, kostobolja i nedostatak apetita koje kasnije slijedi osip i proljev, a u težim slučajevima je mogla izazvati delirij i upalu mozga. Širi se preko tjelesnih tekućina i izmeta i posebno je bila opasna jer se dugo mogla zadržavati u zaraženim izvorima vode i zaraženoj hrani, a ljudi niske higijene su je lako prenosili na druge.²⁶¹ U Pazinu je zabilježena 23 puta (1,79% svih upisa umrlih) i to kao *typhus*, *typhoidaea*, *febris typhus* i *febris typhoidaea*. Gore smo spomenuli slučaj Katarine Sartori za koju je upisano da je uzrok smrti bio *typhus cholerosus* i ne možemo biti sigurni koja je od dvije navedene bolesti bila uzrokom smrti jer su imali slične simptome, a postoji mogućnost i da je Katarina bolovala od obje bolesti te je uzrok smrti zbog toga naveden kao kolerski tifus.

Simptomi nekih bolesti mogli su se očitovati kao opća slabost kod oboljeloga ili izazivati grčeve u tijelu. Zbog toga je svećenicima teško utvrditi koja je bolest zapravo

²⁶¹ M. Radošević, „O dizenteriji, ospicama...“, 74.-75.

ubila osobu tako da su pod uzrok smrti zabilježavali da je pokojnik umro od grčeva ili slabosti/marazma jer je to bilo jedino što su uspjeli doznati o okolnostima smrti. Upise grčeva kao uzroka najčešće nalazimo kod djece mlađe od pet godina (samo tri slučaja grčeva kao uzroka smrti bila su zabilježena za djecu od pet do 14 godina). Dojenčad je najviše umirala od grčeva, od 133 osobe (10,35% svih umrlih) koje su umrle zbog grčeva čak 95 njih su bila dojenčad (7,39% svih umrlih). Grčevi su bili simptom mnogih bolesti i posebno je teško bilo utvrditi od koje bolesti je moglo umrijeti malo dijete ili dojenče. Isključivo kod dojenčadi nalazimo i upis uzroka smrti *debilitas*, to jest slabost, u 28 slučajeva (2,18% svih umrlih). U knjizi nalazimo i upise marazama (*marasmus*) koji su zapravo označavali opću slabost i oronulost osobe koja je često bila uzrokovana zbog starosti.²⁶² Marazam se u većini slučajeva bilježio uglavnom kod upisa smrti starijih osoba, ali postoji par iznimaka. Svećenik je šest puta upisao marazam kao uzrok smrti dojenčadi (dva puta kao *marasmus infantilis*) i dva puta za djecu od jedne do četiri godine. Sve druge osobe imale su preko 45 godina i u većini slučajeva bio je upisan kao *marasmus senilis*- starački marazam, opća slabost prouzrokovana starenjem organizma (tablica 52.). Sveukupna brojka upisa staračkog marazma bila je 59 (4,59% svih umrlih). Jedini direktan upis smrti od starosti nalazimo 25. siječnja 1861. kad je za seljaka Juraja Guština svećenik zabilježio da je umro u 81. godini od starosti (*senectus*).

Tablica 52. Umrli od grčenja i slabosti u razdoblju od 1850. do 1870.

<i>senectus</i> (starost)	1	0,08%
<i>convulsionες</i> (grčevi)	85	6,61%
<i>spasmus/spasmodia</i> (grčenje)	48	3,74%
<i>debilitas/debilitas universalis</i> (slabost)	28	2,18%
<i>marasmus</i> (opća slabost organizma)	12	0,93%
<i>marasmus infantilis</i> (dojenačka slabost)	2	0,16%
<i>marasmus senilis</i> (staračka slabost)	59	4,59%

²⁶² „Marazam“ u „Medicinski leksikon“, <http://medicinski.lzmk.hr/marazam/> (zadnja provjera (18.8.2019.)

Bolesti su bile najčešći uzrok smrti u Pazinu tijekom promatranog razdoblja, ali u matičnoj knjizi umrlih nalazimo i nekoliko upisa iz kojih vidimo da je uzrok smrti bila nesreća ili ubojstvo. Jedino zabilježeno ubojstvo (*occisio*) u promatranom razdoblju dogodilo se 2. listopada 1854. godine kada je nepoznati počinitelj ubio 55-godišnjeg Ivana Smokovića Klesara. Svećenik nije zabilježio nikakve druge detalje vezane uz Ivana tako da nam nije poznat počinitelj, Ivanova profesija ni mjesto odakle dolazi (nije zabilježen niti kućni broj).²⁶³ Zabilježene su tri ozljede koje su dovele do smrti (dva *vulneratis* i jedan *vulnus mortiferum*). Seljak Vincent Kalac Šbrlin je s 22 godine 25. travnja 1870. podlegao ozljedi koju je zadobio na nepoznat način²⁶⁴, isto se dogodilo 30-godišnjem seljaku Antonu Franji 14. prosinca 1867. godine,²⁶⁵ a smrtna ozljeda (*vulnus mortiferum*) zabilježena je kao uzrok smrti 30-godišnjeg seljaka Mateja Milotića 26. travnja 1869. godine.²⁶⁶ Svećenik nažalost nije zabilježio niti jedan drugi detalj vezan uz njihove ozljede tako da je nemoguće utvrditi jesu li one bile nesretni slučaj ili ih je netko nanio pokojnicima. Krvarenje (*hemoragia*) je zabilježeno u dva slučaja kao uzrok smrti, ali ne možemo biti sigurni jesu li ih uzrokovale bolesti ili neki nesretni slučaj. Smrt uzrokovana padanjem (*casus*) zabilježena je četiri puta. Zanimljiv je upis 18. srpnja 1866. godine kada je 18-godišnjakinja sluškinja Katarina Škrgak iz Draguča vjerojatno pala u pazinski potok i utopila se (*submerses*).²⁶⁷ Potencijalni nesretni slučajevi smrti mogli su biti i upisi gušenja (*aspyxia* i *asphyisia*) kojih nalazimo devet u promatranom razdoblju, jer je svećenik kod smrti koje su bile uzrokovane prestankom disanja poput paralize pluća upisivao *paralysis pulmonaris* (tablica 53.).

²⁶³ HR-DAPA 429, Matična knjiga umrlih Pazin 1847 – 1909

²⁶⁴ HR-DAPA 429, Matična knjiga umrlih Pazin 1847 – 1909

²⁶⁵ HR-DAPA 429, Matična knjiga umrlih Pazin 1847 – 1909

²⁶⁶ HR-DAPA 429, Matična knjiga umrlih Pazin 1847 – 1909

²⁶⁷ HR-DAPA 429, Matična knjiga umrlih Pazin 1847 – 1909

Tablica 53. Nesretni slučajevi i drugi uzroci smrti u razdoblju od 1850. do 1870. godine

Uzrok smrti	Broj	Udio u sveukupnom broju upisa
<i>hemoragia</i> (krvarenje)	2	0,16%
<i>vulneratis/vulnus</i> <i>mortiferum</i> (ozljeda/smrtna ozljeda)	3	0,23%
<i>ocissio</i> (ubojstvo)	1	0,08%
<i>casus</i> (pad)	4	0,31%
<i>submerses</i> (utapljanje)	1	0,08%
<i>asphysia/suffocatio</i> (gušenje)	9	0,70%

6. ZAKLJUČAK

Analizom matičnih knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih Pazina druge polovice 19. stoljeća, preciznije u razdoblju između 1850. i 1870., možemo dobiti uvid u svakodnevicu lokalnog stanovništva i saznati velik broj podataka o njihovim životima od rođenja pa sve do trenutka smrti. Kako su te matične knjige vođene tablično, a svećenici su upisivali i dodatne podatke, uspjeli smo saznati ne samo osnovne podatke poput imena krštene djece nego i vrijedne informacije o zanimanjima roditelja i kumova, njihovim nadimcima i naknadnim ozakonjenjima djece itd. Matične knjige vjenčanih pokazuju nam kada se stupalo u brak i odakle su sve ljudi dolazili u Pazin, dok su nam matične knjige umrlih otkrile epidemije i česte bolesti koje su mučile stanovništvo.

Od 1850. do 1870. godine u Pazinu je zabilježeno 2044 krštenja, 405 vjenčanja i 1285 smrti. Najviše krštenja obavljeno je 1859. godine, a najmanje 1855. godine kada je Pazinom harala epidemija kolere od koje je umrlo 14 osoba. U sveukupnom broju krštenih bilo je neznatno više muških što ne začuđuje, jer je takva situacija bila i u drugim istarskim mjestima, a zbog velike dojenačke smrtnosti nalazimo i veći broj muških u upisima matične knjige umrlih. Analizom krštenja otkrili smo i kakve su bile sezonske varijacije u krštenjima i začecima. Najviše začeca bilo je u proljeće (travanj, svibanj i lipanj) kada su stanovnici doživljavali seksualno buđenje, a najmanje krajem ljeta zbog teških poljoprivrednih radova i u jesen kada vidimo manje začeca zbog vjerskih zabrana što nam pokazuje i religioznost stanovništva. U matičnu knjigu krštenih bila su upisana krštenja blizanaca, a u promatranom razdoblju zabilježeno je bilo 19 parova koji su najčešće po svojoj strukturi bili žensko-ženski, a njihova smrtnost je bila prilično visoka, te je zabilježeno da je sedam parova umrlo. Blizanci su često dijelili kumove. Pazin je odstupao od ostatka Istre u 19. stoljeću po nešto većem broju krštene nezakonite djece (4,35%). Nezakonita djeca su kasnije mogla biti ozakonjena stupanjem njihovih roditelja u brak i u Pazinu bilježimo 28 takvih slučajeva. Kroz cijelo promatrano razdoblje samo je jedno dijete nađeno izloženo i nema nikakvih drugih zabilješki o napuštenoj djeci. Kod većine krštenja zabilježena je babica koja je pomogla pri porodu, a u promatranom razdoblju nalazimo čak 170 upisanih babica. U jednom je slučaju posao babice obavio i lokalni prepozit Ivan Cappelari. Zabilježena su i krštenja koje su same babice obavile, kada bi procijenile da je dijete u smrtnoj opasnosti, a neka od tih krštenja obavljena su u utrobi majke. Zabilježen je i slučaj

kada je u opasnosti od smrti djeteta lokalni svećenik uskočio i krstio dijete. Te babice trebale su imati dozvolu od vlasti da su osposobljene za obavljanje tog posla, ali kod svih 2044 upisa krštenja taj podatak nije upisan niti jednom. Svećenika koji su obavljali krštenja bilo je mnogo te je u promatranom razdoblju zabilježeno 59 različitih svećenika, ali mnogi od njih sudjelovali su na malenom broju krštenja. Iznimno velik broj krštenja, čak 63,4% svih krštenja, obavio je prepozit Ivan Cappellari. Iz upisa roditelja krštene djece vidljivo je da je gotovo polovica stanovnika Pazina bila iz nižih slojeva društva, a naišli smo i na nekoliko primjera roditelja koji su bili iz dalekih mjesta od kojih izdvajamo primjer Marije Elizabete Jones iz Dartmoutha u kanadskoj Novoj Škotskoj. Roditelji su imali tendenciju biranja krsnih kumova iz viših slojeva društva kako bi osigurali budućnost svoje djece u slučaju da ih zadesi nekakva tragedija, ali i kako bi preko takvog kumstva mogli napredovati na društvenoj ljestvici. Djeci su se često davala imena po svecima, a popularno je bilo davanje višečlanih imena, posebno kod pripadnika viših slojeva društva.

Vjenčanja su, poput krštenja, pratila svoj sezonski ritam i mladenci su preferirali određene mjesece i dane u tjednu za sklapanje braka. Od 405 vjenčanja sklopljenih od 1850. do 1870. godine najviše je bilo sklopljenih 1863. godine (31 vjenčanje), a najmanje 1854. godine (devet vjenčanja). Smrtnost i epidemije su mogle utjecati na vjenčanja tako da je 1855. godine tijekom epidemije kolere zabilježeno relativno malo vjenčanja (13 vjenčanja). Najpopularniji mjeseci za sklapanje braka bili su veljača i studeni kad je sklopljeno preko polovice svih brakova, a na to su utjecale crkvene zabrane koje su nalagale da se vjenčanja ne održavaju u vrijeme korizma i adventa. U prosincu zbog tih zabrana ne nalazimo zabilježeno niti jedno vjenčanje, a maleni broj vjenčanja je zbog istih razloga bio u ožujku i travnju. U studenome je tradicionalno blagdan sv.Katarine (25. studeni) bio posljednji dan kada su parovi sklapali brak, te je zabilježen velik broj vjenčanja upravo oko tog datuma. Polovica (50,12%) svih vjenčanja održana je u srijedu, vjerojatno jer su mladenci željeli da vjenčanje ne bude veliko javno slavlje nego privatna stvar za obitelj i prijatelje, a najmanje sklopljenih brakova zabilježeno je petkom. Muškarci su u prosjeku prvi put stupali u brak s 29,65 godina, a žene nešto ranije s 26,57 godina. Najviše brakova su sklapali mladenci među kojima je dobna razlika bila manja od 10 godina, ali među vjenčanima nalazimo i dva braka gdje je dobna razlika između muškarca i žene bila 36 i 30 godina. Svećenici su zabilježavali i podatke o tome jesu li mladoženja ili mladenka ikad prije stupili u brak,

te je vidljivo da su udovci i udovice činili 15,15% svih mladoženja i 3,45% svih mladenki. Većina mladenaca u promatranom razdoblju bila je iz Pazina, neki su došli iz drugih istarskih mjesta, a postoje i upisi mladoženja i mladenki koji su dolazili iz drugih dijelova Europe poput Italije, Mađarske, Rumunjske i Poljske. Tradicionalno su na vjenčanjima bila dva muška svjedoka i u promatranom razdoblju vidimo da se iznimno rijetko odstupalo od tog običaja, tako nailazimo na samo jedan primjer s tri svjedoka, jedan primjer kada je svjedočila samo jedna osoba te dva primjera muško-ženskih svjedoka. Svjedoci nisu bili jednako važni kao krsni kumovi tako da se najčešće biralo lokalne sakristane kao svjedoke.

Od 1850. do 1870. godine je u Pazinu zabilježeno 1285 umrlih. Epidemija kolere pogodila je Pazin 1855. godine kada je 14 ljudi podleglo toj bolesti, a ta je godina bila druga najsmrtonosnija unutar promatranog razdoblja (88 umrlih). Epidemija šarlaha nastupila je nekoliko godina kasnije, 1859. godine koja je ujedno i bila najsmrtonosnija (89 umrlih), posebno za djecu mlađu od 10 godina. Sezonske varijacije umrlih u promatranom razdoblju pokazale su da je smrtnost u Pazinu bila najveća krajem ljeta i početkom jeseni, ali je visoka smrtnost zabilježena početkom proljeća u mjesecu travnju kada posebno dolaze do izražaja velike dnevne temperaturne varijacije i specifična vlažna klima Pazina koja je uvjetovala velik broj umrlih posebno u starijim dobnim skupinama. Dojenčad je najčešće umirala početkom jeseni, a odrasli u fertilnom razdoblju najteže su podnosili kraj ljeta kada su temperature bile najveće i poljoprivredni radovi najintenzivniji. Muškarci su u prosjeku umirali češće i njihov udio u svim upisima bio je 51,89% dok su žene činile 49,11% svih umrlih. Prosječna dob umiranja muškaraca bila je 26,71 godinu, a žene su umirale starije s 30,81. Izbacivanjem djece do 14 godina iz računanja prosječne dobi jer umrla dojenčad i djeca koja su činila 51,9% svih upisa umrlih nerealistično smanjuju prosječnu dob, vidljivo je da je prosječni muškarac živio 53,67 godina, a prosječna žena 53,73 godine. U promatranom razdoblju bolest koja je uzrokovala smrt najvećeg broja stanovnika u Pazinu bila je tuberkuloza. Od njenih je posljedica umrlo 127 stanovnika (9,88% svih umrlih). Nalazimo je u svim dobnim skupinama jer se širila kašljanjem, a njenom je širenju pomogla i činjenica da su ljudi u gradovima živjeli u skućenijim prostorima. Njome su najviše bili pogođeni ljudi u fertilnoj dobi (od 15. do 49. godine). Stariji stanovnici su često umirali od bolesti dišnih putova poput upale pluća, a sve dobne skupine podliježale su raznim groznicama kroz cijelu godinu. Topla i vlažna pazinska

ljeta potpomogla su širenju crijevnih bolesti poput dizenterije i enteritisa. Kako svećenici nisu znali identificirati određene bolesti oni su onda zabilježavali samo simptome tako da kod dojenčadi i male djece često nalazimo upise grčeva kao uzroka smrti iako su grčevi samo simptom i zapisa o smrti koja je nastupila općom slabosti ili nekom vrstom marazma. Upisi marazma su česti i kod ljudi starijih od 45 godina, a svećenici su zbog nepoznavanja bolesti koja je uzrokovala smrt samo napisali „marasmus senilis“. Upisivanje simptoma bilo je često i kod smrti koje su nastupile zbog neke nepoznate bolesti, a primijećen je simptom punjenja tekućine u tjelesnoj šupljini tako da su svećenici to najčešće upisivali kao neku vrstu vodenih bolesti ili „hydropsia/hydrops“. U Pazinu nisu samo bolesti ubijale ljude. Naime, u nekoliko su slučajeva osobe stradale u nesreći, primjerice, nekoliko je osoba umrlo nakon pada s neke visine, jedna se osoba utopila, a jedna je ubijena, no za to ubojstvo nemamo podataka tko ga je učinio i zašto.

Iz sveukupne analize vidimo da Pazin nije previše odstupao i prati, uz nekoliko iznimaka, iste trendove u krštenjima, vjenčanjima i kod umrlih poput drugih istarskih mjesta 19. stoljeća. Kroz prizmu matičnih knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih dobili smo uvid u život i smrt stanovnika Pazina kroz dva desetljeća sredinom 19. stoljeća.

7. IZVORI²⁶⁸

- Matična knjiga krštenih Pazin (1847. – 1882.), Državni arhiv u Pazinu, zbirka matičnih knjiga HR DAPA 429.
- Matična knjiga umrlih Pazin (1716.-1776.), Državni arhiv u Pazinu, zbirka matičnih knjiga HR DAPA 429.
- Matična knjiga umrlih Pazin (1847.-1909.), Državni arhiv u Pazinu, zbirka matičnih knjiga HR DAPA 429.
- Matična knjiga vjenčanih Pazin (1847. – 1912.), Državni arhiv u Pazinu, zbirka matičnih knjiga HR DAPA 429

²⁶⁸ Matična knjiga krštenih Pazin (1847. – 1882.) i matična knjiga umrlih Pazin (1716.-1776.) analizirani su preko stranice www.familysearch.org

8. LITERATURA

- Bertoša, Miroslav, "Matične knjige – arhivsko vrelo o demografskim previranjima predindustrijske Europe“, *Vjesnik DAR*, sv. 41-42, 1999.-2000, 315.-352.
- Bertoša, Slaven, „Život i smrt u Puli. Starosjeditelji i doseljenici od XVII. do početka XIX. stoljeća“, Pazin: Matica hrvatska, 2002.
- -----, „Svjetska povijest modernog doba sa posebnim osvrtom na Apeninski poluotok“ Zagreb: Profil international Zagreb, 2004.
- -----, "Nati nel medesimo parto: Slučajevi rođenja blizanaca u Puli - prema podacima iz novovjekovnih matičnih knjiga", Poreč: *Zbornik IV. istarskog povijesnog biennala*, Državni arhiv u Pazinu, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Zavičajni muzej Poreštine, , 2011., 162.-183.
- Bonaca, Tea, "Ritam života župe Tinjan u prvoj polovici 19. stoljeća." Diplomski rad, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2016.
<https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:772732>
- Bezić-Božanić, Nevenka „Prezimena i nadimci u Splitu početkom 19. stoljeća“, *Čakavska rič : Polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi*, sv. 14, No. 1, 1986., 123.-130.
- Bock, Ivan Petar, "Sveti Polikarpo", *Obnovljeni život*, sv..8 , 1927., 265.-277.
- Božić Bogović, Dubravka, „Rođenje, brak i smrt –stanovništvo južne Baranje u 18. stoljeću“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, sv. 31, 2013., 369.-370.
- -----, i dr.,„Demografski pokazatelji u matičnoj knjizi umrlih reformirane župe Vardarac u 18. stoljeću, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda zapovijesne i društvene znanosti HAZU*, sv.32, 2014. 171.-198.
- Bradley, Leslie, „An enquiry into seasonality in baptisms, marriages and burials. Part one: Introduction methodology and Marriages“, *Local Population Studies*, br. 5, 1970., 21.-40.
- Budicin Marino, "L'andamento della popolazione a Cittanova nei secoli XVI – XVIII", *Atti del Centro di ricerche storiche Rovigno*, sv. 19, 1988.-1989., 93.-120.

- -----, "Alcune linee e fattori di sviluppo demografico di Orsera nei secoli XVI – XVIII", *Atti del Centro di ricerche storiche Rovigno*, sv. 18, 1988. 93.-120.
- Byrne, Josip P. *Encyclopedia of Pestilence, Pandemics and Plagues Vol. 1 A-M.*, London: Greenwood press, 2008.
- Čapo, Jasna, „Sezonske varijacije demografskih pokazatelja u sjevernoj Hrvatskoj u 18. i 19. stoljeću“, *Zbornik Slavonija, Srijem, Baranja i Bačka*, ur. Ante Sekulić, Zagreb: Matica hrvatska, 1993., 121.-141.
- Doblanović, Danijela „Sezonska kretanja začeca/rođenja župe Svetvinčenat u 18. stoljeću“, *Povijesni prilozi*, sv.43, 2012., 217.-233.
- -----, „Povijesnodemografske crtice o stanovništvu župe Čepić (1782. –1861.)“, *Tabula* , sv.12, 2014., 89.-104.
- Drandić, Alen, „Demografska analiza podataka matičnih knjiga krštenih i vjenčanih župe Svetvinčenat (1875. –1900.)“, *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 20, 2013., 113.-141.
- Ellison Peter T. i Vallengia, Claudia R. i Sherry, Diana S., "Human birth seasonality. Studies of Living and Extinct Human and Non-Human Primates" u: *Seasonality in Primates*, ur: Diane K. Brockman i Carel P. van Schaik, Cambridge: Cambridge University Press, 2006., 379.-399.
- Ipšić, Irena, „Demografske i društveno-gospodarske posljedice epidemije kolere – primjer epidemije u Drenovcima 1873. godine“ *Scrinia Slavonica : Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, sv. 10 No. 1. 2010., 527.-545.
- Janeković Romer , Zdenka, „O napuštanju, udomljavanju i posvajanju djece u srednjovjekovnom Dubrovniku i Dalmaciji“, u *Filii, filiae...: položaj i uloga djece na jadranskom prostoru. Zbornik IV. istarskog povijesnog biennala*, ur. M. Mogorović Crljenko, Poreč: Državni arhiv u Pazinu, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Zavičajni muzej Poreštine, 2011., 15.-31.
- Jelinčić, Jakov, „Matične knjige Buzeta, važan izvor za proučavanje buzetske povijesti“ *Buzetski zbornik*, sv. 9., 1985., 105.-119.
- -----, „Neke epidemije u Buzetskom kraju s posebnim osvrtom na veliku epidemiju kolere 1855. godine“, *Buzetski zbornik*, sv. 11, 1987., 161.-174.

- -----, „Matične knjige s područja Pazinštine do 1945 (1949) godine“, *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 2-3. 1992.-1993., 253.-275.
- -----, „Matične knjige župe Višnjan 1748. – 1914.“ *Histria: godišnjak Istarskog povijesnog društva*, sv. 7 No. 7., 2017., 47.-98.
- Korenčić, Mirko *Naselja i stanovništvo Socijalističke Republike Hrvatske 1857-1971*, Zagreb: JAZU, 1979.
- Krivošić, Stjepan *Stanovništvo i demografske prilike u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u 18. i prvoj polovini 19. stoljeća*, Varaždin: Zavod za znanstveni rad HAZU u Varaždinu, 1991.
- Krvopić, Lana, "Matična knjiga krštenih župe Tinjan 1847. – 1880. ", *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 20, 2013., 39.-58.
- Kralj-Brassard, Rina, Obradović-Mojaš, Jelena i Bertoša, Miroslav „Stanovništvo Buzeta (1870. –1880.): početak tranzicije mortaliteta“, *Analiza Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, sv. 47, 2009., 115.-142.
- Ladić, Zoran, i dr., „O nekim aspektima demografske, društvene i obiteljske povijesti Pićna u drugoj polovici 17. stoljeća prema matičnim krštenih rođenih“,u: *Pićanska biskupija i pićanština, Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa*, ur. R. Matijašić, Pazin: Državni arhiv u Pazinu, 2012., 91.-103.
- Lešić Pustijanac, Lea, "Životni ciklus vodnjanske župe: krštenja, vjenčanja i smrti u 19. stoljeću." Diplomski rad, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2016.
<https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:305079>
- Milanović, Božo, *Hrvatski narodni preporod u Istri, Knjiga I*, Pazin: Istarsko književno društvo Sv. Ćirila i Metoda, 1967.
- Mogorović Crljenko, Marija, *Nepoznati svijet istarskih žena, Položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima: primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću*, Zagreb: Srednja Europa, 2006.
- -----, „Odnos prema nezakonitoj djeci u istarskim komunalnim društvima od kraja 15. do sredine 17. stoljeća.“ u „Filii, filiae...: položaj i uloga djece na jadranskom prostoru. Zbornik IV. istarskog povijesnog biennala“, ur. M. Mogorović Crljenko, Državni arhiv u Pazinu, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Zavičajni muzej Poreštine., Poreč, 2011., 147.-161.

- -----, „Druga strana braka – Nasilje i ilegitalnost u (izvan)bračnim vezama na području Porečke biskupije u prvoj polovici 17. stoljeća“, Srednja Europa, Zagreb, 2012.
- -----, „Utjecaj crkvenih normi na bračni život, Istra od kraja 15. do sredine 17. stoljeća“, *Povijesni prilozi*, sv. 47, 2014., 7.-14.
- Peleg, David i dr. „The History of the Low Transverse Cesarean Section: The Pivotal Role of Munro Kerr“, *Israel Medicine Association Journal*, 2019., 316.-319.
- Paronić, Samanta, "Demografska slika Župe Barban u XIX. stoljeću kroz prizmu matičnih knjiga." Doctoral thesis, University of Zadar, 2018. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:162:747843>
- Radola, Tea, "Stanovništvo Barbana u matičnim knjigama XIX. stoljeća." Diplomski rad, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2016. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:220533>
- Radošević, Milan, „O dizenteriji, ospicama, sifilisu, šarlahu i tifusu u Istarskoj provinciji za talijanske međuratne uprave (1918. – 1940.)“ *Problemi sjevernog Jadrana*, sv. 14., 2015., 55.-81.
- Roth, Ivan, „Javni spomenici sv.Ivana Nepomuka u Slavoniji“, Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2014.
- Salihović, Davor, „Rođenja i krštenja u Labinu od 1861. do 1871.“, *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 20. 2013., 85.-111.
- Sijerković, Milan, *Pazin između jutarnje mrzline i popodnevnih vrućina*, Pazin: Gradska knjižnica Pazin, 2011.
- Slukan-Altić, Mirela, „Historijsko-geografska osnova razvoja Pazina: kartografska analiza“, *Pazinski memorijal*, knjiga 26/27, 2009., 227.-250.
- Stipetić, Vladimir i Vekarić, Nenad, *Povijesna demografija Hrvatske*, Zagreb: HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2004.
- Stojan, Slavica, „Ženski nadimci u starom Dubrovniku“ *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, sv. 41, 2003., 243.-258.
- Stulli, Bernard, „Istarsko okružje 1825-1860, Prvi dio“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, Posebna izdanja 8, , 1964.

- Šetić, Nevio, *Napoleon u Istri: Istra za francuske uprave 1805-1813*“, Pula: Čakavaski sabor, 1989.
- Šunjić, Maja, „Prirodno kretanje stanovništva Komina na kraju 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća“, *Analiza Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, sv. 50, 2012., 365.-384.
- -----, „Uzroci smrti u župi Komin –Rogotin (1826. –1847.)“, *Analiza Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, sv. 46, 2008., 315.-345.
- Šiklič, Josip, „Pazinska prepozitura i njeni prepoziti“, *Pazinski memorijal*, knjiga 26/27, 2009., 325.-336.
- Vekarić, Nenad, Benyovsky, Irena, Buklijaš, Tatjana, Levak, Maurizio, Lučić, Nikša, Mogorović, Marija, Primorac, Jakša. *Vrijeme ženidbe i ritam poroda. Dubrovnik i njegova okolica od 17. – 19. stoljeća*, Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, 2000.
- -----, „Počeci demografske tranzicije u Hrvatskoj“, *Analiza Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, sv. 47, 2009., 9.-62.
- Vigato, Ivica, „Imena krštenih u najstarijoj matičnoj knjizi otoka Silbe“ *Folia onomastica Croatica*, sv. 9, 2000., 161.-173.
- Vlahov, Dražen, Jelinčić, Jakov, i Doblanović, Danijela, „Uvod“, *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 11-13, 2008., 11.-28.
- Vujanović, Dražena, "Amerikanizacija hrvatskih svadbenih običaja : Završni rad." Završni rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, 2011. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:541746>
- Wertheimer-Baletić, Alicia, *Demografija. Stanovništvo i ekonomski razvitak*, Zagreb: Informator, 1982.
- Zuprić, Monika, "Kćeri i sinovi Tara, Vabriga i Frate. Analiza matičnih knjiga krštenih župe Tar 1850.– 1880.“ *Vjesnik istarskog arhiva*, sv. 20. 2013., 58.-84.
- -----, "Nezakonita" djeca Tara, Vabriga i Frate tijekom 18. i 19. stoljeća." Master's thesis, University of Pula, 2018. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:864250>

9. ONLINE LITERATURA

- <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2412929/>
- <http://www.istrapedia.hr/hrv/471/pazin/istra-a-z>
- <http://medicinski.lzmk.hr/blizanci/>
- <http://medicinski.lzmk.hr/difterija/>
- <http://medicinski.lzmk.hr/marazam/>
- <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1728-4457.2015.00088.x>
- <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5013231/>
- <https://pdfs.semanticscholar.org/9d70/1d5e4c64cda20cba0dbb2e222a4b7396542f.pdf>
- <https://d.lib.rochester.edu/teams/text/whatley-Šajinats-lives-in-middle-english-collections-life-of-st-Skolastika-introduction>
- https://www.pazin.hr/wpcontent/uploads/planovi/DPU%20Centar%20II/DP_U_centar_II_tekst%20i%20odredbe.pdf
- <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5035958/>
- <https://www.pnas.org/content/105/13/5016>
- <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1397>
- <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1891>

10. SAŽETAK

Rad „Život u Pazinu u drugoj polovici 19. stoljeća prema matičnim knjigama krštenih, vjenčanih i umrlih.“ preko matične knjige krštenih razdoblja 1847.-1882., matične knjige vjenčanih razdoblja 1847.-1912. i matične knjige umrlih 1847.-1909. analizira razdoblje od 1850. do 1870. godine.

Preko matične knjige krštenih analiziraju se godišnje razlike u krštenjima djece u Pazinu, sezonske varijacije krštenja i začeca, broj babica i svećenika koji su ta krštenja obavljali, spolnu strukturu krštene djece, broj zakonite i nezakonite djece, konvencije davanja imena, česta prezimena u Pazinu, profesije roditelja i kumova, njihove nadimke te njihov društveni položaj i kako je on mogao utjecati na odabir kumova. Analiza matične knjige vjenčanih pokazuje dobnu strukturu mladenaca u Pazinu, broj udovaca i udovica, razliku u dobi pri stupanju u brak, sezonske varijacije, preferirane dane u tjednu za sklapanje braka, iz kojih mjesta su mladenci često dolazili i najčešće svjedoke na vjenčanjima. Iznose se i podatci dobiveni analiziranjem matične knjige umrlih kako bi se utvrdilo spolnu i dobnu strukturu umrlih, česte uzroke smrti, prosječnu dob i godine velikih epidemija. Podatci prikupljenih iz svih knjiga se analiziraju i uspoređuju s drugim istarskim mjestima 19. stoljeća kako bi se vidjelo po čemu Pazin sliči i po čemu se on razlikuje od drugih mjesta u Istri.

11. SUMMARY

The paper „Life in Pazin in the second half of the 19th century according to the baptismal, marriage and death register books“ analyses the period between 1850 and 1870 using the baptismal records from 1847 to 1882, marriage records from 1847 to 1912 and death records from 1847 to 1909.

The baptismal register book has served for the analysis of the annual difference in the numbers of baptised children in Pazin, the seasonal variations of baptisms and conceptions, the number of midwives and priests who conducted the baptisms, the gender structure of the baptised children, the number of legitimate and illegitimate children, the naming convention, the frequent surnames in Pazin, the professions of the parents and godparents, their nicknames and social status and the influence of those two factors on the selection of godparents. The analysis of the marriage register book shows the age structure of newlyweds in Pazin, the number of widowers and widows, the age difference of the bride and groom upon entering marriage, seasonal variations, preferred days in the week to enter marriage, frequent places of origin of the newlyweds and the most frequent witnesses at weddings. The paper also lays out data obtained by analysing the death register book in order to ascertain the gender and age structure of the deceased, the common causes of death, average age and the years of great epidemics. The data gathered from all of those books have been analyzed and compared with those for other places in 19th century Istria to determine the similarities and differences between Pazin and other places in Istria.